

ZABAVNA
KNJIŽNICA.

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA
„SLOVENSKA MATICA“.

XIII. ZVEZEK.

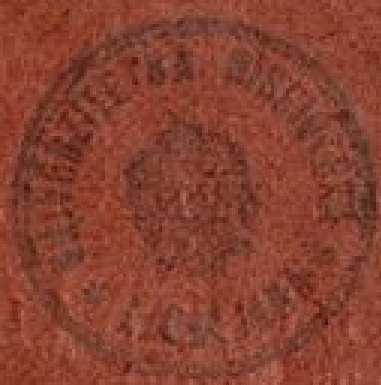
Štiri bajke
Saitikova - Šedrina.

Za staro pravdo.

V LJUBLJANI, 1901.

ZABAVNA

KNJIŽNICA.

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA

„SLOVENSKA MATICA.“

XIII. ZVEZEK:

Štiri bajke

Sáltikova - Ščédrina.

Za staro pravdo.

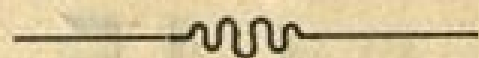

V LJUBLJANI, 1901.

TISKALA BLASNIKOVA TISKARNA.

Štiri bajke

Sáltikova - Ščédrina.

Prevod in uvod preskrbel

Ivan Prijatelj.

Za staro pravdo.

Povešt iz leta 1515.

Spisal

Peter Bohinjec.

V LJUBLJANI, 1901.

ZALOŽILA »SLOVENSKA MATICA«.

TISKALA BLASNIKOVA TISKARNA.

I C 33145 d

33145

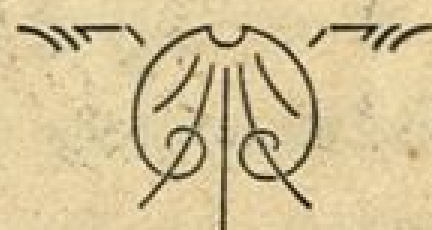
33145

IN = 03000J831

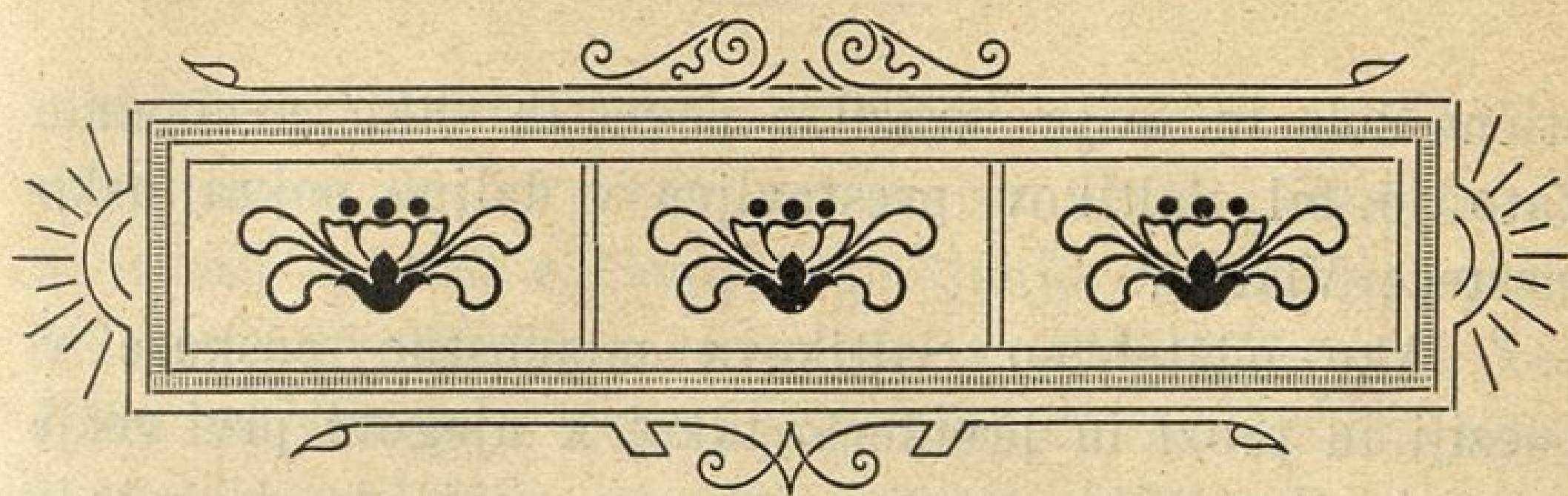
Štiri bajke

Sálfikova=Ščédrina.

Prevod in uvod preskrbel

Ivan Prijatelj.

Saltikov - Ščedrin.

Mihail Jevgrafovič Sáltikov, potomec stare plemiške rodovine tatarskega pokolenja, je bil rojen dne 3. januarja 1826. na posestvu svojih staršev v kaljazinskem okrožju (gubernija Tver). Prvi poduk je dobil doma. Z desetim letom je stopil v moskovski plemiški zavod, s trinajstim v znameniti carsko-selski licej, kjer je dovršil svoje študije leta 1844. Posvetil se je uradniški službi in vstopil v vojno ministrstvo, kateremu je stal takrat na čelu grof Černišev. V pomemljivem letu 1848. je bilo dobilo glasilo vojnega ministrstva „Ruski Invalid“ ukor, ker je pisalo baje proti cenzuri. Ta ukor je tako razsrdil ministra Černiševa, da je odslej sovražil vse pisatelje. Naključilo se je, da je v istem letu poprosil Saltikov za dopust. Minister ga je vprašal: „Ali ne pišete Vi za časopise?“ Saltikov je prikimal. „Pokažite mi svoja dela; potem bomo videli.“ Saltikov mu je prinesel dve povesti: „Protislovja“ in „Zamotana stvar“. Šef ju je dal v pregled Nestorju Kukolniku, takrat znanemu pisatelju, ki je tudi služil v ministrstvu. Kukolnik je bil sovražnik nove reali-

stične šole in se je izrazil o povestih jako neugodno. Zato je bil Saltikov prestavljen v daljno pokrajinsko mesto Vjatko.

Ako odštejemo Saltikova mladostne poskuse v poeziji in prozi in preidemo takoj k njegovi prvi večji povesti „Zamotani stvari“, moramo reči, da je mladi pisatelj z njo veliko obetal. Ta povest je izšla v letu 1847., takrat, ko je bil Belinskega umetniški vpliv združil trop svežih pisateljskih moči, ki so pozneje proslavile Rusijo pred Evropo. Živel je še Gogolj, začetnik realistične šole v Rusiji, izdal je bil svoje prve pesmi Nekrasov in pripravljaj „Almanah“, za katerega so se tepli, prihajale so na svetlo prve povesti Turgenjeva in Dostojevskega, senzacijo sta vzbujala romana „Kdo je kriv?“ Hercena in „Navadna istorija“ Gončarova.

Dotlej so vplivali nemški filozofi na Ruse, v tej dobi pa je zavladal francoski vpliv. Nemška filozofija je vodila Ruse v oddaljene kraje misli, z njo jim ni bilo treba živeti niti v času, niti v kraju; francoska je bila praktičnejša: zato je najprej osvetlila bridko rusko potrebo in zapuščeno ter brezupno rusko resnico. Realnost, resničnost je napolnila literaturo. Nova misel je našla v Rusiji vse, celo „pozabljene ljudi.“ In takega pozabljenega človeka je naslikal Saltikov v podobi Mičulina v svoji „Zamotani stvari.“ Mičulin je naslednik Akakija Akakijeviča, ki ga je prvi našel in popisal Gogolj v „Plašču.“ Ponovil in poglobil ga je bil Dostojevskij v Makarju Aleksejeviču, junaku njegovih „Ubogih ljudi.“ Videč krasne ekvipaže z dekoltiranimi damami in lakaji v sijajnih livreh, se spomni Makar Aleksejič na Varenko, ki prezeba kje v kakem revnem kotu in dela za žive in mrtve; on mrmra nad usodo, ki osrečuje posameznike in je krivična masi. Podobne

misli žvižga hladni jesenski veter Mičulinu na uho, — misli „črne in sovražne, vrteče se okoli točke, da so na svetu in celo v Peterburgu ljudje siti, ki se vozijo sedaj v kočijah, ki sedé mirno v gledališčih ali kar doma na samem z nežno prijateljico.“ A Mičulin misli tudi dalje: „Rusija je obširna država, obilna in bogata; a človek v njej je glup in umira od glada v obilni državi.“ On je zoper rusko geslo „Vdaj se in trpi!“ Pregovor „Življenje je loterija“ ga draži. „Takó“ — odgovarja v njem neki uporen glas — „pa zakaj je loterija, in zakaj bi ne moglo biti kar življenje?“ — Povest „Zamotana stvar“ je napisana pod vidnim vplivom Gogolja, a vidi jo se v njej tudi že razločni začetki Saltikova humorja. Povest, ki je obetala, da dá Rusiji krepkega pisatelja, je bila usodepolna za avtorja samega. „V marcu sem napisal povest, a v maju sem bil že prištet med uradnike vjatske gubernske uprave,“ piše Saltikov („Za mejo“).

Mladi pisatelj je prišel v provincialno temo; ostal mu je samo spomin o svetlobi. To je bilo dovolj, da se ni izgubil v temi, a vendar premalo, da bi jo bil ignoriral. Saltikov ni mogel, da bi ne bil opazoval celo najnižjega uradnika, ker se je prerazločno kazal na vsakem vpliv provincialne zapuščenosti, ki je grozila tudi njemu. Prirojeni satirični talent se je vzbudil, ko je videl vse te zlobne in tope pokveke, žrtve puščobe.¹⁾

Leta 1855. se je smel vrniti Saltikov zopet v Peterburg; naslednje leto se je oženil. Ker je bil še vedno v državni službi, je moral pisati pod psevdonomom Ščedrin. Leta 1868. pa je izstopil iz državne službe kot pravi državni svetnik.

¹⁾ Prim. K. K. Арсеньевъ: Критическіе этюды по русской литературѣ. Спб. 1888.

Plod bivanja Saltikova v Vjatkí so bile njegove „Gubernske slike“, ki so izšle leta 1856. „Kdor je zavedno preživel 1856. leto,“ pravi Arsenjev, „ta gotovo ni pozabil in ne bo pozabil nikoli vtiska, ki so ga napravile „Gubernske slike“. Bila je to beseda, izgovorjena o pravem času. Po ravnokar končani krimski vojni se je bolj kakor kdaj občutilo zlo, ki je razjedalo rusko družbo. In to zlo je vpilo s teh „Slik“; podkupnost, pokvarjenost, puhlost, vsled česar so vojske stradale in zmrzovale na poti v Krim in za sebastopoljskim ozidjem, — so stavile ruski administrativni stroj v teh povestih v strašno luč. „Gubernske slike“ so izšle v prvem letniku „Ruskega Vestnika“, ki je bil obenem najboljši letnik. Ko je namreč njega urednik Katkov l. 1860. menjal svojo liberalno smer, je padel njegov list na oni nivô, na katerem se še sedaj nahaja. — Ščedrin je pisal poslej v „Sovremennik“ Nekrasova, ki pa ga je l. 1866. vlada zatrla. Poslej sta urejevala z Nekrasovim „Domovinske zapiske“, ki so bili leta 1884. zaseženi. Po tem letu je priobčeval Saltikov svoje spise v „Vestniku Evrope“.

„Gubernske slike“ so psihologija uradništva v Krutogorsku, kakor imenuje pisatelj pokrajinsko mesto. V teh uradnikih je ugasnilo vsako čuvstvo. Pa ne samo čuvstvo, celo peterih čutov nimajo ti mašinski ljudje več v svoji oblasti. Uradnik Filoveritov pravi: „Jaz sem prišel do prepričanja, da oficíalen človek v svoji mali sferi nima pravice razpolagati niti z enim svojih peterih čutov, ki so neodvzemna last vsakega posameznega človeka. Kaj pa sem jaz, in kaj pomenim v tej ogromnosti administracije? Nič drugega nisem, kakor ničeven atom, ki ne more niti za ped stopiti iz očaranega kroga, ki ga je okrog njega načrtala nevidna roka“. „Gubernske slike“ so psihologija predre-

formskega uradnika, uradnika, nad katerim je izvršil protokol svoje zločinstvo. Žalostne kreature so to, a sicer ljudje. Smejemo se jim nekaj časa, a ko jih prične popisovati pisatelj v njihovem domačem krogu, in jih vidimo pred seboj v slabih in dobrih lastnostih in vidimo, kako jih grabi za seboj neka mrtvilna sila, kateri se ni moči ustavljati, — takrat nam postane hudo pri srcu. Zakaj padajo ti ljudje? Povestica „Prvi korak“ nam pove: vsled revščine, poniževanja, pijanstva, mrtvilne enoličnosti pokrajinskega življenja. In ko smo prečitali te „Slike“, nam je naposled dobro, da moremo s pisateljem vzdihniti iz te zaduhlosti: „O, provincija, ti ugašaš ljudi, ohlajaš zanos srca, uničuješ vse, celo sposobnost želeči! Ali se morejo imenovati želje ta malenkostna poželenja, posvečena izključno materialni strani življenja, imajoča to neprecenljivo vrednost, da odstranjajo vsak povod vznemirjati se v duši in srcu? Kako bi človek mislil, če ni kroginkrog ničesar, kar bi ga klicalo k misli! . . .“ „Okrog mene je megla in tema,“ se končava monolog z naslovom „Puščoba“, „Porfiriji Petroviči poželjivo stezajo po meni svoje gladne roke in mi ne dadó dihniti. Sam začenjam biti podoben Popriščinu, žalost sesá moje bedno srce, strašna môra mi davi prsi . . . Moj Bog, kje sem, kje sem!“ Iz tega vzklika vidimo, da so v Krutogorsku tudi ljudje, ki niso še utonili in se branijo vsaj z vpitjem po rešitvi. Avtor jim obeta boljših časov in končava svoje „Slike“ s pogrebom „preteklih časov“. Pisatelj upa na reforme, ki bodo uravnale sodnijski nered in odpravile tlačanstvo kmetov.

V „Satirah v prozi“ (1860) in „Nedolžnih povestih“ (1862) živimo v dobi reform in reformatorjev. Stari uradniki, ki so bili zaležali in zasedeli lastno delo, so bili povabljeni, naj sodelujejo pri osvoboditvi

kmeta. Med plemiči, katerim so kmetje tlačanili, vre. Up in strah vznemirjata srca. General Golubčikov je dobil dobra poročila glede na „to“ (t. j. na kmetiške zadeve): nič se ni treba bati. „Vsem se je kamen odvalil od srca. Eni izmed nas se križajo. Pa ne za to, kakor da bi nas zadela s „tem“ kaka izguba ali blamaža, ampak samo zato, ker ljubimo mir in red. Sami mi nismo lastniki zemlje; korist in hladni egoizem nas zato ne vodita pri naših dejanjih, ampak pravzaprav, takorekoč — patriotizem. Ta patriotizem vzpodbuja nekatere, da lezejo na stene, druge — da lomijo stole, nas — da stojimo mirno. Mi tako ljubimo našo domovino v tej obliki, v kakršni je že odzdvaj, da ne smemo niti misliti, da bi bilo v njeni figuri treba kake izpremembe. Seveda vemo tudi mi, da je treba včasih kje kako desko pribiti . . . recimo: tukaj pristava nastaviti, tam sodniku plačo izboljšati, ali celo nov departmenček ustanoviti za občni blagor. A vse to tako, da bi se veličanstva starine ne porušilo, da bi se harmonijo ohranilo, da bi vsako dihanje Boga hvalilo, da bi se celo slednja travica — veselila!“

Ko so se ti „patriotje“ tako pomirili, žive zopet prejšnje življenje in pišejo take-le dnevnike: „Tegain-tega dne sem vstal, se umil, odmolil, se odpravil v sodnijo, kjer sem se posluževal pravic in prednosti, ki so mi zagotovljene po zakonu in starih navadah domovine, potem sem kósil, po kosilu počival, večer pa sem preživel v razgovorih in zabavah, za bližnjega nerazžaljevih“. In Flor Lavrentjič Ržaniščev piše v svoj dnevnik: „Vsako noč me obiskujejo prikazni, a podnevu me mučijo zle slutnje. . . Zvečer je bil viden ognjen steber na nebu. . . Zjutraj sem najel novega hlapca na mesto Andrejčka, ki je osivel od starosti in postal grdo naguban. . . V spanju sem videl tico. . . Ker so

se raznesli neki glasovi, sem premišljal, ali bi ne bilo lepo, ako bi se drevesa in trave oblačile ne v zeleno, ampak v rdečo barvo. V sanjah sem zopet videl tico. . .“

A vznemirjenje med to gospodo se kmalu poleže, kajti našel je nekdo izmed njih formulo, ki jih potolaži popolnoma: „nam je predvsem treba urno naznati, da smo pripravljeni sodelovati pri reformah, a potem . . . no, potem lahko ostane vse pri starem.“

V teh novih povestih je Saltikov zapustil Krutogorsk; vrše se v Glupovu. V Krutogorsku so doma po večini uradniki, Glupov je obširnejši pojem. V Glupovu ne opazuje pisatelj samo uradnika, ampak tudi meščana, reko Glupovico, ob kateri leži mesto, in tišino, ki vlada nad njim. Glupovci so takozvani „dobri ljudje“, o katerih pravi ruska prislovica: „lojenih sveč ne jedo in s steklom se ne brišejo“. Toda razlika je med starimi in novimi glupovci. „Med dobrimi ljudmi dobrih starih časov je bilo mnogo falotov, lopovov in ničvrednežev pur sang. Zakaj so se imenovali dobri ljudje, a ne kanalje — to je tajnost glupovske grude in glupovske prirode.“ A staroglupovci so bili vendar dobri ljudje. „Ako ste zastavili staroglupovcu kako vprašanje iz katerekoli stroke misli — najprej ni mogel razumeti, a potem se je zahotel, češ, da vé, da ste se izvolili malce pošaliti.“ Novoglupovec ni naiven: on zna na pamet taka znamenita pravila, kakor so: „prepo vedano je cvetlice trgati, po travi hoditi in ribe in tice plašiti.“ In zato je „ravan kakor sveča, tanek kakor hrt, ohol kakor seminarist in zadirčen kakor gubernski kamerdiner“. „Staroglupovec je prijeten že zato, ker ni strašno, ampak smešno zoprno. Novoglupovec je podedoval zoprnost, a je pri tem izgubil sposobnost biti prijeten.“ Novoglupovec ne molči, kakor

je molčal staroglupovec, in to je slabo zanj. Zato pa novoglupovci ne bodo trajali dolgo. „Na njih obrazu praznuje davnoglupovsko naziranje svojo poslednjo, brezmiselno bakanalijo; na njih obrazu izčrpuje poslednjo svojo vsebino; na njih obrazu slovesno in za vselej oznanuje svetu o svoji minljivosti. . . V tem oziru,“ pravi Saltikov, „občutim jaz celo neko simpatijo do novoglupovca. Mil mi je zato, ker je — poslednji iz glupovskega rodu.“

Glupovcem se bliža konec. Novi časi vstajajo. In človeku se samemu stori inako, ko posluša naprimer molk Praskovje Pavlovne in Semjona Ivaniča („Gospa Padejkova“). Gospa Padejkova je prišla svojemu sosеду povedat, da se pripravlja odprava tlačanstva, pa ne more spraviti niti besedice iz sebe. Oba molčita in poslušata uro, ki tiktaka, kakor da bi ju klicala k smrti. To je žalostno. In ta žalost vzbuja Saltikovu samemu sočutje :

„Glupov, mili Glupov, zakaj zaščemi človeka srce, zakaj ga zaboli v dno duše, če se spomni tvojega imena? Ali je to nevidna pa krepka vez, ki je vezala mojo usodo s tvojo? Ali si vrgel v mojo pijačo zelišče, ki me je za vedno privezalo k tebi? Zdi se mi, da kaj takega nisi zmožen storiti in da nisi preveč pameten. Ne, v tebi ni niti prirode mogočne, niti zraka prostega: ampak beda in revščina, pa nered in nasilje. . . A zakaj se nosijo srca proti tebi? Zakaj se usta sama od sebe skladajo tako, da prepevajo hvalo tvojo? Zato, mili Glupov, ker smo vsi, kar nas je, kri tvoje krvi, kost tvojih kosti.“

V drugo fazo razvitja Ščedrinove satire stavi Arsenjev povesti, ki jih je pisatelj izdal med leti 1868. in 1874. To so: „Znaki časa in pisma o provinciji“, „Gospoda Taškentci“, „Dnevnik provinciala v Peter-

burgu“ in „Pompadurji in pompadurke“. „Povest nekega mesta“ spada tudi sèm, a se ne peča s sodobnimi nravi ruskega občinstva.

Napočil je bil veliki 19. februar leta 1861., ko je izdal Aleksander II. svoje reforme. Vse je prosteje dihnilo. A kmalu so se začeli zbirati temni oblaki reakcije, ki je leta 1868. dobila tako moč in tak vpliv, da so se izdale „poboljšane“, t. j. obrezane in pokvarjene reforme. Novi tiskovni zakon je bil samo še mrtva črka, nova sodišča so se pričela pobijati in sumničiti, od kmetiških naredeb pa je ostalo samo še ime.

Ti časi so bili bogato polje za satiro. In Saltikov je stal na svojem mestu. V „Znakih časa“ je popisal „lahke“ in „poželjive“, ki se pehajo za „dobrim koščkom“ (mastno službo). V „Dnevniku provinciala“ ugibljejo puhloglavi ljudje o novih formah administracije. Znajo nekaj francoskih fraz in s temi rožljajo. Tako si pomirjajo vest: „Nam se ni treba ničesar bati, saj nismo retrogradi. Mi samo nečemo odspred dirjati in si lomiti glav, zato ker če vsi zdirjajo in si polomijo glave, kaj bomo imeli od tega drugega nego prezgodnji pogin.“ Odločno razvija samo Tolstolobov svoj projekt o decentralizaciji: okraji naj se razdrobijo in za uradnike naj se nastavijo v vseh okrajih samo ondotni plemiči — vlastelini, ki dobro poznajo razmere in so blagomisleči. Te se naj dobro plača in dati se jim mora pravica prebivavce nadzorovati, če je treba tudi „odstraniti“ (t. j. k Ledenemu morju). Paskudnikov pa naravnost zahteva, da bi ne bilo od škode, ako bi se postrelilo: „1) vse one, ki ne mislijo kakor vsi; 2) vse one, ki so zaprtega in neodkrita srca; 3) vse one, ki s čemernim izrazom obraza vznemirjajo dobromisleče prebivavce; 4) zabavljivce in časnikarje. — Samo te“. Kako lep ta zadnji pristavek: „Samo te“!

Nove tipe je našel Saltikov v svojih „Taškentcih“ in „Pompadurjih“. Mestece Taškent leži v Aziji. Ko ga je general Černjajev osvojil, so hitele tja različne sumljive eksistence po „masten košček“. Ti ljudje so znali vse, kar se je zahtevalo od njih. Uvod v „Taškentce“ je cela monografija o ruski navadi porabiti vsakogar za katerosibodi službo. Na Ruskem se samo zapové človeku, in sposoben je za vse, kar se zahteva od njega. „Da nismo mi iznašli smodnika, pomeni to, da nam ni bilo ukazano. Naj se zapové — in Rusija se bo jutri pokrila s šolami in univerzami; naj se zapové — in prosveta se bo koncentrirala ne v šolah, ampak v policijskih uradih“ . . . „Kot abstrakten términ je Taškent kraj, ki leži povsod, kjer se ljudi bije po zobeh in kjer ima domovinsko pravico povest o Markarju, ki telet ni gonil . . . Ljudski nravi ustvarjajo Taškent na vsakem mestu; v življenju človeške družbe so minute, ko Taškent glasno trka na slednja vrata in prihaja na vrsto pri vsakem živem bitju.“ Človek bi rad živel, dobro živel, in v dosego tega se loteva vsakega posla, naj je tudi še bolj umazan nego uradniška služba v Taškentu. Pričenjajoč svoje delovanje, dobro vé, da ima pred seboj „dobljen ocean blata, ki ga mora preplavati“; a to ga ne odvrača, zato ker je blato, ki polni ocean — „blato metafizično, abstraktno“, in kar je glavno: to blato ne omadežuje in ne kvari elegantne vnanjosti plavača. A na nasprotnem bregu, onkraj blata se blešči tako vabljivo: vino, igra, ženska! In Taškentec gre v blato, kakor priučen pes — v vodo. Brazdajoč po blatu je smešen in usmiljenja vreden („Taškentci-civilizatorji“); s plenom v rokah ali zobeh — zoprni in strašeni („Ravno isti“).

Novo galerijo tipov ima Saltikov v „Pompadurjih“ (1874). To je zbirka svežih, dovtipnih in ostroumnih

feljtonov, polnih mojstrske satire. Pompadurji stojé nad Taškentci. Geslo Taškentca je „žreti“, žreti na vsak način. Zato se Taškentec poprime vsakega dela in ga tudi vrši, seveda po svoje. Pompadur je birokrat iz dobe reform. On je nazadnjak in ne odobrava vladnih reform, zato ker ima svoje, ki mu bolj ugajajo. On je direkten potomec krutogorcev in glupovcev, toda času primerno razvit. V Krutogorsku in Glupovem so bili pompadurji „borbe“ nemogoči, zato ker se ni bilo s kom boriti. Sedaj, ko je strašilo osvobojenje kmetov po kancelijah, so najnižji in najvišji uradniki prekoračili krog svojih navadnih opravkov in začeli iskati nekih novih potov, novih zadač, novih projektov, — višjo politiko. — „To so povečini še dosti prijazni ljudje; vsa nesreča obstoji samo v tem, da niso prišli v svoj zelnik. Naj bi se bil Bistricin še nadalje pečal s svinjerejo, naj bi bil Kozelkov zabaval še naprej urad s pikantnimi anekdotami, Krotikov tlačil trotoarje Nevskega prospekta, veliko bi ne bili koristili človeški družbi, pa bi ne bili tudi škodili nikomur.“ A ne more se jim odpustiti, da so šli delat politične projekte.

V sedemdesetih letih je izdal Saltikov „Blage govore“, „Dvorjansko otožnost“, „Bolno mesto“, „Zavetišče Monrepo“ . . .

Pred reformami so bili v Rusiji samo uradniki in vlastelini, ki so „delali zgodovino“. Masa je bila pasivna in se ni udeleževala javnega življenja. Birokratija — državna in nedržavna — je delala, da je bilo ljudstvu mogoče ali nemogoče živeti; ona je bila na višku. Zato so doslej samo nanjo letele strele Ščedrinove satire. Poslej pa je začelo javno življenje prodirati polagoma tudi navzdol, svetloba je pronicavala vedno globlje v družbo. Prišel je čas, da se je bilo treba vprašati, koga so ustvarili vsi ti pompadurji in ta-

škentci. S tem vprašanjem se peča že prva skica „Blagih govorov“, naslovljena „Na potu“. Odgovor se glasi: „duraka“; to se pravi: delovanje pompadurjev in taškentcev je ustvarilo „tepca“. To je nov tip družbe in nov ton Ščedrinove satire, ki ni izginil iz njegovih umotvorov do konca dni. Kdo je „tepec“ in kdo mu je dal to ime? „Tepec je oni, ki ni stopil pod prapor grabežljivosti, ki se ne zna „posluževati okoliščin“, ki nima vsega za plen, ki mu gre po zakonu, kar mu je dosežno.“ Sedaj se tudi ve, kdo mu je dal to ime „grabežljivec“! Dialogi med grabežljivcem in tepcem bi se mogli imenovati poslej spisi Saltikova. Ta dialog je razvit do najdetajlnejših podrobnosti. V njem nastopajo osebe najrazličnejših barv. Tako vidimo v njem vljudne grabežljivce, ki govorijo s svojim vis-à-vis tako-le: „Oprostite, gospod, Vi ste jako preprosti!“ Vidimo pa tudi take, ki se ne obotavljajo reči naravnost: „Tepec!“ In slišijo se taki vzkliki: „Sreča se mu vsiplje pred noge, a on, poglej ga, no: viha nos in se obrača v stran; tepec!“ „Tako lepa prilika — pa je ni porabil; tepec!“ „Dokler so tepci na svetu — lahko živimo! Treba jih je učiti, a poduk ni zastonj.“ „Zato je ščuka v morju, da ribe ne dremljejo.“

Tipična figura grabežljivcev in obenem ena najplastičnejših oseb Ščedrinovih spisov je Osip Ivanovič Derunov; vreden je, da se ga uvrsti v galeriji ruskih literarnih portretov poleg junakov Gribojedova in Gogolja. Ko bi ne bil tako ruski, bi se ga dalo primerjati s kozmopolitskimi tipi Molièrja. Derunovu se pridružujejo: Antoška Strela („Oče in sin“), Hrisaška Poluškin („Zopet na potu“), Jegorka Gruzdjev („Zavetišče Monrepo“), Razujev (ravno tam) in gospod Kolupajev („Za mejo“) kot različne vrste in podvrste grabežljivcev.

„Otroci, otroci!“ S tem vzklikom završuje Saltikov svoje satirične skice „V sferi zmernosti in akuratnosti“ (1879) — „to je bolno mesto“. In to „bolno mesto“ ga je za hip okrenilo od satire, in napisal je tako globoko in fino psihologično povest, kakor je „Bolno mesto“ (1879). To je mala, preprosta povest, ki pripoveduje pretresljivo, staro tragedijo iz ruske družbe, tragedijo o „očetih in sinovih“, ki se ne razumejo. Življenje Razumova je bilo tako, da je bila njegova ljubezen do sina njegovo edino lepo in dobro na svetu. Mlad ni bil nikoli, takozvane dobe strasti ni preživel nikdar, oženil se ni iz ljubezni do ženske, ampak iz ljubezni do ljubega redu. Kalup, v katerem je bil spravljen on in vse njegove misli in želje, je bila — služba, delo. „Ko se je enkrat poprijel dela in se zavezal vršiti ga po svoji čisti vesti — t. j. kakor je zapovedano, — je mislil Gavriilo Stepanič Razumov, da je njegovo življenje do roba napolnjeno.“ V svesti si je, da ni v svojem življenju „niti muhe razžalil“. Delo je zdravilo za vse njegove boli: „Seveda je imel hipe, ko je potegnil preko njega veter, pomešan z nekim mrtvaškim duhom, ko se je nehote pogrezal v zamišljenost; ob takih hipih je vstajal s pisarskega stola, h kateremu se je zdel privezan, hodil nemirno gor in dol po sobici, kakor da bi čutil fizično bol, in se prizadeval priklicati pred oči „višji interes“, ki je združen s tem predmetom. Razume se, da si ga je na posled vselej priklical in . . . se umiril.“

Tako pomirjanje je mogoče, dokler je „delo“ blizu, dokler je „višji interes“ vedno pred očmi. Ali Razumov se je postaral in mora iti v pokoj. Kaj bi bilo poslej, ko bi se mu ne bil že pozno rodil sin, v katerem je poosébil sedaj vse svoje misli in želje! Ali sin gre v Peterburg v šole, in ko se vrne, je čisto izpremenjen.

Očeta, ki meni, da je vse svoje življenje vršil svojo dolžnost, sin, ki ima drugačne pojme o dolžnosti in časti, — zaničuje. Moraličnih muk, ki mu jih povzročuje očetova preteklost, ne more prenesti in konča v samomoru. Zlasti konec je poln strašne, pretresljive lirike. Iz spomina ne gre človeku ta starec, ki kliče svojega sina: „Stépa! Tvoja nesreča je nesreča tvojega očeta! Nima ta oče sedanjosti, nima bodočnosti in tudi ne preteklosti, toda vedi: tudi v tem odlomku-človeku trepeče srce. . . Tebe je polno to srce, samo tebe!“ Sin ljubi svojega očeta in zato ne more prenesti očetove preteklosti, s katero ga smešijo.

Nato se je Saltikov vrnil zopet k satiri. V „Pismih na tetko“ biča literarne razmere, v skicah „V sferi zmernosti in akuratnosti“ sentimentalni psevdopatriotizem ob času vojske s Turki in v „Času primerni idili“ dela obračun z elementi odpora in pasivnega opazovanja reformskega dela.

„Zgodovina nekega mesta“ je satira iz preteklih dob, ki slika s kričečimi barvami predzgodovino takega mesta, kakor je na pr. Glupov. Pogosto karikira dogodke in osebe, a ima tudi mnogo sijajnopisanih, umetniških strani.

Saltikov je napisal en sam roman: „Gospodje Golovljovi“ (1883.). To je morebiti njegovo najboljšo delo. Primerja se ga z Zolovim ciklom „Rougon-Macquartovi“, ker prav tako ilustrira dedičnost. Grobi egoizem Arine Petrovne prehaja v Porfiriju Vladimiroviču — Juduški — v popolno brezsrčnost; pridušena nagnjenost k pijančevanju Vladimira Mihajloviča se razvija v njegovih sinovih Stepanu in Pavlu in vodi za seboj v drugem pokolenju popolno propalost Aninjke, Ljubinjke, Petra in Vladimira. Tu je Saltikov globok realist. Razlika med njim in Zolom obstoji v tem, da je

Francoz bolj naturalist, a Rus bolj psiholog. Kako popisuje Saltikov pijanstvo Stepana Golovljova!

„On ni precej pristopil k žganju, ampak se je ravnoko kradel k njemu. Okrog je vse spalo v mrtvem spancu; samo miši so škrabale za odstopivšimi oboji na stenah, pa ura je neumorno tiktakala v pisarni. Slekel je nočni plašč in letal v sami srajci po toplo zakurjeni sobi gor in dol. Odčasa dočasa se je ustavljal, pristopal k mizi, iskal po temi steklenico in zopet pričel begati po sobi. Prve kozarčke je pil židane volje in poželjivo vlekel vase žgočo tekočino; a polagoma mu je pričenjalo srce hitreje biti, glava se je razgorela in jezik je začel blebetati nekaj brez zveze. Otopela domišljija se je silila ustvariti neke slike, umirajoči spomin je izkušal prodreti v pretekle dogodke; a slike so bile raztrgane, brezmiselne, in prošlost se ni odzvala niti z enim spominom, ne z bridkim, ne s svetlim, kakor da bi bila med njo in sedanjim hipom vstala na večno trdna stena... Kolikor bolj je delovala vsebina steklenice, toliko bolj je izginjala tudi borna zavest sedanjosti. Blebetanje, ki je imelo sprva še neko obliko, se je popolnoma razpustilo; očesne punčice so se, hoteč s silo razločiti konture teme, močno razširile; tema sama je naposled izginila, in na njenem mestu se je odprl velikanski prostor, poln fosforastih bleskov. To je bila neizmerna praznота, mrtva, ne odzivljajoča se z nobenim življenjskim glasom, zlovešče razsvetljena. Sledila mu je za petami, za vsakim gibljajem njegovih korakov. Postalo mu je strašno. Moral je tako zamoriti v sebi čuvstvo resničnosti, da bi tudi te praznote ne bilo. Še malo napora — in bil je na cilju“.

Ravno tako realistično je narisana Ana Petrovna, skopa, trdosrčna starka brez iskrice ljubezni v srcu. A Juduška, hinavec, ki svoje otroke moralno in fizično

ubija, pa za nobenim ne pozabi dati za mašo, je še ostudnejši. — Toda vendar ne moremo, da bi se nam ne smilili ti ubogi izrodki tlačanskega principa. Celó sočutje imamo z Juduško, poslednjim potomcem te rodovine, ki konča na poti proti pokopališču. Hotel je iti na grob svoje matere, da bi jo prosil odpuščanja: najdejo ga zmrzlega. — Roman „Gospodje Golovljovi“ stavi Saltikova med prve ruske pisatelje.

Poslej je napisal Saltikov še „Nekončane pogovore“ in „Pošehonske povesti“ (1885), „Pestra pisma“ in „Malenkosti življenja“ (1887), „Eno leto“ in „Bajke“ (1888); iz poslednje zbirke so vzete „Štiri bajke“, natisnjene v pričujoči knjižici. Njegovo zadnje delo je „Pošehonska starina“, v kateri umirajo v „plemiških gnezdih“ stare familije v dušni in materieli bedi. Pisatelju je hudo za vsakogar. Satirik je, pa si ne more kaj, da bi ne zaklical, zapuščajoč tla, kjer se gode pošehonske povesti: „Ta uboga dežela — človek jo mora ljubiti!“

Dolgotrajna bolezen je zagrenila pisatelju zadnja leta. Nervoznost, krč in prsne bolezni so ga mučile. „Hiranje me tišči v svojih krempljih, onemoglo telo ne more več kljubovati, noči mi prinašajo malo pokoja, pisati morem le redko in z največjimi težavami. Čitati ne morem in tudi drugega ne morem poslušati, da bi mi bral, včasih me celo glas človeškega govorjenja draži,“ je pisal med svojimi mukami. Kot vzrok svojega hiranja imenuje Saltikov pisateljevanje. „O, to roko-delstvo pisatelja! Ono ni samo muka, ampak pekel. Po kapljicah teče pisateljeva kri, predno pride pod tiskarski stroj.“ A vendar je ljubil pisateljevanje nad vse na svetu! — Umrl je Saltikov dne 10. maja 1889. Njegov pogreb je bil velikanski. Govornik, ki mu je

govoril na grobu, je dejal med drugim: „Umrl je kot junak peresa, z orožjem v roki, ki ga je sukal vse življenje, kot stražnik na svojem mestu, kot zvest varih literature, ki mu je dala najlepše trenutke življenja.“

I. p.

I.

Premodri piškur.

Živel je nekdam piškur. Imel je modrega očeta in pametno mater; dobro sta preživela v reki težka svoja leta. Prišla nista niti v juho, niti ščuki v grlo. In tako sta učila tudi sina. „Pazi, sinček,“ je govoril stari piškur na smrtni postelji, „če hočeš biti živ in zdrav, pazi na oboje: na juho in ščuko!“

Mladi piškur je imel cel kup pameti. Začel jo je razkladati in je videl: kamorkoli bi se obrnil, povsod mu preti pogin. Okoli in okoli po vodi plavajo same večje ribe, on je najmanjši. Vsaka riba ga lahko pogoltne, on pa nobene ne more pogoltniti. Pa tudi ne razume, zakaj bi goltal. Rak ga lahko prereže črez pol s svojimi kleščami, vodna bolha se mu zapiči v hrbet in ga izmuči do smrti. Celo bratci piškurji se vržejo, če vidiijo, da je ujel komarja, rojema za njim, da bi mu iztrgali plen. Izpulijo mu ga ter se začno potem med seboj trgati, samo da komarja brez koristi razčupajo.

A človek? Kako nesramno je to bitje! Kakšnih pretkanosti si ni izmislil, da bi njega, ubogega piškurja, pripravil ob življenje! Male in velike mreže, sake in osti in slednjič še — trnek! Res, ali je še kaj bolj neumnega na svetu, kakor trnek? — Nitka, na nitki kaveljček, na kavlju — črv ali muha nasajena . . .

Pa kako nasajena! . . . V najbolj — lahko se reče — nenaravnem položaju! A vendar se zlasti na trnek ujame največ piškurjev!

Starec ga je večkrat opozarjal na trnek. „Pred vsem se boj trnka,“ — mu je govoril — „čeprav je to najneumnejša naprava; pa veš, z nami, piškurji, je že taka: čim neumnejše, tem boljše. Vržejo ti muho, kakor da bi te hoteli gostiti; ti se zaletiš vanjo, — a v muhi je smrt!“

Pravil je tudi starec, kako on nekoč toliko toliko da ni prišel v juho. Takrat so jih lovili kar v celih tropah. Črez vso široko reko so bili raztegnili mrežo in jo tako vlekli dve vrsti daleč po dnu. Strah, koliko rib je tačas prešlo! Ščuke, okune, menke, androge, — celo kapeljne so izvlekli iz blata. Piškurji pa takrat kakor da bi bili ob pamet. Koliko strahu je on, stari piškur, takrat užil, ko so ga vlekli po reki, — to se ne da niti v pravljici povedati, niti s peresom popisati: Čutiš, da te vlečejo, a kam, — ne veš. Vidiš, da je ob tebi na eni strani — ščuka, na drugi — okun; misliš si: zdaj zdaj me požre ta ali oni. A oba se niti ne ganeta . . . „Takrat, ljubček moj, nam ni bilo do jedi!“ Vsem je le eno šlo po glavi: smrt je prišla! A kako je prišla in zakaj je prišla, ni nihče vedel. Naposled se je pričela mreža zgrinjati, nato so jo zavlekli na breg in začeli ribe iz nje valiti na travo. Takrat je tudi on spoznal, kaj je juha: Na pesku plapola nekaj rdečega; sivi oblački beže navzgor, in tako vroče je, da bi se moral pri tej priči stopiti. Že na suhi zemlji mu je tako strašno soparno, a zdaj, glej, bo prišla še vrsta nanj, da pojde v „juho“ . . . sliši: „ogenj“, govorijo. A na „ognju“ leži nekaj črnega, v čemer se strašno vrti voda, kakor v jezeru ob viharju. To je „kotel“, pravijo. In začno se meniti: Z ribami v „kotel“, — bo „juha“!

In na tak način prično naš ribji narod valiti v kotle.

Ribič je zagnal ribo v kotel. Ta se je najprvo potopila, potem se je kakor brezumna zagnala v zrak, se zopet potopila ter se umirila. „Juho je pokusila,“ pravijo,

Valili, valili so sprva ribe brez izjeme, a potem se je ozrl neki starček nanj in dejal: „Kaj bo zalegel malček v juhi! Naj v reki še malo poraste!“ Prijel ga je za škrge in ga spustil v prosto vodo. On pa, ne bodi len, jo je pobral na vso moč domov. Prišel je, domačica ga je čakala v luknji komaj živa od strahu...

Pa kaj! Na dolgo in široko je tačas razlagal starec, kaj je juha in v čem obstoji, a vendar ima še dandanes v reki malokdo zdrave pojme o juhi.

No, on, piškurjev sin, si je dobro zapomnil očetove nauke; zapisal si jih je na čelo. „Treba je gledati na oboje,“ je govoril sam pri sebi, „če ne, te naenkrat zmanjka!“ In začel je živeti tako:

Najprej si je izmislil takšno luknjo, da bi mogel zlesti samo on vanjo in nihče drugi! To luknjo je dolbel z nosom celo leto. Koliko strahu je med tem prestal, ko je prenočeval danes v ilu, jutri pod vodnim lapuhom, potem zopet v bičju. Naposled si je vendar izdolbel prekrasno luknjo. Čisto, natančno, — prav toliko, da se je mogel sam ukeriti vanjo. Nato je glede svojega življenja naslednje sklenil: Ponoči, ko ljudje, zveri, tiči in ribe spé — se bo šetal po vodi, a podnevu — bo sedel v luknji in trepetal. Ker pa je vendar treba jesti in piti, a on ne dobiva nikake plače in si ne najemlje služinčadi, zato se bo spuščal iz luknje okoli poldneva, ko so že vse ribe site. Če Bog da, morebiti tudi ob tem času kje iztakne enega hroščka ali dva. Če pa ga ne iztakne, pa bo lačen polegal v luknji in trepetal, ker je bolje nič jesti in nič piti, nego s polnim želodcem zapustiti ta svet.

Tako je tudi delal. Ponoči se je šetal okrog, v luninem svitu se je kopal, a podnevu jo je ubiral v luknjo in trepetal. Le opoldne je pohitel iz luknje, da bi kje kaj čavsnil. Pa kaj se ujame opoldne! V tem času se celo komar skriva pod list od vročine, in žuželka se zariva pod skorjo. Treba je bilo potegniti parkrat vode in — basta.

Piškur leži ves božji dan v luknji in komaj pri-dremlje noč. Niti drobtine nima za pod zobe, in vendar si misli: „Menim, da sem živ! Ah, ali kaj bo jutri?“

Nesrečnik zadremlje in sanja se mu, da ima loterijski listek in da je nanj zadel dvestotisoč. Od prevelikega veselja se preobrne na drugo stran, — pa glej, pri tem pomoli kar polovico glave iz luknje. . . . Kaj če bi bila tačas ščuka v bližini? Kajpak, kar iz luknje bi ga bila potegnila!

Jednoč se vzbudi in vidi: prav pred njegovo luknjo stoji rak. Stoji nepremično kakor začaran in buli vanj svoje koščene oči. Samo brke giblje tekoča voda. . . . Koliko strahu je takrat prebil! In celega pol dneva, dokler se ni povsem stemnilo, ga je ta rak čakal, a on je ves čas neprestano trepetal, neprestano trepetal.

Drugič pa toliko da se je vrnil še pred zoro v luknjo; ravno je sladko zazdehal, kako bo lepo zaspal, — pa glej! Bog sam vedi, odkod se je vzela: prav pred njegovo luknjo stoji ščuka in si brusi zobe. In tudi ta ga je ves dan oprezala, kakor da bila pri samem pogledu nanj sita. A on je zvodil tudi ščuko za nos: iz luknje ni šel, pa je.

A ne samo enkrat in dvakrat se mu je to primerilo; počastil ga je skoraj vsak dan kdo. In vsak dan je v trepetu slavil zmago, vsak dan je klical: „Slava Tebi, Gospod, še sem živ!“

Pa kaj če to! Piškur se tudi ženil ni in ni imel otrok, čeprav je bil njegov prednik oče mnogobrojne družine. On si je tako-le mislil: „Lehko je bilo očetu živeti! Njega dni so bile ščuke boljši, in tudi okuni se niso pehali za nami, drobnjavo. In čeprav bi bil nekoč kmalu prišel v juho, se je vendar našel starček, ki ga je rešil. A dandanes, ko so se ribe v reki tako razplodile, so prišli tudi piškurji na vrsto. Takó se tu ne gre več za družino, ampak kako bi se vsaj sam preživil!“

In učakal je premodri piškur na ta način nad sto let. Neprestano je trepetal, neprestano. Imel ni niti prijateljev, niti sorodnikov; k njemu ni bilo nikogar, in on ni hodil k nikomur. Kartal ni, vina ni pil, tobaka ni kadil, za lepimi dekleti ni hodil — samo trepetal je in eno samo misel mislil: „Hvala Bogu, zdi se mi, da sem še živ!“

Na zadnje so ga začele celo ščuke hvaliti: „Lejte, lejte, ko bi vsi tako živeli, — kako mirno bi bilo v reki!“ Pa one so nalašč tako govorile; so si mislile, da se bo piškur prevzel: češ, tu sem! Potem pa bi ga! A on se tudi na to pretkanost ni ujel, in še enkrat je premagal s svojo modrostjo svoje zarotnike.

Koliko mu je bilo črez sto let, se ne ve; vemo samo, da je začel premodri piškur umirati. V luknji je ležal in si mislil: „Hvala Bogu, jaz umiram naravne smrti, tako kakor sta umrla oče in mati.“ In prišle so mu na misel besede ščuk: „Lejte, lejte, ko bi vsi tako živeli, kakor ta premodri piškur živi . . .“ A prav zares: Kaj bi bilo potem?

Začel je razkladati svojo pamet, katere je imel cel kup, in naenkrat kakor da bi mu bil nekdo zašepetal: „Tako-le, ves piškurski rod bi bil že zdavnaj v krtovi deželi! Drugega nič!“ Zato, ker je v ohranitev piškurskega rodu potrebna družina, on pa je nima.

Pa to še ni vse: za to, da bi piškurska družina procvitala in se krepila, da bi bili njeni udje zdravi in čvrsti, je treba, da se vzgajajo v svojem elementu, ne pa v luknjah, kjer je on oslepel od večne teme. Bilo bi neobhodno potrebno, da bi se piškurji pošteno izobraževali, da bi ne bežali iz družbe, ampak da bi se drug z drugim gostili ter da bi si posojevali kreposti in druge čednosti, ker more samo tako življenje izpopolnjevati piškurski narod in ga varovati mehkužnosti in preživelosti.

Oni sodijo nepravilno, ki mislijo, da se samo oni piškurji morejo imenovati pravi državljani, ki onemeli od strahu čepe v luknjah in trepečejo. Ne, to niso državljani, ampak popolnoma nepotrebni piškurji. Nikomur ni od njih ne gorko, ne mrzlo, nikomur časti in nečasti, slave in neslave . . . Žive, po nepotrebem zavzemajo prostor na svetu in po nepotrebem uničujejo hrano.

Vse to se mu je pokazalo tako razločno in jasno, da se ga je naenkrat polotilo strašno veselje: „Izlezel bom iz luknje in preplaval široko in moško vso reko!“ A komaj je to izrekel, je zopet zatrepetal od strahu. In začel je trepetaje umirati. Živel je v trepetu in umiral v trepetu.

Celo življenje se mu je obrnilo pred očmi. Kakšno veselje je užival v njem? Koga je kdaj utešil? Komu prav svetoval? Komu dal dobro besedo? Koga pod streho vzel, ogrel, varoval? Kdo je kdaj kaj zvedel o njem? Kdo se je spomnil, da živi nekje piškur, on?

Na vsa ta vprašanja je moral odgovoriti: „Nikomur, nihče!“

Živel je in trepetal — to je vse. Glej, celo zdaj: smrt mu stoji že za hrbtom, a on še vedno trepeče, ne da bi vedel, zakaj. V njegovi luknji je temno, tesno, geniti se ni moči. Ne prikrade se sèm solnčni žarek, in po toploti ne zadiši. In on leži v tej sivi megli brljav, strhel, nepotreben, leži in čaka. Kdaj ga vendar osvobodi gladna smrt nepotrebnega življenja — za vselej?

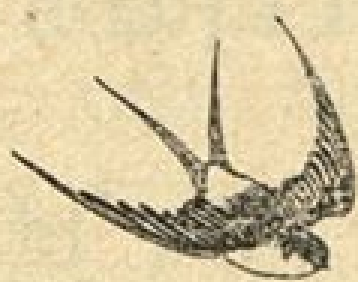
Sliši, kako mimo njegove luknje švigajo druge ribe — morebiti njegovi bratje, piškurji, — a noben se ne zmeni zanj. Nobenemu ne pride na misel: čakaj no, premodrega piškurja mimogrede vprašam, kako je prišel do umetnosti, živeti sto let, in ščuka ga ni pohrustala, rak ga ni s kleščami preščipnil in ribič ga ni dobil na svoj trnek. Plavajo sami zase mimo, morebiti celo ne vedo, skončava li tu-le v tej luknji premodri piškur svoj življenski tek!

In kar je najhuje: še slišati ni, da bi mu kdo rekel: Premodri piškur. Kar tako-le pravijo: „Ste li že slišali o tepčku, ki ne je in ne pije, se z nikomer ne shaja in z nikomer ne gosti, ampak vedno le svoje puhlo življenje varuje?“ A mnogi ga imenujejo naravnost bedaka in capina. Čudijo se, kako more voda trpeti take božje volke.

Tako je razkladal svojo pamet in dremal. To se pravi, dremal ni več, ampak prihajal je že v nezavednost. Po ušesih se mu je razleglo mrtvaško šumenje, po vsem telesu se mu je razlila nemoč. In zasanjal je zopet prejšnje varke sanje: Kakor da bi bil zadel dvestotisoč, zrastel za pol vatla in že goltal ščuke.

A med tem, ko se mu je to sanjalo, se mu je glava počasi in po malem vsa pomolila iz luknje.

In naenkrat je izginil. Kaj se je tu zgodilo, — ali ga je ščuka pogoltnila, ali rak s kleščami preščipnil, ali je naravne smrti umrl in splaval na površje — tega ni bil nihče priča. Najbrž da je — sam umrl. Kakšna slast pa bi bila za ščuko, pogoltniti bolnega, umirajočega piškurja in vrhutega še premodrega!

v vetru, a veter, ki ga dviga, ne prinaša ohlade, ampak nove in zopet nove polive vročine. Brenclji in muhe kakor besni švigajo nad Kljusetom, se mu zaletujejo v ušesa in v nozdrvi in vsesavajo v odrta mesta, a ono — samo avtomatično giblje z ušesi pod ugrizi. Dremlje li Kljuse, ali umira — se ne da razločiti. Niti pritožiti se ne more, da mu je že vsa notranjost od vročine in krvavega trpljenja sežgana. Tudi to tolažbo je Bog odrekel nemi živali.

Kljuse dremlje in nad mučno agonijo, ki mu nadomešča oddih, se ne zibljejo sanje, ampak težka megla brez zveze. Megla, v kateri ni samo nikakih podob, ampak tudi nikakih prikazni; same velikanske pege so, zdaj črne, zdaj ognjene, ki stoje in se premičejo, če stoji ali se premiče izmučeno Kljuse, in ga vlečejo vedno dalje in dalje v brezdanjo globino.

Konca ni polju, ne uideš mu nikamor! Prehodilo ga je Kljuse podolgem in pokriž, a vendar mu ni konca ne kraja. I golo i cvetoče i spavajoče pod belo odejo — se je oblastno razgrnilo v daljavo in širjavo in ne kliče te na boj, ampak meni nič tebi nič te jemlje v sužnost! Ne pretuhtaš ga, ne podvržeš si ga, ne izmozgáš ga: včeraj je umrlo — a danes se je že prebudilo v novo življenje. Ne razumeš, kaj je tukaj smrt in kaj življenje. Ali obeh: smrti in življenja polj je prva in vedna priča — Kljuse. Vsem je polje veselje, poezija, prostor; Kljusetu je — suženjstvo. Polje ga davi, mu izsesava poslednje moči, a vendar neče biti nikoli sito. Kljuse hodi od zore do zore, in pred njim hodi migljajoča črna pega in ga vleče in vleče za seboj. Glej, zdaj se mu ziblje pred očmi, a zdaj sliši skozi dremoto klic: „Nu, ljubček! nu, falot! nu!“

Nikoli ne ugasne ta ognjena krogla, ki od zore do zore lije na Kljuse potoke pekočih žarkov; nikoli ne prenehajo dežji, viharji, mraz. . . Za vse je priroda — mati, za njega samega — bič in natezalnica. Vsak pojav njenega življenja je zanj trpljenje, vsako cvetenje — ostrupljenje. Zanj ni niti vonjev, niti harmonije glasov, niti ubranosti barv; nikakih občutkov ne pozna, razen občutka bolečine, utrujenosti in nesreče.

Naj napaja solnce prirodo s toploto in svetlobo, naj njegovi žarki pozivljajo k življenju in vriskanju — ubogo Kljuse vé o njem samo eno: da priliva solnce nov strup k neštevilnim strupom, iz katerih je namešano njegovo življenje.

Konca ni delu! Delo napolnjuje ves zmisel njegovega bitja; za delo je spočeto in rojeno in izven dela ni samo nikomur potrebno, ampak je celo, kakor pravijo gospodarji, človeku v potrato. Ves način njegovega življenja je samo tako prirejen, da ne pusti umreti njegovim mišičnim silam, iz katerih izvira fizično delo. Klaja in oddih se mu odmerjata samo zato in toliko, da bi moglo vršiti svojo nalogo. A potlej naj ga polje in elementi še tako mučijo — nihče se ne zmeni za to, koliko novih ran je dobilo na noge, pleča in hrbet. Blagostanja ne zahteva, ampak si prosi samo življenja, sposobnega prenašati jarem in rabotanje. Koliko vekov že nosi ta jarem — Kljuse samo ne ve; koliko vekov ga bo še moralo nositi — ne šteje. Živí, kakor da bi se pogrezalo v temno brezdno, in od vseh občutkov, dostopnih živemu organizmu, pozna samo razjedajočo bolečino, ki jo povzroča rabotanje.

Življenje Kljusetovo nosi pečat brezkončnosti na sebi. Ne živi, a tudi ne umira. Polje se je kakor klop zajedlo vanje z brezštevilnimi kremplji in ga ne pusti z odkazane mu njive. Naj ga je že obdaril slučaj s takimi ali enakimi vnanjimi posebnostmi, ono je vedno isto: pobito, izmučeno, komaj živo Kljuse. Kakor to polje, ki ga namaka s svojo krvjo, tudi Kljuse ne šteje ni dnevov, ni let, ni vekov, ampak pozna samo večnost. Črez celo polje se je razprostranilo, in tam in tu se na enak način upira, iztezajoč se s svojim usmiljenja vrednim telesom, in povsod je ono, neprenehoma eno in isto, brezimno Kljuse. Cela masa živi v njem, ne umira, se ne deli in ne poginja. Konca ni življenju — to edino je jasno tej masi. Toda kaj je pravzaprav to življenje samo na sebi? Zakaj je to življenje obdalo Kljuse z vezmi brezsmrtnosti? Odkod je prišlo in kam gre? — Menda bo enkrat odgovorila na ta vprašanja bodočnost. . . . A morebiti bo tudi ona ostala tako

nema in brezбриžna, kakor so bila ta temna brezdna preteklosti, ki so naselila svet s strahovi in jim dala v žrtvo žive ljudi.

Kljuse dremlje, a mimo njega hodijo Spasenci. Nihče bi na prvi pogled ne rekel, da sta Kljuse in Spasenec — enega očeta deca. Vendar ustno izporočilo o tem sorodstvu še ni popolnoma utihnilo.

Živel je v davnih časih star konj in imel dva sina: Kljuse in Spasenca. Spasenec je bil vljuden in čuteč sin, a Kljuse — neotesano in brezčutno. Dolgo je prenašal oče Kljusetovo neotesanost, dolgo je ravnal z obema sinovoma enako, kakor se spodobi očetu, ki ljubi svoje otroke, a slednjič se je razsrdil in rekel: Zaslišita mojo voljo na vse večne čase: „Kljuse imej — slamo, a Spasenec — oves!“ Tako je tudi bilo poslej. Spasenca so dali v topel hlev, mu nastlali z mehko slamico, ga napajali s sladko medico in mu vsipali v jasli pšeno; a Kljuse so pognali v mrzel hlev in mu vrgli povesimo prepererele slame: „Hrustaj, Kljuse! A pij — viž, iz te-le luže!“

Spasenec je bil skoro že čisto pozabil, da ima bratca na svetu; kar ga je, sam Bog ve zakaj, obšla žalost, in spomnil se je. „Naveličal sem se,“ pravi, „toplega hleva, pristudila se mi je sladka medica in ne morem spraviti po grlu pšena jarega. Pojdem pogledat, kako živi moj bratec!“

Gleda — ali se je temu njegovemu bratcu prisušila para, ali kali! Pretepajo ga z vsako stvarjo, ki jim pride pod roko, a on živi; krmijo ga s slamo, a on živi! In v katerokoli stran polja se ozreš, povsod dela njegov bratec; sedaj si ga videl tu, a migni z očmi — in glej ga, kod že kobaca! Najbrž mora biti kaka posebna krepost v njem, da se celo palica ob njem razbije, a njega ne končajo z njo!

In začeli so hoditi Spasenci okrog Kljuseta.

Prvi je rekel:

„Zato se ga ne da ugonobiti, ker se je v njem od neprestanega dela nabralo mnogo zdravega zmisla. Kljuse je spoznalo, da ušesa ne prerastejo čela, da z glavo ne moreš skozi zid, pa živí vdano, vse zavito v

pregovore, živi kakor pri Kristu pod pazduho. Z Bogom, Kljuse! Le tako naprej in pazi!“

Drugi je rekel:

„Ah, vsled zdravega zmisla se mu nikakor ni povrglo tako krepko življenje! Kaj je pravzaprav zdravi zmisel? Zdravi zmisel je — nekaj vsakdanjega, do neslanosti jasnega, spominjajočega na matematično formulo ali policijski ukaz. Kljusetovega življenja ne vzdržuje nepotrtoost, ampak to, kar nosi v sebi življenje duha in duha življenja! In dokler bo imelo ta dva zaklada, ga ne bo končala nobena batina!“

Tretji je dejal:

„Kakšno galimatijo vendar govorita! Življenje duha, duh življenja — kaj je neki to drugega, kakor prazno premetavanje še bolj praznih besed? Ne mislita, da bi Kljuse zato bilo neugonobno, ampak zato, ker si je našlo „pravo delo“. To delo mu daje dušno ravnotežje, ga spravlja z lastno vestjo in vestjo mas in ga napolnjuje z ono vztrajnostjo, katere niso mogla upogniti cela stoletja suženjstva! Trudi se, Kljuse, upiraj se in ubadaj in srkaj iz dela ono duševno jasnost, ki smo jo mi, Spasenci, izgubili na vekomaj!“

A četrti se jim je pridružil z besedami:

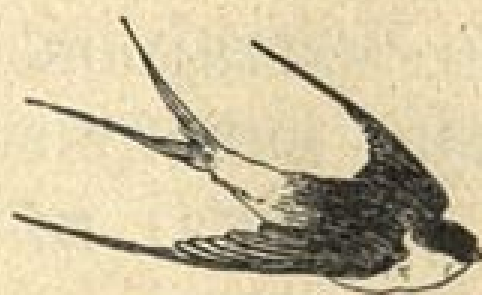
„Ah, gospoda, gospoda, zdi se mi, da vsi s prstom v nebesa drezate! Ni zato Kljuse neugonobno, ker se je prè neka posebna lastnost vselila vanj, ampak zato, ker se je že od davnih časov navadilo na svojo solzno dolino. Sedaj razbiješ lahko celo drevo na njem, a ono bo vedno živo. Glej ga, leži — zdi se ti, kakor da bi bila ušla poslednja sapa iz njega, — a švrkni ga malce z bičem, pa bo zopet zakobacalo. Če je kdo kakšnega dela navajen, ga tudi dela. Poštejte jih, koliko takih pokvek se je razplodilo po polju — in ene ne razločiš od druge. Mučite jih sedaj, kakor vam drago — ne bo jih niti za ščepèc manj. Sedaj — ga ni, a sedaj — je že zopet vzrastel iz zemlje.“

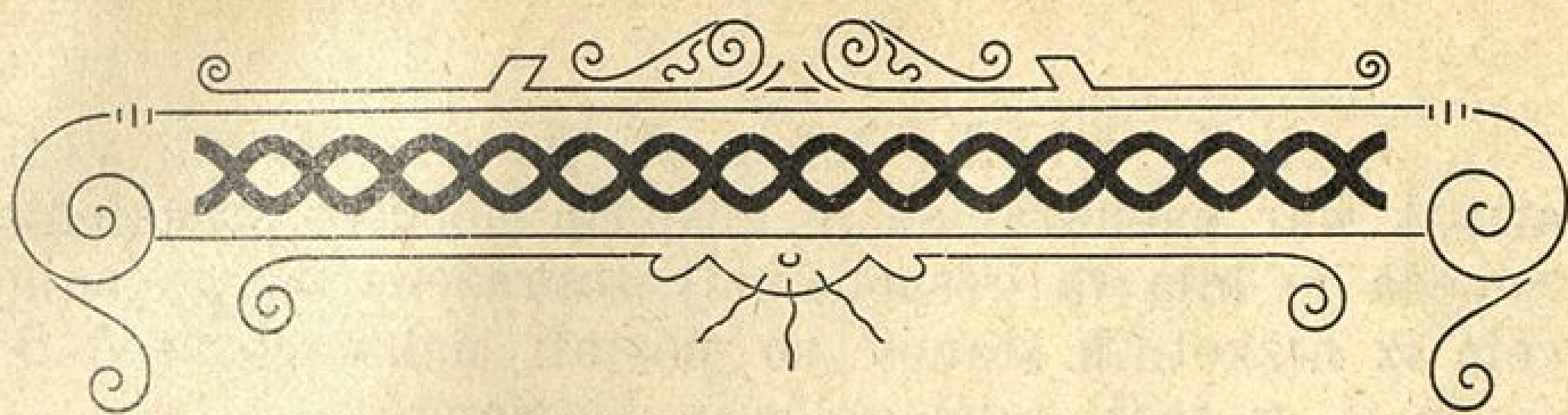
Ker pa se ti razgovori niso bili pričeli iz potrebe, ampak iz otožnosti in dolgega časa, so se Spasenci pogovorili, pogovorili in se začeli nato celo pričkat. No, k sreči se kmet vzbudi in konča vse prepire z besedami:

„N-no, falot, geni se, geni!“

Pri tej priči je vsem Spasencem skoro sapa zastala od zavzetja.

„Glejte, glejte!“ so kričali vsi na en glas, „poglejte, kako se steza, kako se upira s prednjima nogama, kako cepetá z zadnjima! Boji se mojstrove umetnosti! Upiraj se, Kljuse! Glejte, pri kom se je treba učiti, glejte, koga je treba posnemati! N-no, falot, n-no!“

III.

Močnik.

Skuhala je kuharica močnik in ga postavila na mizo. Gospoda je močnik pojedla in zahvalila Boga, a otroci so si prstke oblizali. Dober je bil močnik, vsem je teknil, vsem zalegel.

„Ah, kako sladek močnik!“

„Ah, kako mehek močnik!“

„Močnik pa tak!“

Kar besed niso mogli najti zanj.

„Kuharica, glej, da bo vsak dan močnik na mizi!“ Jedli so ga sami, gostili z njim goste, naposled so ponudili tudi temu ali onemu, ki je prišel po cesti, skledico močnika.

„Zajmite, čestita gospoda, močnika! Kako dobrega imamo! Jej: sam leze v usta! Le zajmite še, le zajmite, močniku je to všeč!“ In vsakdo je pristopal, zajemal iz sklede z žlico, jedel in si otiraval usta.

Močnik je bil tako pokoren in mehek, da ga ni prav nič ženiralo, če se ga je jedlo. Ko je slišal občne pohvale, je postal celo mehkejši. Stoji na mizi in se mehurči, kakor da bi se niti ne zmenil, kaj bo z njim. „Menda sem dober, ker me gospoda tako ljubi! Kaj se obotavljaš, kuharica, le nalivaj!“

Je li to trajalo dolgo ali malo časa, ne vem; ampak kar naenkrat se je gospoda močnika prenajedla. Seveda je bila ta gospoda bolj izobražena od prejšnje; celo iz nizkotnih stanov so postali nekateri uradniki — in ti so jedli rajši gelée in blamengée.

„Prosimo vas!“ je govoril nekdo, „kaj je neki na tem močniku? Ali je to jed? Poskusite, kako je mehek, spolzek in osladen!“

„Dajmo, gospoda, močnik svinjam!“ poprime drugi besedo, „sami pa pojdimo v toplice na izprehod! Ko se našetamo, se vrnemo, če je to neobhodno potrebno, zopet domov močnik jest.“

Tako je. Torej svinjam — saj res; močniku je vseeno, kakšnega stanu oseba ga jé. Da se ga le jé. Porinila je svinja rilec v močnik tja do ušes in napolnila celo svinjsko dvorišče s cmakanjem. Cmaká in pokru-ljuje: „Pa se bom potočila, pa se bom povaljala, ko se bom gosposkega močnika najedla!“ Sitosti nesramnica ne pozna; majhno se odtegne kuharica, pa že kruli: „Daj, še prilij!“ A ko ji kuharica reče: „Bil je močnik, pa ga ni več!“ — potem preišče vse kote in vogle in iztika celo pod gnojem z rilcem, da bi še kje kaj našla.

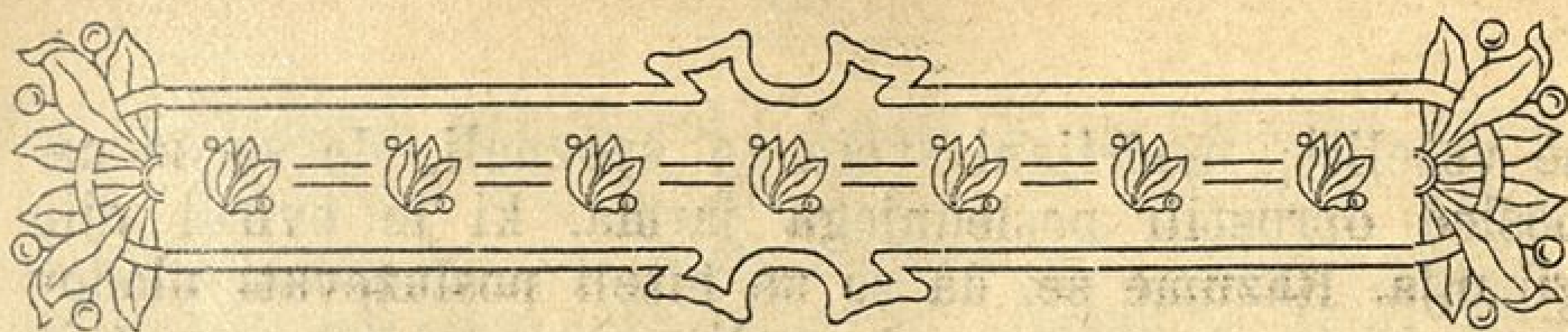
Jedla je in jedla svinja in naposled snedla vse do poslednje kapljice. A gospoda so med tem šetali in šetali ter se našetali. Našetali so se in rekli drug drugemu: „Šetanja imamo zdaj dovolj; hajdimo domov močnik jest!“

Prišli so domov in vzeli žlice v roke — gledajo: toda od močnika so ostale samo osušene drobtine.

In zdaj zavpijejo vsi — gospoda in svinja na en glas:

„Jedli smo močnik, a preskrbeli se nismo z njim! Od česa bomo zanaprej siti! Kje si, močnik, au!“

IV.

Izgubljena vest.

Izgubila se je vest. Kakor poprej so se ljudje gnetli po ulicah in gledališčih; kakor poprej so dotekali in pretekali drug drugega; kakor poprej so se pehali in v zraku lovili vržene jim koščke, in nikomur ni prišlo na um, da je začelo nečesa manjkati in da je v občnem življenskem orkestru prenehala igrati neka piščal. Mnogi izmed njih so se celo pričeli čutiti živahnejše in prostejše. Lažja je postala hoja človeška; lažje je bilo podstavljati bližnjemu nogo, udobneje se prilizovati, laziti, slepariti, podpihovati in obrekovati. Vsaka boleost je izginila, kakor da bi jo bil odpihnil; ljudje niso hodili, zdelo se je, kakor da bi jih nekaj neslo; nič jih ni drastilo, nič jih ni sililo, pogrezati se v misli; sedanost in prihodnost — vse, kakor da bi jim samo od sebe padalo v roke, — njim, presrečnejšem, ki niso zapazili, da se je izgubila vest.

Vest se je izgubila nanagloma . . . skoraj zdajci! Še včeraj je ta nenasitna parazitka neprestano migljala pred očmi; neprenehoma jo je videla razburjena domišljija, a naenkrat . . . nič! Izginile so nadležne prikazni, in z njimi se je tudi polehla ona npravstvena nemirnost, ki jo je zapuščala za seboj razkrinkateljica — vest. Zdaj je bilo treba samo gledati na božji svet in

se veseliti; modrijani sveta so spoznali, da so se naposled oprostili poslednjega jarma, ki je oviral njih gibanja. Razume se, da so se hiteli posluževati plodov te svobode. Ljudje so zbesneli; zavladal je grabež in razboj, začelo se splošno razdiranje.

A uboga vest je ležala med tem na cesti raztrgana, opljuvana, poteptana od nog pešcev. Vsakdo jo je suval kot nepotrebno, staro, obnošeno cunjo, kolikor je mogel daleč od sebe; vsakdo se je čudil, kako se more valjati v dobro upravljanem mestu in celo na tako očividnem kraju taka vnebovpijoča nespodobnost. In bogve kako dolgo bi še bila ležala bedna izgnanka v takem stanju, da bi je ne bil pobral neki nesrečen pijanec, ki je na pijane oči dobil poželenje po nepotrebnih capici v upanju, da dobi za njo svečavo.

In mahoma je začutil, kakor da bi ga bila preletela električna iskra. Motnih oči se je začel ozirati okrog in je čisto jasno občutil, da se mu izgublja iz glave vinski duhovi in da se mu polagoma vrača ona grenka zavest resničnosti, za katero je žrtvoval najboljše moči svojega bitja, da bi se je rešil. Izprva je občutil samo strah, oni topi strah, ki pahne človeka v nemir iz same slutnje neke grozeče nevarnosti; nato se je vznemiril spomin, in zagovorila je domišljija. Spomin je brez usmiljenja vlačil iz teme sramotne prošlosti vse podrobnosti silovitosti, prevar, brezbržnosti srca in nepravичnosti; domišljija je oblačila te podrobnosti v žive forme. Potem se je sama od sebe vzbudila sodba. . .

Usmiljenja vrednemu pijancu se vidi vsa njegova preteklost kakor en sam strašen zločin, on ne analizira, ne izprašuje, ne preudarja; tako ga je potrla podoba njegovega npravstvenega padca, vstavša pred njim, da ga oni proces samoobsodbe, kateremu se je radovoljno podvrgel, bije prez primere občutnejše in ostreje, nego najstrožja ljudska sodba. Noče celo vzeti v poštev, da večji del one preteklosti, za katero se tako kolne, niti ne pripada njemu, ubogemu in nesrečnemu pijančku, ampak neki tajni pošastni sili, ki ga je drevila in vrtela, kakor drevi in vrtil v stepi vihar ničevno bilko.

Kaj je njegova preteklost? Zakaj jo je preživel tako in ne drugače? Kaj je on sam? — Vse to so taka vprašanja, na katera more odgovarjati samo z začudenjem in popolno nezavednostjo. Jarem je delal njegovo življenje; pod jarmom se je rodil in pod jarmom se bo zgrudil v gomilo. A zdaj, glej, je prišlo še spoznanje — čemu mu bo neki? Ali je prišlo zato, da bi mu neusmiljeno stavilo vprašanja in odgovarjalo nanja z molkom? Ali zato, da bi izgubljeno življenje vnovič zavejalo v razrušeno shrambo, ki se bo sesula pod njim?

Gorje! Probujeno spoznanje mu ne prinese s seboj niti pomirjenja, niti nadeje, a vzbujena vest mu kaže samo en izhod — izhod brezkoristne samoobsodbe. Bila je prej okrog njega megla in sedaj je megla, samo da se je sedaj naselilo vanjo polno mučilnih prikazni; rožljale so prej na rokah težke verige in rožljajo na njih tudi sedaj, samo njih peza je sedaj še enkrat težja, zato ker se je zavedel, da so to verige. V potokih tečejo brezkoristne pijančeve solze; ustavljajo se pred njim dobri ljudje in trdijo, da joče v njem vino.

„Ljudje božji! ne morem . . . neznosno!“ vika bedni pijanec, a druhal se hohoče in brije norce z njim. Ona ne razume, da pijanec še nikoli ni bil tako prost vinskih duhov, kakor to minuto, da je samo našel nesrečno stvar, ki hoče raztrgati njegovo ubogo srce na kosce. Ko bi tolpa sama naletela na to najdeno stvar, potem bi spoznala, seveda, da je na svetu bridkost vseh bridkosti — bridkost nenadoma najdene vesti. Spoznala bi, da je ona prav tako podjarmljena in na duhu popačena tolpa, kakor je podjarmljen in nravno popačen pijanec, ki jadikuje pred njo.

„Ne, treba se je je kako iznebiti! Sicer se z njo stegneš kakor pes!“ misli nesrečni pijanec in hoče že vreči svoj najdek na cesto; a zabrani mu blizu stoječi stražnik.

„Zdi se mi, bratec, da hočeš ti trositi kakšne plakatne pamflete po cesti!“ mu je rekel, preteč mu s prstom; „za kaj takega te jaz, bratec, lahko za par ur pripremem!“

Pijanec tlači skrivaj najdeno vest v žep in se izgubi z njo. Ko se tako ozira in krade po cesti, pride h krčmi, v kateri toči stari njegov znanec Prohorič pijačo. Najprej pogleda tiho skozi okno in ko vidi, da ni nikogar v oštariji in Prohorič čisto sam dremlje za mizo, odpre v trenutku vrata, skoči v sobo, in predno se Prohorič zave, leži zločesta najdena vest že v njegovi roki.

* * *

Nekaj časa je stal Prohorič z izbuljenimi očmi; nato ga je naenkrat oblil pot po vsem telesu. Zazdelo se mu je bogve kako, da toči brez patenta; a ko je natančneje ogledal, se je prepričal, da so vsi patenti, modri, zeleni in rumeni, pri hiši. Pogledal je na capico, ki jo je imel v rokah, in zdela se mu je znana.

„Aha!“ se je spomnil. „Kaj ni to tista capa, ki sem jo siloma zagnal od sebe malo prej, ko sem vzel patent? Da, da, vprav tista je!“

Ko se je o tem uveril, je hkratu nekako izprevidel, da mora priti sedaj na kant.

„Kadar je človek pri svojem poslu, pa mu pride tako-le zdelo v roke — potem kar reci: adijo! iz vsega skupaj ne bo nič!“ je premišljeval skoraj mehanično. Na mah se je pričel tresti in je obledel, kakor da bi mu bil v oči pogledal doslej neznan strah.

„Umazano je, veš, napajati ubogo ljudstvo!“ je šepetala vznujena vest.

„Žena! Arina Ivanovna!“ je zakričal od strahu ves iz sebe.

Pritekla je Arina Ivanovna. A kakor hitro je zagledala, kar je našel Prohorič, je zavpila s čudno izpremenjenim glasom: „Policaj, policaj! Ljudje božji! Tatovi!“

„I zakaj bi moral jaz zavoljo tega lopova priti v eni minuti ob vse?“ je mislil Prohorič, imajoč očitno v mislih pijanca, ki mu je podvrgel svoj najdek. In debele kaplje potu so mu vstajale po čelu.

Med tem se je pričela krčma polagoma polniti s pivci. A Prohorič ni strigel z običajno ljubeznivostjo gostom, ampak se na veliko začudenje pivcev branil

nalivati jim pijačo. Celo jako genljivo jim dokazuje, da je pijača začetek vse nesreče za ubožnega človeka.

„Ko bi ga izpil ti en kozarček — kaj če to! To je celo koristno!“ je govoril skozi solze. „A ti, dragec, prežiš na ugodno priliko, da bi ga mogel celo vedro požlampati! In kaj ti pomaga to? Pri tisti priči te vlečejo pred oblast; pri oblasti pa srajco dol, in odhajaš od tam, kakor da bi bil kakšno nagrado dobil! A vsa tvoja nagrada je znašala sto batin! Tako torej pomisli, ljubi moj človek, ali se ti je treba za tako nagrado ubijati in vrhutega še meni, tepcu, znašati na kup trdo prisluženi denar!“

„Kaj pa ti je vendar za Boga milega, Prohorič? Ali si ob pamet?“ so mu dejali presenečeni gostje.

„Znorel bi, bratec, ko bi se tebi kaj takega primerilo!“ je odgovoril Prohorič. „Rajši pogledi, ná, kakšen patent sem si danes pripravil.“

Prohorič je pokazal podvrženo mu vest in vprašal pivce, ali se je morebiti kdo izmed njih hotel poslužiti. A ko so pivci izvedeli, za kaj se gre, še govora ni bilo o tem, da bi jo kdo vzel, ampak bojazljivo so se odmikali v stran in odhajali proč.

„To je patent, ne!“ ni brez zlobe pristavljaj Prohorič.

„Pa kaj boš zdaj ti z njim?“ so ga izpraševali gostje.

„Kaj? Zdaj so moje misli take: ostane mi samo eno — smrt! Zato ker slepariti zdaj ne morem več; z žganjem zalivati ubogo ljudstvo mi vest ne pusti; kaj mi preostaje torej zdaj drugega, kakor umreti?“

„To je res!“ so se mu smejali gostje.

„Zdaj sem prišel celo do takega sklepa,“ je nadaljeval Prohorič, „da bom vso posodo, kolikor je je, potrupal in vino v kanal izlil! Veste, kadar ima človek v sebi to krepost, potem je že sam duh po tej čobodri v stanu obrniti mu želodec!“

„Samo daj! Jaz ti bom že posvetila!“ se je potegnila Arina Ivanovna. Njenega srca se menda ni bila doteknila dobrota, ki je bila osenčila Prohoriča. „Takih kreposti bi se ne zmanjkalo!“

A Prohoriča je bilo že težko pregeniti. Zalival se je z grenkimi solzami in je neprenehoma govoril in govoril.

„Zato,“ je rekel, „ker če se je že komu ta nesreča pripetila, potem jo mora tudi nositi. In ne sme se izgovarjati, češ, da je trgovec ali kupec, zato ker bi bilo to zanj samo brezuspešno vznemirjanje. Ampak tako-le naj premisli sam o sebi: „Nesrečen človek sem na tem svetu — pa je.“

Na tak način se je pečal ves dan s filozofičnimi problemi, in dasi se je bila Arina Ivanovna z vsemi štirimi uprla odloku svojega moža, potrupati posodo in iztočiti pijačo v kanal, vendar niso oni dan prodali ni kaplje. Pod večer se je Prohorič celo razveselil in ko je legal spat, je dejal jokajoči Arini Ivanovni:

„No, glej, dušica in ljubezniva ženka moja! Čeprav si nisva danes ničesar pridobila, a za to, glej, kako je lahko človeku, ki ima vedno vest pred očmi!“

In res, kakor hitro je legel, pri tisti priči je zaspal. In ni se premetaval v spanju in tudi smrčal ni, kakor je imel poprej navado, ko si je nabiral blaga, pa vesti ni imel.

A Arina Ivanovna je mislila o tem malce drugače. Ona je prav dobro umela, da v krčmarskem poslu vest ni bogve kako prijetna pridobitev, da bi imel človek od nje kakšen dobiček. Zato je sklenila, iznebiti se nedobrega gosta, naj velja, kar hoče. Celo noč si je utrjevala pogum. In precej, ko je zatrepetal na zaprašenih oknih krčme prvi jutranji svit, je ukradla spečemu možu vest in zbežala brez sape na ulico.

Kakor nalašč je bil tržni dan; iz sosednjih vasi so že prihajali kmetje z vozovi, in mestni nadzornik Lovec se je odpravljal v svoji lastni osebi na trg, vzdrževati red. Jedva je zagledala Arina Ivanovna prihajajočega Lovca, že se ji je posvetila v glavi srečna misel. Na ves tek se je spustila za njim in toliko da ga je bila došla, mu je že potisnila s čudovito spretnostjo vest po lahko v žep plašča.

Lovec ni bil popoln lopov, a branil se marsikateri reči ni in rokam je bil dal precejšnjo prostost. Oči ni imel, da bi rekel, prekanjenih, ampak, kakor pravimo, imel je bistro oko. Tudi roke niso bile, da bi dejal, predrzne, vendar so se rade zapletle v vsako stvar, na katero so naletele na cesti. Kratkoterminalo, za drag denar se ga je dalo podkupiti, kjer se ga je hotelo.

In zdaj je pričelo tega človeka viti.

Na trg je prišel, in zdi se mu, da vse to, kar je nastavljeno po tleh, po vozovih, vežah in šatorih — da vse to ni njegovo, ampak tuje. Kaj takega se mu še ni pripetilo dozdaj. Otira si svoje pretkane oči in pravi sam pri sebi: „Ali spim ali čujem, ali me je bolezen naskočila, ali kali?“ Pristopi k nekemu vozu, hoče stegniti šapo, a šapa se ne gane; pristopi k drugemu vozu, hoče kmeta potresti za brado — ali, o groza! — pesti se mu ne odpro!

Strah ga je obšel.

„Kaj mi je vendar danes?“ misli Lovec. „Na tak način uničim samega sebe. Čakaj, domu pojdem. Morebiti se mi kaj prevedri v glavi.“

Vendar je upal, da mu bo morebiti prešlo. Začel se je izprehajati po trgu. Gleda, vsakovrstna perutnina, različne stvari so razložene po tleh, a vse, kakor da bi mu govorilo: Blizu imaš blizu roko, pa ne boš!

A kmetje so dobili med tem pogum. Videč, da je človek ob pamet in samo zija, so začeli iz njega norce briti in ga klicati za Fofana Fofaniča.

„Ne, napasti me je morala kakšna bolezen!“ je dognal Lovec in se odpravil brez kljunačev, s praznimi rokami domov.

Vrača se domov, in Lovka-žena ga že čaka in misli: „Bog ve, koliko kljunačev mi prinese danes moj ljubi mož?“ In zdajci — nobenega. Kar zavrelo je srce v njej, in vrgla se je na Lovca.

„Kam si del kljunače?“ je zavpila nadenj.

„Moja vest mi je priča, da . . .“ se je hotel opravičevati Lovec.

„Kje imaš kljunače, te vprašam!“

„Moja vest mi je priča, da . . .“ je ponovil Lovec.

„Dobro; torej pa imej svojo vest za kosilo do prihodnjega tržnega dne! Jaz zate nimam kosila!“ je rekla Lovka odločno.

Povesil je Lovec glavo, ker je vedel, da je beseda Lovke nepremakljiva. Odložil je plašč in — mahoma se je čisto izpremenil! Ko je obesil vest obenem s plaščem na steno, mu je postalo zopet lahko in svobodno, in zopet se mu je začelo zdeti, da ni na svetu nič tujega, ampak vse njegovo. In začutil je iznova v sebi sposobnost grabiti in požirati.

„Čakajte, zdaj se mi pa ne izvijete iz rok, prijatelji!“ je rekel Lovec, maneč si roke, in začel naglo metati nase plašč, da bi na vso sapo letel na trg.

Toda — o, čudo! — toliko da se je dobro ogrnil, se je že zopet pričel krčiti. Prav, kakor da bi bila dva človeka v njem: eden brez plašča — brezvestni, grabežljivi in dolgoroki; a drugi — v plašču — poparjeni in plašni. Toda čeprav je videl, da še ni prišel skozi vrata, pa je bil že malodušen, vendar je hotel na vsak način iti na trg. „Kdo ve, morebiti se bom premagal,“ si je mislil sam pri sebi.

Ali čim bliže trgu je prihajal, tem močnejše mu je bilo srce, tem neodoljiveje je govorila v njem zahteva, pomiriti se z vsem tem srednjim in malim narodom, ki se za krajcar cel dan ubija na dežju in v blatu. Zdaj mu že ni bilo več do tega, da bi škilil po tujih kljunačih; svojo lastno mošnjo, ki jo je imel v žepu, je težko nosil, kakor da bi naenkrat iz zanesljivega vira zvedel, da v tej mošnji ne leže njegovi, ampak tuji novci.

„Ná, bratec, petnajst kopejk!“ je rekel, pristopivši k nekemu kmetiču in stisnivši mu v roke drobiž.

„Za kaj naj bo to, Fofan Fofanič?“

„E, za mojo prejšnjo krivico, bratec! Odpusti mi v Kristovem imenu!“

„No, naj ti odpusti Bog!“

Na tak način je obhodil ves trg in razdal ves denar, ki ga je imel pri sebi. Dasi mu je bilo lahko, ko je to storil, vendar se je globoko zamislil.

„Ne, ne, to se me je morala kaka bolezen polotiti,“ je rekel zopet sam pri sebi. „Pojdem rajši domov; pri tej priliki pa nabere na ulici kolikor mogoče veliko beračev in jih nasitim doma z vsem, kar mi je Bog dal!“

Rečeno — storjeno. Nabral je celo krdelo beračev in jih pripeljal s seboj na dvorišče. Lovka je samo povzdignila roke. Čakala je, kakšno budalost mož še naredi. A on je potihem šel mimo nje in ji ljubeznivo rekel:

„Vidiš, Fedosjuška, to so oni nepreskrbljeni ljudje, ki si prosila, da bi ti jih pripeljal. Daj, nasiti jih v Kristovem imenu!“

Ali toliko da je obesil plašč na klin, mu je postalo zopet lahko in svobodno. Skozi okno gleda in vidi, da se zbira na njegovem dvorišču beraški narod iz celega mesta. Vidi in ne umé, zakaj. Ali naj bi pretepel vso to sodrgo?

„Kdo ste, ljudje božji?“ je pritekel na dvorišče sam iz sebe.

„Kdo, kdo? Vse to so nepreskrbljeni ljudje, ki si jih ti ukazal nasititi!“ se je obregnila Lovka.

„Črez pleča bi jim dal s korbačem!“ je zakričal z izpremenjenim glasom in se kakor blazen vrgel nazaj v hišo.

Dolgo je hodil gor in dol po sobah in neprestano premišljeval, kaj se godi z njim. Bil je on vedno natančen človek, a kar se tiče izpolnjevanja svoje službene dolžnosti — pravi pravcati lev. In namah je postal tápica!

„Fedosja Petrovna! Duša moja! Za božjo voljo zveži me, sicer napravim danes toliko škode, da je potem ne popravim celo leto!“ je začel prositi.

Tudi Lovka spozna, da je njenega Lovca nekaj obsedlo. Zato mu pomaga, da se sleče in spravi v postelj. Potem ga napoji z dobro juho. Šele čez četrte ure se oddalji od njega v prednjo sobo in premišlja:

„Čaj, pogledam v njegov plašč; morebiti se najde v žepih kakšen novčič?“ Pretresla je prvi žep in našla — prazno mošnjo; pretresla drugi žep in našla neko

zamazauo, špehato knjižico. Toliko, da jo je odprla, je že — globoko vzdihnila.

„Torej glejte, s kakšnimi stvarmi se je pričel pečati!“ je rekla sama sebi; „pripravil si je za v žep — vest!“

In začela je misliti, komu bi podvrgla to vest, da bi koga naposled preveč ne otežila, ampak samo malo vznemirila. Spomnila se je na nekdanjega zakupnika, a zdaj bankirja in železniškega iznajditelja, žida Šmulja Davidoviča Bržocskega.

„Ta ima vsaj tolsta pleča!“ je sklenila. „Morebiti bo malo poceptal, pa bo prenesel to nadlogo.“

Tako se je odločila, varno vteknila vest v pismeni kuvert, napisala naslov Bržocskega in vrgla pismo v škrinjico.

„No, zdaj pa že greš, ljubi moj, lahko brez skrbi na trg!“ je rekla možu, vrnivši se domov.

* * *

Samuel Davidovič Bržocski je sedel za obedno mizo, obdan od vse svoje družine. Poleg njega je sedel njegov desetletni sinček Ruben Samuelovič in delal v glavi bankirske operacije.

„Kaj, papacek, ce bom dal ta cekin, ki si mi ga ti dal, na rast po dvajset odstotkov na mesec, koliko denarja bom imel na koncu leta?“ ga je izpraševal sin.

„Ali na kaksen procent; navadni ali sestavljeni?“ je vprašal nato Samuel Davidovič.

„Seveda, papacek, sestavljeni!“

„Ce ga das torej na sestavljeni procent in z okrajsavo ulomkov, imel bos petinstirideset rubljev in devetinsedemdeset kopejk.“

„Potlej ga bom pa dal, papacek!“

„Le daj ga, dragec, samo glej, da izberes nadepoln denarni zavod.“

Na drugi strani je sedel Josel Samuelovič, sedemletni dečko, in reševal v glavi nalogo: letela je jata gosi. Poleg njega je sedel Salomon Samuelovič in pri njem David Samuelovič. Onadva sta se pogajala, koliko procentov mora poslednji prvemu plačati, ker si je

izposodil od njega gotovo število bonbonov. Na drugem koncu mize je sedela lepa soproga Samuela Davidoviča, Lija Salomonovna, držeč v naročaju drobničkeno Rifico, ki je instinktivno iztezala rokco po zlatih brasletih, krasečih materine roke.

Z eno besedo, Samuel Davidovič je bil srečen. Pripravljal se je ravno poseči po nekem nenavadnem zosu, malone okrašenem z nojevim perjem in bruseljskimi čipkami, ko mu je prinesel strežaj na srebrnem krožniku pismo.

Jedva je prijel Samuel Davidovič kuvert v roke, že se je pričel zvijati na vse strani, kakor črv na žerjavici.

„I kaj je to? Cemu mi bo ta rec!“ je zakričal na ves glas, in krč ga je lomil.

Čeprav ni nihče od navzočih ničesar razumel o tem vpitju, vendar je bilo vsem jasno, da se kosilo ne more nadaljevati.

Ne bom popisoval tu muk, ki jih je trpel Samuel Davidovič ta dan, ki mu bo ostal v spominu vse večne čase. Rečem samo toliko: ta na videz slabotni in krhki človek je junaško prenašal najgrozovitejše trpljenje, a niti vinarja ni bil pripravljen povrniti.

„Kaj ce to! To ni nic! Samo mocnejse me drzi, Lija!“ je tolažil ženo v trenutku najobupnejših paroksizmov. „A ce bom zahteval skatljico — — Bog varuj! rajsi pri tej prici umrjem.“

Ali kakor ni na svetu tako težavnega položaja, da bi se iz njega ne dalo najti izhoda, tako se je našel tudi v našem slučaju. Samuel Davidovič se je spomnil, da je že davno obečal darovati za neki dobrodelen zavod, čigar vodstvo je bilo v rokah nekega znanega mu generala, večjo svoto. A stvar je odlašal iz neznanega mu vzroka od dne do dne. In glej, sedaj mu je slučaj naravnost odkril sredstvo izpolniti to davno namero.

Kakor je mislil, tako je storil. Razpečatil je varno po pošti mu poslani kuvert, vzel iz njega z malimi kleščicami pošiljatev, vteknil jo v drugi kuvert, pri-

ložil zraven bankovec za sto rubljev, zapečatil in se odpravil k znanemu generalu.

„Zelim Vam, ekscelenca, izrociti svoj dar!“ je dejal in položil zavitek na mizo razveseljenega generala.

„No! To je hvalevredno od Vas!“ je odgovoril general. „Jaz sem zmerom vedel, da ste Vi . . . kot žid . . . tudi po zakonu Davidovem. . . . In je plesal — in igral . . . tako, ali ne?“

General je prišel v zadrego, ker ni za gotovo vedel, je li David dal zakone, ali kdo drugi.

„Res je; toda kaksni zidje smo mi, Vasa ekscelenca!“ je hitel Samuel Davidovič, čisto olajšan. „Samo na videz smo zidje, a v dusi smo cisto pravi Rusi.“

„Hvala lepa!“ je rekel general. „Obenem pa obžalujem . . . kot kristijan . . . čemu bi Vam, na primer? . . . a? . . .“

„Vasa ekscelenca . . . mi smo samo na videz . . . pod castno besedo, samo na videz!“

„Vendar?“

„Vasa ekscelenca!“

„No, no, no! Kristus z Vami!“

Samuel Davidovič je poletel domov kakor na perutih. Še tisti večer je pozabil prestane muke in iztuhtal tako redko operacijo za vseobče ranjenje, da so drugi dan vsi kar vzdihnili, ko so zvedeli.

* * *

Dolgo je na tak način romala uboga, izgnana vest po belem svetu in obšla mnogo tisočev ljudi. A nihče je ni hotel vzprejeti, ampak vsakdo je mislil samo na to, kako bi se je prej odkrižal, četudi s prevaro, samo da bi se je le.

Naposled se je sama naveličala, da nima revica, kamor bi položila svojo glavo, in da mora ves čas biti pri tujih ljudeh ter brez pristanišča. In poprosila je svojega poslednjega hranitelja, nekega meščančka, ki je v nekem podmolu s prahom tržil in se nikakor ni mogel ločiti od te trgovine.

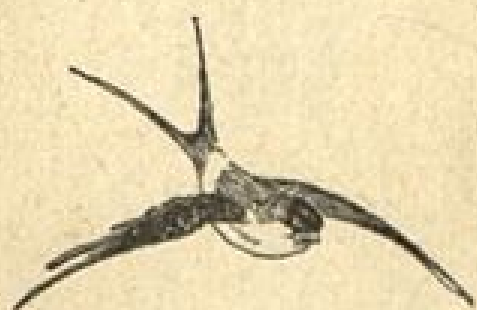
„Zakaj mi delate silovitosti?“ se je pritožila uboga vest. „Zakaj me preganjate kakor tatiko?“

„Ali kaj pa čem storiti s teboj, gospa vest, ko nisi nikomur potrebna?“ jo je vprašal meščanček od svoje strani.

„Povem ti!“ je rekla vest. „Poišči mi majhno rusko dete, odpri mi njegovo čisto srce in me shrani vanje! Morebiti me bo ono nedolžno dete stisnilo vase in me nežno obdalo s toploto svojega srca, morebiti me bo ohranilo, čim večje bo postajalo, tem večjo in se naposled z menoj napotilo med ljudi — in ne bo se me sramovalo.“

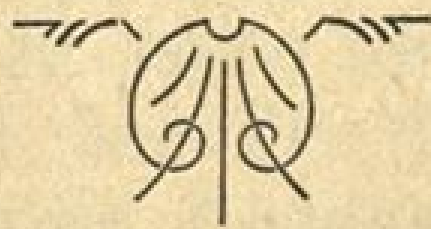
Zgodilo se ji je po njeni besedi. Poiskal je meščanček malo rusko dete, odpri njegovo čisto srce in shranil v njem vest.

Malo dete raste, in z njim raste tudi vest. In malo dete bo velik človek, in velika vest bo v njem. In izginile bodo takrat s sveta vse krivice, kovarstva in nasilja, zato ker vest ne bo plaha, ampak bo pogumno zavladala nad vsem svetom.

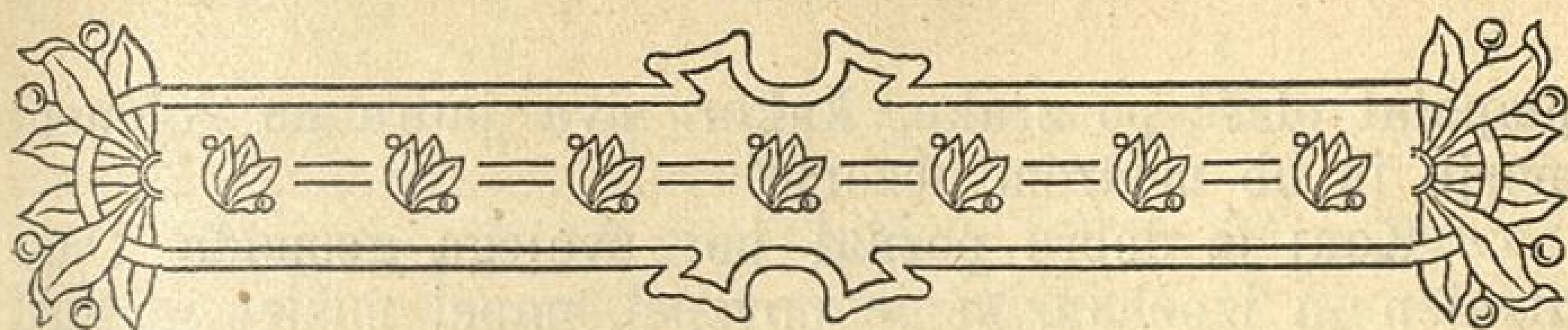
Za staro pravdo.

Povest iz leta 1515.

Spisal

Peter Bohinjec.

I.

Pastorek.

Tem bolj je naša želja, da nam dá Vaša knežja Milost našega pravega dednega gospoda, mladega Krištofa Krajskega, katerega hočemo radi imeti.

Prošnja blejskih kmetov na briksenskega škofa z dne 29. marca 1515.

Dne 12. decembra 1514. leta zarana je mlad jezdec drevil brzega belca od Bele peči po dolini. Ni se ustavljal nikoder, in ko je pustil za sabo Kranjsko goro, je že čul petelinje petje. Zadnji mesečev krajec je ležal nad Planico, in jasno nebo se je razpenjalo nad jezdecem, ki je hitel čez drn in strn, skozi gozde in vasi, čez njive in travnike. Ledena skorja je hreščala pod konjskimi kopiti, in sneženi srež je kitil jezdečev plašč.

Že je preletel Dovsko polje, že se odpira dolina na vse plati, in ko je jezdec krenil konja po stezi, ki je držala na Bled, se začuje od bližnjih cerkvâ jutranje zvonjenje.

Pobožno sname jezdec pokrivalo, ivje se mu usuje po dolgih kostanjevih laseh, belec pa korakoma stopa po razhojeni sneženi stezi. Podolgovatemu in zagorelemu obrazu jezdečevemu so se podale rjavkaste brke, in žive, modre oči so švigale po okolici, kakor bi se bale koga srečati.

Mladenič se pokrije, stisne tesneje sivkasti plašč okrog života in izpodbode konja. Liki beli labud na sinjem jezeru se je videl belec iz doline gori pod sinjim nebom in za zelenimi smrekami. Jezdecu pa je

plapolal plašč po zraku, kakor siva jadra na zelenem morju in ob modrem obzorju.

Konj je dobro poznal pot svojega gospoda. Dasi utrujen in izpehan, se je povzpел, napel mišice in šinil liki lastavica po bregu navzdol; saj je vedel, da kmalu dospe do svojega cilja.

Pokaže se blejska okolica. Že se vidi tam v daljavi onkraj Save stari Babji zob, in ko krene jezdec na desno, se mu pokaže navpična stena Blejskega gradu, zagleda zvonik Matere božje na otoku, in pred njim se razprostire Blejsko jezero, pokrito z ledeno skorjo.

Belcu so letele pene izza posrebrenih brzdâ, koža se mu je kopala v polnem potu, lakotnice so se dvigale brzo, in žile na vratu so bile nabreknjene. Toda jezdec ni brisal pota raz čelo, ampak rahlo ivje, ni iskal sape iz polnih grudi, le srce mu je kipelo, in spomini nekdanjih dni so se mu obujali. In kako tudi ne? Saj je ta okolica njemu le preveč znana; saj je tu gori v gradu zagledal luč sveta, saj leži srce njegove matere tam na božji njivi sv. Martina, saj je preživel dneve svoje mladosti ob tem skrivnostnem in veličastnem jezeru. Tudi zdaj še mu dostikrat uide okotja gori na sive čeri starega gradu, tudi zdaj še ga nese belec po teh strmih pečinah, po teh ozkih stezah, tudi zdaj še se časih ziblje v čolnu sredi jezera. Toda srce njegovo ni srečno, kakor je bilo nekda, starega gradu se izogiblje, njegove prebivavce črti in le na grobu svoje matere se odpočine. In vendar so na gradu ljudje njegove krvi . . .

Jezdec je vzdihnil in izpodbodel svojega konja. Ali belcu se ni več odsedala pot. Korakoma stopa ob jezeru in prha, nosnice pa se mu raztegajo na dolgo in široko. Ustavita se pred pokopališčem. Jezdec skoči s konja in gazi sneg. Pred kamenitim križem poklekne na tla.

— Oh, mamica moja, zakaj te je Bog vzel tako zgodaj? Ko bi bila ti živa, bi bilo vse drugače. Tako pa tavam okrog kot deseti brat in ne najdem miru.

Debela solza je kanila na grob in se raztopila v snegu.

Osmojena robida je štrlela iz snega. To si jezdec odtrga in pripne za klobuk.

„Oče naš, ki si v nebesih . . .“ začne mladenič moliti . . . „In nas ne pelji v izkušnjo . . .“ je še izgovoril. Hipoma skoči po koncu, belec zarezgeče. . . .

In spet jaše ob drugi strani jezera.

„Le pojdi, belec, kmalu doboš ovsa! Pri Tomažu se ustaviva.“

Kakor bi ga razumel, zbeži konj, da je sneg letel izpod kopit. Jezero izgine, zvonik na otoku se ne vidi več, pač pa se pokaže cerkva na Bohinjski Beli. Še nekaj stopinj, in jezdec krene v stran. Čedna hišica stoji pred njim. Gospodarsko poslopje jo obdaja od obeh strani, in polno sadnega drevja raste okrog. Kosmat pes se zažene v prišleca in zalaja. Pri oknu se pokaže ženska glava, in s poda se pokaže hlapec, ki je naravnaval slamo.

„Groga, hitro mi spravi konja v hlev! Ali je gospodar doma?“ povpraša jezdec, skočivši s konja.

Hlapec se globoko priklanja z obema kolenoma in trka z desnico na prsi. Ni vedel, ali bi psa odganjal, ali bi konja prijel, ali bi odgovarjal.

Toda že je stopil na prag hišni gospodar. Volnene nogavice so se mu oprijemale gležnjev, in lesene coklje so ropotale na pragu. Zelen telovnik z obilnimi duški se je svetil, in hodnična srajca se je lomila na rokavih. Veliki mož čokatih pleč, obširnega obraza, sivih oči in plavih las se je globoko priklanjal in vesel izpregovoril:

„Ah, mladi gospod Krištof, kaj pa Vi danes tako zgodaj? Ali pridete z grada?“

„Še vse dalje, oče Tomaž! Poglejte belca! To Vam je živalca. V Beli peči sem prenočil in zdaj sem tukaj.“

„Oh, takega jahača pa ni pod našim zvonom. Groga, hitro se obrni in dobro postrezi belcu! Vi pa, milostivi gospod, izvolite stopiti v hišo!“

Ostoge so zarožljale po veži, iz izbe pa smukne mlado dekle, ki je zardelo obstalo pred prišlecem.

„Katica, danes pa le kaj dobrega pricvrkni! Nič še nisem užil danes.“

„Tako, dobri gospod!“

In izginila je v kuhinjo.

„Jože, prinesi mero dobrega terana iz kleti!“ se obrne hišni gospodar na dvajsetletnega mladeniča, ki je pri stružnici popravljaj grabljišča.

Mladi gospod in Tomaž sedeta za javorovo mizo.

„Precej časa me že ni bilo tukaj. Bival sem na Koroškem pri svojih sorodnikih. A zdaj sem sklenil, da spet enkrat obiščem svojega očeta in poizvem, kako je z mojo prihodnostjo.“

„E, slabi časi se Vam obetajo, gospod Krištof! Vaš oče je še zmerom nepoboljšljiv in se malo meni za naše pravice. Vendar bi se dalo še kako izhajati, ko bi Vaša mačeha, grajska gospa, ne imela take moči pri svojem možu. Ta vodi vse, in če se srce starega Jurija Krajskega že nekoliko omehča, pa se vtakne vmes Poliksena, in spet je vse pri starem. Saj me poznate, gospod Krištof, da nisem lakomnež. Ali od naših starih pravic, ki so v urbariju, pa mi kmetje nikakor ne moremo odnehati. Vse radi damo graščini, kar ji gre, tudi vse davke, ki so bili od nekdanj in so zdaj. Saj vemo, da cesar brez denarja izhajati ne more. Toda tako samovoljno ravnati, kakor to dela Blejska graščina, tako zatirati kmeta, kakor to dela gospod Jurij Krajski, presega pa že vse meje, in povem Vam, gospod Krištof, da nekaj vre, da se nekaj kuha in da se ne obeta graščakom dobra prihodnost. Ej, ko bi nam Vi gospodovali, gospod Krištof, kako bi bilo vse drugače! Kmetje bi bili zadovoljni in gospoda bi bila zadovoljna. Tako pa ne gre in ne gre.“

Krištof je molče poslušal kmeta Tomaža, čelo se mu je zmračilo, v tla je gledal in globoko potegnil nekolikokrat iz majolike. Nato pa je izpregovoril:

„Znano mi je vse, oče Tomaž! Ali kaj hočem storiti? Moja mačeha me ne more videti, in njeni otroci kar pihajo náme. Najstarejši Hartman mi je že grozil, da me ubije, ako se še kdaj prikažem na gradu.“

„Ne bojte se, gospod Krištof! Mi kmetje Vas imamo radi in gremo za Vas v ogenj. Napravili bomo prošnjo na briksenskega škofa in pojasnili krivice, ki se nam gode. Ob enem pa bomo tudi pristavili, kako dela blejska gospoda z Vami, ki ste edini opravičeni dedni

gospod blejski, ne pa Hartman, ki je od druge žene. Bodite prepričani, da prosi Vaša mati v nebesih tudi za Vašo „pravdo“ kakor za našo, in ta „stara pravda“ mora spet obveljati. Bog je z nami!“

Solza se je utrnila mlademu Krištofu, ko ga je Tomaž spomnil matere. Ali hitro se zavé, vstane in pravi:

„Oče Tomaž! Jaz pojdem na grad.“

„Danes ne, gospod Krištof! Vašega očeta ni doma. Šel je v Kranj k arhidijakonu za Gorenjsko, k Matiju Oprti, da se zmeni do dobrega radi duhovnika. Ni Vam morda znano, da smo dobili to jesen svojega župnika na grad.“

„No, ta je pa vendar enkrat modra. Duhovnika ste tukaj potrebni. Vsaj ne bode treba vsako nedeljo hoditi v Radovljico k službi božji. In kako se piše?“

„Katica, čuješ? Dekle bo povedalo, ki je bilo že na otoku pri njegovi sv. maši.“

In dekle stopi v izbo.

„Kako je ime novemu blejskemu gospodu?“

„Gospod Jarnej so, pišejo se pa za Singerja,“ odgovori dekle boječe.

„Odkod so pa doma? Ali veš, Katica?“ povpraša Krištof, ki je zgrbančil čelo, kakor bi že slišal to ime.

„Slovenski malo znajo. Bili so menda poprej v Kranju v službi.“

„Aha, poznam ga iz Celovca. Saj mora biti mojih let. Ali so že stari, Katica?“

„O ne, tako mladi so kakor Vi. Prav prijazni so in po jezeru se silno radi vozijo. Jaz sem jih že enkrat prepeljala k otoku, ko ni bilo Pretnarja doma. Vprašali so me za strijca Matijaža in so dejali, da ga poznajo. A vsega jih nisem razumela, ker težko po naše govoré. Bolj po koroško jo tolčejo.“

„Glej, tega pa mi nisi še povedala, Katica, da so te vprašali za Matijaža. Hm, to nekaj pomeni,“ govori Tomaž zamišljen.

„Jaz grem obiskat gospoda Jarneja,“ reče Krištof Krajski.

„To pa jaz vem, da jih ni doma danes,“ se oglasi domači sin Jože. „Videl sem gospoda Jurija in gospoda

Jarneja, da sta šla od doma. In na otoku mi je mežnar povedal, da sta šla oba v Kranj. Jutri nazaj grede pa se ustavita v Radovljici, kjer bo sejem.“

Gospod Krištof se zamisli. Hišni gospodar mu ponuja jedila, ki jih je Katrica nanesla na mizo.

„Jedel ne bom več, izpiti pa ga hočeva še eno majoliko, oče Tomaž!“

„Pa pijva!“ odvrne gospodar in nataka iz buče v majoliko. „Danes se pomudite in odpočijte pri meni, jutri pa pojdite v Radovljico na sejem! Tudi jaz grem tja.“

„Prav je tako. Ali odidem pa še danes. Imam nekaj opravka ondi v graščini.“

„Moj brat Matijaž bi bil že davno rad govoril z Vami. Saj veste, da je obhodil precej sveta, in Vaša usoda ga zelo zanima.“

„Obiščem ga v nekaj dneh, a bolj na skrivnem. Saj veste, da me imajo takoj na sumu, ako s kmetom izpregovorim le kako besedo. Proti Vašemu bratu moram biti pa še posebno previden, ker ga imajo na sumu za vodjo upornih kmetov. Samo ime „Matijaž Klander“ zavre gospodi kri, in le opozorite ga, naj bo previden. Še celo na Koroškem ga kmetje poznajo.“

Ali na Tomaža te Krištofove besede niso napravile posebnega vtiska. Skoro pikro se je nasmehnil in je hladno potolažil gosta:

„Ne bojte se, dobri gospod Krištof, za našo kožo! Dosti je že prenesla in ne prime se je vsaka šibica.“

Sin in hči sta že izginila iz sobe, ko sta Krištof in Tomaž začela iznova govoriti o kmetiskem vprašanju. Bila sta otožnejša pri takih pogovorih kakor oče Tomaž, ki je že okušal posledice upornega duha proti gospodi. Dolgo sta se še pomenkovala, gospod in kmet, ob dobrem teranu, in ko je zimsko solnce z zadnjimi žarki poljubljalo visoke gore, se je Krištof Krajski poslovil od gostoljubne hiše ter odrinil proti Radovljici.

Mladi jezdec je bil edini sin Jurija Krajskega (von Kreyg), zakupnika Blejskega gradu. Že l. 1421. je briksenski kapitel izročil Blejsko graščino v zakup koroškemu plemenitašu Gothardu Krajskemu. Njegovi nasledniki so uživali in oskrbovali to graščino. Ob času, ko se godi naša povest, je gospodaril na Blejskem gradu

Jurij Krajski. Imel je od prve žene sina Krištofa, druga žena Poliksena pa mu je povila več otrok. Kakor je že to navada, Poliksena za otroka prvega zakona ni marala, in mladi Krištof je moral okusiti vse bridkosti od svoje mačehe in od svojih polbratov in polsestra. Oče se ni dosti brigal za vzgojo otrok in je kajpada potegnil s Polikseno, ki je znala Krištofa premeteno tožiti. Čim večji pa so bili otroci drugega zakona, tem grenkejša so bile ure mlademu pastorku. Ni mu bilo več obstanka v družini, in zato se je umeknil iz gradu, kadar je le mogel. Družčine si je iskal med priprostim podložniki, ki so ga ljubili nekaj radi njegovega prikupljivega značaja, nekaj iz nasprotstva do starega, odurnega Jurija. Kolikor bolj pa se je Krištof prikupil kmetom, toliko bolj je to grenilo življenje očetu, ki ni mogel več prijazno gledati svojega sina. Ta mržnja očetova se je poostrila tem bolj, ker je vedel, da bode naposled zakonito vendar le moral Krištofu prepustiti zakupništvo Blejske graščine.

Kar zapusti Krištof grad in gre k svojim sorodnikom na Koroško. Prihajal pa je dostikrat na Bled, potikal se po kmetih okrog, ali pa za nekaj dni ostajal pri svojem prijatelju Turnu v Radovljiški graščini. Tamu je držal roko in branil dedno pravico mladega Krištofa.

Zato si lahko razlagamo poset gospoda Krištofa Krajskega pri kmetu Tomažu, kakor ga nam je ohranila zgodovina. Tomaž Klander je bil svoboden kmet Blejske graščine in se je priženil tam od sv. Lucije, kjer je polbrat Matijaž gospodaril na rojstnem domu. Klandrova rodbina je bila znana daleč na okoli po imovini in po prebrisanosti ter je imela sorodnike od Kamnika do Bohinja. Kmetje so imeli posebno v čislih Matijaža Klandra od sv. Lucije in so trdili, da se v njegovem rodu pretaka kri Paradajzarjev, plemenitašev, katerih rodni grad je bil od potresa l. 1511. v razvalinah. Ime tega Klandra so nam ohranile stare listine vicedomskega arhiva.

II.

Na sejmu.

Ko je Jurij Krajski nekega dne jezdil iz Radovljice na Bled, ga je Tomaž zasramoval.

A. Kaspret, Mittheilungen 1889.

Sv. Lucije dan je bil lep zimski dan l. 1514. Sneg je pokrival planoto na levi obali sive Save, in solnčni žarki so se lesketali na sneženi planjavi, na rečnih valovih in na strehah radovljiškega mesta. Ivje se je obešalo po drevju, in skeleči mraz je zbadal vsakega popotnika, da je pospešil svoje korake.

Ljudi pa je bilo dosti ta dan na radovljiškem trgu. Meščani so zapustili svoje hiše, okoličani od vseh strani so se zbirali v mestu, da kupijo ali prodajo, kar jim je nedostajalo ali ostajalo. Lesene lope so se vrstile po trgu druga za drugo, da se je človek komaj preril skozi nje. Meščani so hvalili in prodajali svoje izdelke, okoličani so ponujali in prodajali svoje pridelke. Tu so krznarji prodajali kožuhe in čepice, tam črevljarji svoje črevlje, tu usnjarji usnje, tam lončarji lončeno posodo. Po eni strani so kramarji hvalili svojo robo, po drugi so krojači razkazovali narejeno obleko. Klobučarji so pokrivali glave, tkalci so raztegali platno, kotlarji so rožljali z bakreno posodo, kovači so tolkli na kose in srpove. Pekarji so prodajali kruh na kose in na tehtnico, mesarji so sekali plečeta in gnjati, krčmarji so točili kislega dolenjca in sladko bržanko.

Bil je hrušč in trušč, bilo je vrvenje in gnetenje, bil je vrisk in pritisk, kreg in šala, zmerjanje in godrnjanje, modro govorjenje in zoprno besedičenje.

Po sredi trga pa so hodili gori in doli častitljivi možje v bržunastih plaščih in se ustavljali zdaj pri tem, zdaj pri onem prodajavcu. Pregledali so mu blago in šli dalje. Bili so „očetje“ različnih zadrug, ki so pazili, da se je vse v redu prodajalo in kupovalo. Ako so pri kom zapazili, da prodaja slabeje blago, kakor se je običajno izdelavalo v raznih zadrugah, so ga

takoj obsodili na globo in tirali na magistrat. Vzlasti so pazili na rokodelce, ki niso bili zadružani. In takih ni bilo malo ob semanjih dneh. Zadružni in zvečine tudi mestni očetje so pokazali vso oblast in vse pravice.

Tam ob farni cerkvi sv. Petra so krojači imeli svoje lope. Prodajali so dobro, a tako nihče ne kakor krofasti krojač Šimen Trska, dasi ni bil mojster krojaške zadruge. Prav tik cerkvenega zidu, za gotskim slopom je stala njegova lesena lopa, z belim platnom pokrita. Kopica sivih hlač je čepela poleg kupa živobarvanih rokavnikov, obilni plašči vsake barve in velikosti so viseli ob voglih lope, in še marsikaka obleka je ležala na deskah. A tam v ozadju, za ped niže, so bile razvrščene raznovrstne kučme, vidrovke, polhovke in podobna pokrivala. Kolikorkrat je mojster krznarske zadruge stopil mimo, je Šimen Trska raztegnil svoje dolge komolce nad kapami in stegnil svoj krofasti vrat daleč naprej čez desko.

Vendar ni zgrešil krznarski mojster krojačevih vidrovk in polhovk, ki so molile svoja ušesa nad drugim blagom. Prerine se skozi kmete, ki so obsuli Šimnovo lopo, in zakliče z mogočnim glasom:

„Šimen Trska, Vi prodajate kape, kar imajo le krznarji pravico. Obsodimo Vas na tolar kazni in prepovemo enkrat za vselej ob sejmeih svoje lope postavljati.“

„Oho, oče mojster, ne pojde tako gladko! Vaše zadružane že lahko tako strahujete, a mene ne boste. Jaz že vem, kako daleč gre vaša oblast!“ odvrne mirno obsojeni krojač.

„Ali ga čujeta, tovariša?“ se obrne krznarski mojster proti svojima spremljevalcema; „on je uporen..“

„Na magistrat z njim!“ odvrneta nagovorjena mojstra.

In predno se je krojač pripravil na odhod, ga že držita dve roki in vlečeta na magistrat. Kupujoči kmetje godrnjajo, zvedavi postopači se smejejo, nevoščljivi prodajavci se zgražajo. Trska pa je urnih nog pobiral stopinje pred zadružnimi mojstri.

„Tega krojača smo našli na trgu, da prodaja krznarsko blago. Zasačili smo ga že večkrat pri nepoštenih dejanjih. Zato smo ga obsodili, da plača v za-

družno blagajnico tolar kazni in da ne sme več prodajati svojega blaga ob sejneh.“

Po tej zatožbi zadružnih mojstrov dobi obtoženec besedo. Pohlevno stopi pred mestnega sodnika in se brani tako-le :

„Vsega spoštovanja vredni gospod sodnik! Res je, da sem danes imel kape na deskah. Ali, mogočni vi zadružni očetje, dokažite mi, pokažite mi človeka, kateremu sem jaz prodal kakšno kapo!“

„Čemu Vam je torej toliko kap, ako jih ne prodajate?“ povpraša sodnik krojača.

„To ni zadružnim mojstrom prav nič mari, ako jaz kupim več kap in jih razdelim, komur hočem!“

„To je že res! Ali pa je tudi res, da ste Vi kape na sejmu kupili?“ vpraša spet sodnik.

„Gospod sodnik, ali sem jih morda ukradel? In če mi dokažete, da sem jih, potem je Vaše vprašanje opravičeno, in jaz bi moral dokazati, da sem jih res kupil ali sam naredil.“

„Saj dela sam kape, gospod sodnik!“ se vtakne vmes krznarski mojster.

„In če jih delam sam in jih ne prodajam, kaj potem za to?“ odvrne povpraševaje krojač. Glas njegov pa je bučal vedno huje iz obilnega vratu liki grom bližajoče se nevihte.

„Kakor spoznam, res nimate dokaza, da je Šimen Trska kape v resnici prodajal in tako prekoračil svoj delokrog. Zato ga oprostimo naložene kazni, pač pa mu zabičimo, da ne bode nikoli več smel postaviti svoje lope na mestni trg, ako ga zadružni očetje zalotijo pri nepoštenosti; in da bode osem dni zaprt v mestnem stolpu, če se bode tako predrzno vedel proti zadružnim in mestnim očetom, kakor je to danes storil.“

S to razsodbo sodnikovo je šel krofasti krojač smeja se iz mestne hiše. Zadružni mojstri pa so se potrti vračali na trg, kovaje nove načrte, kako bi deli krofastega krojača v precep. —

Šimen Trska je bil pred več leti prišel s Koroškega in si pridobil s svojo pridnostjo hišo in ženo. Prosil je za sprejem v krojaško zadrugo, pa ga niso marali sprejeti iz različnih razlogov: nekaj zato, ker

je bilo že dovolj mojstrov krojaških, nekaj zato, ker ni vzel Trska žene iz zadružnih žensk, nekaj pa zato, ker je bil Trska kot pomočnik zelo objesten in upornega duha ter je s svojo prekanjenostjo in zgovornostjo dostikrat pripravil zadružne očete v zadrego. Šimen Trska je bil podjeten, napreden, častiželjen in svobodoljuben človek. Vse je hotel vedeti, vse obrniti, vse presoјati, in starokopitnost zadružnih očetov ga je zelo tiščala v želodcu. Spoznal je, da ni prostora v zadrugi za njegov značaj, in zato je pretrgal vsako zvezo s krojaško zadrugo. Pač je vrelo maščevanje v njegovem srcu, in vsi nezadovoljni krojaški pomočniki so imeli pri njem svojo zaslombo.

Ko se je Šimen Trska spet vrnil zmagovito k svoji lopi, so ga kmetje, ki so kupovali pri njem, zvedavo povpraševali, kako se mu je izteklo. In ko je krojač na pol resno, na pol šaljivo dokončal povest svoje zatožbe o kapah, so se poslušavci glasno smejali in zaničljivo zrlili na zadružne očete, ki so se grizli v ustnice, stopajoči po trgu gori in doli.

„Krofač pa, Krofač! Ta se tudi gospode ne boji!“ so migali z glavami in tleskali z jezikom kmetje-sejmarji.

Kar zazvoni poldne. Moški se odkrijejo, ženske se prekrižajo. Nekaj jih gre v cerkev, drugi molijo na trgu na glas angelsko češčenje. Krojač Trska je dregnili svojega sina, ki ni takoj snel z ušes svoje dvouhate kučme, nato pa s počasnim glasom začel moliti zdravo Marijo. Komaj je še nazadnje vzdihnil: Presveta kri našega Odrešenika! in je ljudstvo odgovorilo: Usmili se nas! že zapoje boben pri cerkvi, in na velikem, čveteroogelnatem kamenu pred velikimi vrati se pokaže tesno in obilno zavita postava mestnega biriča, ki je klical s hripavim in oblastnim poudarkom:

„Na povelje presvetlega cesarja Maksimilijana in na željo slavnih očetov mesta Radovljiškega se vam danes tretjič daje na znanje: Nihče ne sme ničesar ne prodajati ne kupovati po kmetih, ampak samo v mestu Radovljici; kdor pa bi se pregrešil v tem, plača pet mark kazni.“

In spet je boben zapel. Meščani so veselih obrazov poslušali ta ukaz, kmetje iz okolice pa so godrnjali.

„Hej, Bohinjci, ali ste slišali?“ se oglasi krojač Trska. „Vaših sejmov pri sv. Janezu ob jezeru ne bo več!“

„Bomo videli!“ se oglasi star Bohinjec. „To so izsilili Radovljičani pri cesarju. Ali tudi mi ne bomo molčali in naredili bomo prošnjo do presvetlega cesarja, ki smo mu vdani, da varuje naše pravice.“

„Prav imate, Bohinjci! Svojih pravic si ne dajte jemati, kmetje! Jaz vam pojdem vselej na roko,“ hiti Trska.

„Torej za vsako malenkost bo treba hoditi pet ur daleč, da se kaj kupi ali proda!“ izpregovori spet drugi kmet.

„O, le potrpite; boste videli, kakšne pravice še ostanejo nazadnje kmetom!“ izpodbada krojač dalje.

Ko pa vidi, da se zbira zmerom več meščanov okrog njegove lope in celo birič vleče na ušesa besede, reče bližnjim kmetom bolj potihem:

„Pridite na večer k meni! Tam se pomenimo natančneje.“

Oklic mestne gosposke se je bliskoma raznesel po trgu. Sejmarje je potrl, in nič več ni bilo tiste živahne kupčije kakor dopoldne. Nezdružni rokodelci so pospravili svoje blago in odhajali, kmetje iz okolice so zapustili mesto, in proti večeru je bil trg skoro prazen.

Veliki zvon sv. Petra je naznanil, da je konec sejma. —

V kapelici sv. Krvi v farni cerkvi pa je ta čas klečal mož pri štiridesetih letih. Bil je močnih udov, visoke postave, zagorelega obraza, modrih oči, orlovega nosa in debelih ustnic. Visoko čelo je kipelo pod plavimi lasmi, in črn plašč je visel na njegovih plečih. Dasi je bil zimski mraz, ga ni zeblo, in goreče je dvigal svoje močne roke proti oltarju. Ustnice pa so šepetale skrivnostno molitev. Klečal je, dolgo klečal, zatopljen v molitev, da ni čutil bolečin v kolenih, ki so se oprijemala kamenite stopnice. Molil je k sv. Krvi, ki je nekdanj pritekla iz lesenega razpela v Beritu na Sirkem. . . . Prazno je bilo v cerkvi, le

orjaški stebri so nemo stali na svojih mestih in nosili lepo mrežasti, rebrasti obok.

Mož je odmolil. Skoro opotekaje se je povzpел kvišku, priklonil do tal in poljubil oltar.

Ko stopi na cerkveni prag in pokrije glavo s širokim krajnatim klobukom, ga zagledajo ljudje, stoječi v bližini.

„Matijaž Klander je!“

Ta beseda gre od ust do ust, in vsak ga spoštljivo ogleduje.

Mož s širokim klobukom in črnim plaščem pa se okrene na okrog in zagleda krojača Trsko, ki je pospravljaj blago v svojo skrinjo. Pristopi k njemu in mu pošepeče:

„O polnoči se vidimo!“

Potem hitro izgine iz mesta.

V gostilni pri „Kožuhu“ je Tomaž Klander ostajal s svojim tovorom. Tudi ta dan se mu še ni mudilo domov. Sinu je izročil s tovorom obloženega konja, da je odšel domov, sam pa je čakal v gostilni in pil mero vina. Gostilna se je že izpraznila, in Tomaž je sam sedel pri mizi v kotu. Mrak se je delal. Čakal je svojega polbrata Matijaža, s katerim sta se na sejmu domenila, da se tu snideta.

In Matijaž je prišel. Sedel je poleg njega, in začela sta se meniti.

„Torej Krištof je naš, praviš?“

„Naš je, naš, ali fant je preveč boječ,“ odgovarja brat bratu.

„Ga bomo že osrčili. Samo glej, da s tem novim duhovnikom z Grada ne pride preveč v dotiko! Ta gospod Jarnej se dela kmetom prijaznega, toda nič mu ne zaupam. Z gospodo vendar le drži.“

„Mogoče, Matijaž! Ali jaz ga poznam iz mladega. Ta nam ne bo kalil vode.“

„Zaupaj, a pazi, komu! Ti si preodkritosrčen. Povem ti pa, da te danes dojde blejski gospod Jurij. Kmalu bode odhajal iz Radovljice in gospod Jarnej gre ž njim. Ako se snideta, povej mu nekaj gorkih, da bode pomnil, s kom ima opraviti. Jaz grem h Krofaču nocoj. Tam imamo skriven shod. Ako prej ne, o sv.

Neži se vidimo na mojem domu. Do takrat bode vse pripravljeno. Tudi Cucek z Notranjskega pride v kratkem na Gorenjsko. Drugo veš. Kar pa še pride, ti že izporočim. Bohinjce dobro drži, da se ti ne skuajajo! Mudi se tebi in meni — z Bogom za „staro pravdo.“

Matijaž Klander je hitro izginil iz gostilne. Tomaž pa se je odpravljal domov. Urno je korakal. Občuten mraz je izpreletaval ude.

Noč se je naredila, in mesec je svetil po sneženi plasti, ko se Tomaž bliža Blejskemu jezeru. Kar začuje konjska kopita.

„Aha, Jurij je,“ si misli Tomaž in počasi koraka po uglajeni poti.

„No, ali se boš umeknil, hribovec?“ se zadere gospod Krajski in ustavi svojega konja.

„A, naš grajski gospod! Nisem vedel, oprostite!“ odgovarja Tomaž in se priklanja ponižno.

Gospoda Jurija spremljevalec, novi župnik Jarnej Singer, je odjahal dalje, ne pa graščak.

„No, Tomaž, puntarski Tomaž Klander, polbrat velikega puntarja Matijaža, kaj pa lazi moj sin po tvoji hiši? Ali nisem prepovedal, da ga ne sme nihče vzeti pod streho?“

„Tako neusmiljen Tomaž ni kakor grajski gospod, ki se mu ne smili niti njegova lastna kri.“

„Kaj? Ali se tako govori z menoj? Ali veš, da te imam oblast pretepsti, da se boš zvijal pod menoj kakor kača in cvilil kakor pes, ki se mu stopi na rep?“

„Nisem pes, tudi kača ne, pač pa je kača Vaša gospa Poliksena in pes ste Vi“

„Jutri pridi v grad na odgovor! S pijancem se ne bom prerekal.“

In Jurij Krajski odjaše za duhovnikom, ki je ustavil konja in poslušal oddaleč zabavlјice Tomaževe. Zgražal se je nad sirovostjo kmetovo in tolažil starega spremljevalca, ki je kar pihal od jeze.

„Pijancu ne moremo tako zameriti. Treznega pa le dobro primite v roke! To Vam je videti hudoben človek. Krištofa bode docela skvaril, ako res zahaja k njemu.“

Tako je govoril Jarnej Singer. Toda Tomaž ni bil pijan, pač pa ga je dobri Kožuhov dolenjček nekoliko razveselil ter mu namazal jezik in vžgal domišljijo. Čul je besede Singerjeve, in prav se mu je zdelo, da ga duhovnik izgovarja s pijanostjo. Ni pa mu bilo po volji, da bi on Krištofa kvaril.

„Da ga le ti ne boš, gospod oče, kadar te Krištof obišče. A za to bom že jaz skrbel.“

Tako je Tomaž godrnjal in urno korakal proti domu.

Mesec je svetil za gorami, in čudotvorne podobe so se vzpenjale po sneženi odeji. Senca je letala za Tomažem, in nekako plašno je zrl okrog, kakor bi se nočni duhovi dvigali iz tal, in za otokom iz jezera se je vzpenjala po koncu čudna pošast. Nihče drugi ni mogel biti kakor povodni mož, je pravil doma pol ure pozneje svojima otrokoma Tomaž Klander.

III.

Kralj Matijaž.

Lepa je krona ogrska,
Še lepša je Matijeva,
Še lepša je Matijeva,
Matijeva, Matijaževa.

Národna pesem.

Krojač Šimen Trska je imel svojo hišo zunaj mesta Radovljice v gozdni samoti na vzvišeni planjavi, odkoder je lep razgled po vsej okolici. V obližju je gotška kapela sv. Lamberta, do katerega so imeli kmetje posebno zaupanje za zvonjenje ob hudi uri. Ne daleč odtod pa je bil grad Kalenburg, ki leži zdaj v razvalinah.

Žena krojačeva je bila hči Urbana Pretnarja, kmeta na Bledu. Ko je bil še pomočnik pri radovljiški krojaški zadrugi, so mu hoteli dati za ženo mlado vdovo pokojnega krojača, pri katerem se je izučil krojaške obrti. Ali Trska se je seznanil s Pretnarjevo Katrico,

ko ga je vozila čez jezero na otok Matere božje, in bila mu je tako po volji, da je rekel: „To ali pa nobene!“ Tudi Pretnar se ni branil dati svojo hčer Šimnu, čigar očeta je poznal še iz mladih let. Bival je namreč dalje časa pri Šimnovem očetu na Koroškem. Blejskemu gospodu se je kot podložnik nekaj zameril, in ta mu je vzel posestvo, katero je šele njegov sin Peter dobil nazaj. Šimen je bil krofast, toda njegova zunanost je bila prikupna, in govoriti je znal tako lepo, kakor bi rožice sadil. Živahen kot vrtalka, priden kot čebela in premeten kot lisica, je srečno živel s svojo ženko; postavil si je sam hišo zunaj Radovljice. Imela sta sina edinca — Šimenčka.

Na sv. Lucije dan pod večer je bilo polno ljudi okrog krojačeve hiše. Poznali so ga kmetje vsega radovljiškega okraja in radi ostajali pri njem, ker je bil njihov odločni zaveznik, dasi ni bil kmet po svojem poklicu. Radi so kupovali pri njem, ker so mu zaupali in ker je delal ceno in dobro obleko. Tudi kožuhi in kape njegove so slovele, dasi je bila to krznarska obrt. Trska se ni dosti menil za pravice posamičnih roko-delstev, in ker je stanovske zadruga iz nam že znanih razlogov črtil, je še navlašč nagajal zadružnim mojstrom. Seveda mož takega mišljenja in delovanja ni izginil izpred oči kmetom, ki so iskali zaveznikov v vseh stanovih za svoje stare pravice. Krojačeve besede so jim bile velevažne, vzlasti še, ker je bil poseben prijatelj Matijažu Klandru. Šimen Trska je bil živ časnik tisti čas za kmete. Pri njem se je vse izvedelo. Vedel je, kaj se godi po svetu, kako je s Turki, kako z beneško vojsko, kako z meščani, kako s plemenitaši, in celo z razmerami na cesarskem dvoru je bil površno poučen. V pisavi je bil zmožen popolnoma, izdelaval je pisma v slovenskem in nemškem jeziku in še kako latinsko besedo je rad vmes vteknil. Zato pa tudi pri gospodi ni bil brez veljave in dostikrat se je srečno izmuznil pred sodiščem, kakor smo videli na tržni dan v Radovljici.

Veliko izbo je razsvetljevala brleča trska ob čelešniku. Po izbi pa je bilo polno ljudi. Eni so ležali za pečjo, drugi na peči, tretji ob peči, četrti spet ob mizah. Katra je prinesla tudi pijače, kdor je hotel piti, zakaj

krojačeva hiša je bila z vsem založena. Sam sicer ni ničesar pridelal, toda kmetje so mu nanosili toliko različnih pridelkov, da je bil založen za celo leto. Zato pa je bila njegova hiša gostoljubna, in nihče ni šel prazen iz nje. Kdor je plačal, je bilo prav, kdor pa ne, mu krojač tudi ni zameril. Tudi nekaj žensk je bilo v kamri, ki so jedle kruh, namazan z medom. Šle so z božje poti od sv. Lucije in so pri Trski prenočile.

Pozno je že bilo, ko je krojač Šimen prišel s sejma domov. A takoj je razveselil vse goste, in vprašanj in odgovorov ni bilo konca ne kraja. Marsikdo se še doma ni čutil tako varnega kakor pri krofastem krojaču. Šegavi Trska je vedel vsakemu kaj povedati, in kmalu so bili kmetje v živem pogovoru.

„Danes boste videli Klandra, ako ga še niste,“ deje Trska. „No, nekateri ste ga že dostikrat videli, a vsi še ne. To vam je možak! Ako on ne reši kmeta iz gosposkih krempljev, potem se le obrišite.“

„Mi ga poznamo dobro, čeprav nismo od one strani. Brat njegov Tomaž je tudi poštenjak in moder možak. Žal, da ga ni tukaj danes,“ se oglasi kmet iz Gorjuš.

„A kaj,“ se oglasi spet krojač, „po osebi ga že poznate, ali tega pa vendar ne veste, kakšne krvi je Matijaž Klander.“

„Jaz že vem“, se oglasi krojačev svak, Peter Pretnar, brat njegove žene.

„E, kaj ti veš! To, kar sem ti jaz povedal. Kaj ne, da je Paradajzarske, plemenitaške krvi?“

„Ti, Trska, ti nam razloži, kako in kaj!“

In krofasti krojač je začel govoriti tako genljivo in tako strašno, da se je približala ura duhov, ko je šel k svojemu koncu.

„Tam gori pod planino Dobrčo leži v razvalinah „Hudi grad“. Veliko denarja je zasutega v tistih grobljah, a nihče ne more do njega. Varuje ga velika kača. Nekdaj sta prebivala v tem gradu graščak Jurij in njegova gospa Neža. Zidala sta vsak svojo cerkev, on cerkev sv. Jurija, ona pa cerkev sv. Neže. Bilo je veliko bogastvo v tem gradu. Ali vse se izpremeni in mine. Jurija so Turki odpeljali v sužnost, gospa pa je kmalu potem

umrla žalosti. Edina hči je zasuta v razvalinah, ker se je grad podrl. Pravijo, da je zakleta in izpremenjena v kačo.

Nekega jutra gre mežnar k sv. Juriju dan zvonit. Pri znamenju, ki stoji med gradom in cerkvijo, ugleda veliko kačo. In kača ga nagovori: „Jaz sem zakleta grajska hči, usmili se me in me reši! Za plačilo doboš toliko denarja, da ga ne boš nič več pozelel. Zato te prosim, pridi drevi o polnoči na grad in prinesi s seboj tri vrbove vejice, ki so vzrastle to leto v bližnjem potoku. Z vsako šibico me udari trikrat! Nikar pa se ne ustraši, ko bodem pihala in se zaganjala proti tebi!“

Mežnar pripravi vejice ter gre z njimi o polnoči v zapuščeno zidovje, kakor mu je bilo naročeno. Prestraši se močno, ko ugleda med kamenjem kačo. Še bolj ga izpreleta groza, ko se kača začne vzpenjati kvišku. Toda želja po zlatih in srebrnjakih mu vžiga pogum, da jame kačo pretepati. Že jo je udaril s prvo šibico trikrat, udari jo tudi z drugo šibico trikrat. A ko zamahne s tretjo šibico, se kača razjari še huje, dviga glavo, pomalja jezik, piše in siče tako, da mežnar s šibico omahne in zbeži proti domu, kolikor so ga nesle noge ...

Mežnar ni rešil zaklete grajske hčere. Zdaj pa je druga govorica. Iz temeljne skale sredi podrtije je pogrnala smreka. In ta smreka je rastla hitro, da je vzrastla v mogočno drevo. Iz te smreke so urezali deske za zibel tistemu dečku, ki bode rešil zakleto grajsko hčer.“

Komaj so sopli poslušavci. Ženske pa so se kar stiskale v kot, preplašene od strahovite dogodbe. Ali krojač je znal še bolj natezati ušesa. Začel je ljudsko pripovedko razlagati po svoje. Vedel je, da Matijaž Klander nenadoma stopi v izbo o polnoči, kakor sta se domenila na trgu. Zato je hotel kmete na njegov prihod pripraviti. Pogleda na uro in potem nadaljuje:

„Le poslušajte, kaj vse to pomeni! O plemenitih Paradajzarjih ste že gotovo kaj slišali. To so bili korenjaki, kakršnih sedanji omehkuženi plemenitaški rod ne zmore. Turkom so sekali glave kakor kralj Matijaž in podložne so ljubili kakor oče svoje sinove. Vendar pa so zadnjega Paradajzarja Turki ujeli z zvijačo in odpeljali v Carigrad. Njegova žena pa je znorela in

umrla žalosti. Ko je bila nora, je zaklela svojo hčer. In ta se je izpremenila v kačo.

Drugi gospodarji so prišli na Paradajzarski grad, ki se je odslej imenoval „Hudi grad“. Stiskali so kmete, dobro jedli in pili in nič delali. Potres je razdrl Hudi grad, in zdaj leži v razvalinah. Ali zakleta hči ni ostala brez potomca, ki je bil kmetskega rodu. In ta potomec je deček, ki mu je zibelka tekla na Hudem gradu, ta deček je vzrastel v mogočnega moža, in ta mož je Matijaž Klander . . .“

Vsi se spogledajo. Strmé zijajo, tiho sopejo.

„Tako je,“ nadaljuje in konča krofasti krojač. „Paradajzarska kri teče v njegovih žilah, Matijaž je tisti kralj, ki bode rešil zakleto grajsko hčer, in ta dan je blizu. Klander je kralj Matijaž, o katerem kroži pripovedka in o katerem poje pesem. On bode rešil kmeta iz zakletih spon grajske gospode, on bode prinesel nazaj kmetom „staro pravdo“, ki so jo uživali za Paradajzarjev slavnega imena in spomina.

Pa še več, možje! O Šmarnu se je Matijažu prikazal sam sv. Duh in ga napolnil s svojo močjo. Klečal je pred oltarjem Matere božje na otoku. Kar se zamaje golobček nad njegovo glavo. Videlo ga je več ljudi, in prašajte Tomaža, ki je bil sam pričujoč. Sam sv. Duh ga je navdihnil in nagovoril, naj se poprime meča, naj zapusti plug in naj mahne po gosposkih glavah. Od tistega časa ima le s tem opraviti, da pripravlja kmete na upor. Gospodarstvo je izročil povsem svojemu najstarejšemu sinu. Sam pa roma od vasi do vasi, od hiše do hiše in pripravlja ljudi na vstajo . . .“

Po veži se začujejo stopinje, krojač pogleda na uro — bila je polnoči.

„Torej pripravite se, kmetje! Napravite si križe, velike križe, znamenje našega odrešenja! Na visoke droge pritrdite svete podobe, in Matijaž Klander vam jih bo posvečeval. Saj je razsvetljen od sv. Duha in potrjen. Na te podobe boste prisegali svojo zvestobo, prisegali svojo zvezo, in te podobe nam bodo služile v vojski za prapor. Pod takimi prapori se boste družili

in našli povsod svoje znance, svoje zaveznike, kmete, ki se bore za „staro pravdo“ . . .“

Vrata zahreščé, se odpró, in v izbo stopi — Matijaž Klander.

IV.

Kmetove tožbe.

Punt slovenski — tiho! — že se
sklepa,

Koder naš jezik doma;
Zveza tajna veže kmeta,
Stara naj pravda velja.

A. Aškerc.

Krojač Trska in nekateri drugi znanci so Matijažu Klandru podali roko. Počasi so se mu tudi drugi približavali. Matijaž pa je stal sredi izbe, ogrnjen v črn plašč, izpod katerega se je svetil rdeč, usnjat pas. V desnici je držal težko gorjačo, z levico pa je gladil dolgo plavo brado. Modre oči so se mu svetile v mračni izbi, in debele ustnice so se natezale in zožavale. Naпослед je izpregovoril z debelim glasom:

„Možje! Ni se me treba strašiti. Jaz sem priprost kmet od sv. Lucije in sem premišljal dolgo vrsto let, kako bi olajšali kmetje svoje breme, ki mu ga nalagajo brezvestni graščaki in ki zmerom huje tare naše rame. Davek za davkom, tlaka za tlako, krivica za krivico se naklada na naše rame. Kako dolgo bomo še prenašali ta jarem? Nezadovoljnost se oglaša dan na dan, in ne samo pri nas, tudi po drugih slovenskih deželah kmet ne more več prenašati krivic, ki vpijejo v nebo na maščevanje. Že se je napravila kmetska zveza po vseh slovenskih deželah, in čas ni več daleč, ko primemo za orožje in potrebimo to golazen, ki samo jé in nič ne dela, iz njenih gnezd. Vse je zmenjeno, vse je dogovorjeno. Po novem letu pride tudi naš poveljnik Martin Cucek iz Notranjske na Gorenjsko, da se do dobra dogovorimo, kdaj bode čas udariti.

Krojač Trska vam je že gotovo povedal, kdo sem jaz in kaj je z mano. Božji glas me kliče in me je

izbral, da vas vodim v boj. Povsodi me boste videli, a če me boste iskali, me ne boste našli nikjer. Pridem k vam in drugam in me spet ne bode. Križe in podobe na dolгих drogih imejte povsod pripravljene! Kjer prekriža moja desnica, tam odpade vsak strah, tam izgine vsak sramež.

Velika je že naša zveza. Do dvajsettisoč kmetov že stoji pripravljenih in oboroženih, da udarijo po gospodi. Pridružijo se nam koroški in štajerski kmetje. Ko bodo vsi kmetje kakor ena gruča združeni, tedaj vas obišče vrhovni poveljnik Martin Cucek, krojač Šimen Trska pa je naš govornik.

Vendar pa je treba modrosti. In ta modrost nas sili, da se najprej obrnemo tjakaj, od koder je še kaj upanja pričakovati. Briksenski škof je dober mož, in ko bi ne imel takih zastopnikov na Kranjskem, bi bilo marsikaj drugače. Zato je potrebno, da se obrnemo najpoprej še do njega in mu pojasnimo razmere ter napišemo krivice, ki jih dela kmetom vzlasti blejski gospod Jurij Krajski.“

„Dobro, dobro, moška je ta!“ se čujejo glasovi izmed kmetov.

„Zato pa vzemi ti, Šimen Trska, gosje pero in koženico! Možje bodo pripovedovali vsak svoje pritožbe, jaz bom pa narekoval,“ nadaljuje spet Klander.

„Ni je več pravice na svetu za nas kmete,“ se oglasi župan iz Studora, Kristijan Muzel. „Kaj spet si je gospoda izmislila? Ali ste slišali, kaj je klical danes pred cerkvijo radovljiški birič? Zdaj niti več ne bomo smeli domá prodajati, kar pridelamo, in ne kupovati, česar potrebujemo. Jaz naj gonim torej svojo kravico od Bohinjskega jezera pa doli v Radovljico! In če je ne prodam za slepo ceno, naj jo ženem spet domov! Dvakrat naj jo tako ženem, in troškov bode toliko, kolikor je krava vredna. Če mi zmanjka usnja za črevlje, spet bode treba hoditi pet ur daleč ponj. To je pravica! Kmet je res zmerom tepen.“

Bohinjec v belem kožuhu je prenehal. Matijaž Klander pa izpregovori:

„Šimen, piši!“ In ko je Šimen zapisal, spet zine Blejec v irhastih hlačah:

„Gospoda nas obklada z zmerom večjimi davki, pravice pa nam krati. Ko je moj ded umrl, je plačala babica le 12 šilingov in četrtingo vina v grad za odkup. Po smrti svojega očeta pa sem moral jaz plačati deset goldinarjev; drugače bi bil pa ob zemljo.“

„In o meni, Šimen Trska, zapiši, da sem moral dati davek od nove hiše, ki sem si jo postavil, kar ni bilo doslej še nikoli. Moj sosed pa, ki mi je prodal del sveta za stavbo, je moral dati graščaku zato desetino, kar je spet nekaj novega.“

„E,“ se zareži star Žerovničan, „naj bi že dajali davke, brez katerih cesar ne more živeti, ali samovoljno nakladati davke, kakor dela to Jurij Krajski, izmišljati si vsake vrste doklade, naklade in priklade, to ne gre in ne gre. Mi radi plačamo davke, ki so v urbariju predpisani, drugih pa se branimo in to po vsej pravici. Blejski pritepenec nam ne bo predpisaval davkov. Mi spoštujemo cesarja Maksa, mi ljubimo briksenskega škofa, toda Jurija Krajskega ne maramo. Tako piši, ljubi naš Šimen!“

„Res je!“ se vtakne vmes Matijaž Klander. „Ti zakupniki, ti krvosesi nalagajo samovoljno druge davke, katerim ljudje komaj imena vedo; a če ljudje ugovarjajo, pa se jim pravi: Cesar mora imeti ljudi in denar, drugače ne more braniti svoje države. In vendar cesar dostikrat še za to ne vé ne. To gre vse v malho teh nikdar sitih volkov, teh oskrbnikov, teh zakupnikov graščin. Vendar pa moramo biti pravični. Mladi Krištof jim ni podoben. To je vse drug mož. On stoji na naši strani. In ker se poteza za našo „staro pravdo“, zato ga grajski lisjaki ne marajo. Radi bi mu vzeli prvenstvo. Ali ne pojde! — Krištof je možak, ki ne boče prodal svojega prvenstva za skledo leče.“

„Bog živi gospoda Krištofa!“ se odzovejo mnogi glasovi.

„Koliko smo že dali samo turškega davka!“ se oglasi star Dolinec. „Osemnajstkrat jih pomnim, da so prišli na Kranjsko, a vendar gospoda nič ne opravi zoper nje. Zapre se v svoje gradove, nas pa prepusti svoji usodi. Ko bi ne bili kmetje sami napravili taborov, v katerih

smo se branili, bi že ne bilo nobenega kmeta več na Kranjskem.“

„In ko bi bilo samo to. Domovino bi že še branili, ali kaj, ko nam ne privoščijo niti življenja! Le meščani naj smejo tržiti, kmet pa naj samo dela in plačuje. Tlaka je bila prej le v gotovih časih, zdaj pa imamo vsak dan tlako v gradu. Komaj bi bilo, da bi kmetje še zibat hodili grajske otroke.“

Vsi se zasmеjejo. A že se oglasi drugi:

„Denar tudi ne velja, če ne plačaš graščaku v dobrem črnem denarju. Ko sem plačeval kupno pravico, sem izgubil pri vsakem rajnišu 18 vinarjev. Pa kaj mi je Krajski naredil? Ko sem bil nevoljen in sem rekel, da mi krivico dela, mi je vzel posestvo vsled kupne pravice, češ, da sem uporen. In zdaj sem berač.“

„Sramotno! Nezaslišano!“ so kmetje godrnjali in dvigali pesti.

„V naši vasi smo ustrelili štiri medvede. Mislite li, da nam je bil graščak hvaležen, ker smo pokončali te škodljive in nevarne mrcine? Kaj še; naložil nam je 14 goldinarjev globe in po vrhu nas je še nekaj dni zaprl,“ pripoveduje kmet iz Gorjuš.

„Tudi gozdno pravico nam kratijo, da ne smemo drv sekati; branijo nam goniti živino v planine; divjačine ne smemo loviti, čeprav nam škodo dela, da je strašno. Zajec nam naredi toliko škode jeseni po njivah, lisjaki nam davijo kokoši, dihur pojedajajca; toda gorjé ti, če stegneš roko nad temi škodljivci! Gorska pota nam zapirajo, še ob vodah imajo nastavljene svoje hlapce, da kdo ne ujame kake ribe. Kje je pravica?“

„Le potrpite, kmetje, saj pride kmalu dan maščevanja,“ jih tolaži Šimen Trska, ki se je že naveličal pisati pritožbe kmetov. „Smo že toliko pritožeb navedli v prošnji do briksenskega škofa, da se bodo svetemu možu kar lasje ježili, in v sveti jezi bode vzkliknil: Tako ne več naprej! O tem pismu pa bodo še pozni rodovi govorili in se zgražali nad krvoločnostjo te grajske gospode.“

„Šimen, pristavi še, da smo za beneško vojsko morali plačati vsaka zemlja po 20 goldinarjev!“

In Trska je še to vstavil v prošnjo do briksenskega škofa, češ, da vojska traja že osem let in je še ni konca. Kmetje pa ne morejo prodati ne živine, ne žita in ne platna, v tem ko so prejšnje čase vsako leto toliko in toliko tega blaga prodali na Laško.

Zadnjo pritožbo je govoril Studorski župan, ki si ni upal posegati Klandru v besedo in je zato krojača nagovoril, da pristavi njegove želje.

Matijaž Klander je milostno pritrdil, in ko je krojač prebral še enkrat vso dolgo pritožbo in prošnjo, se je podpisal Matijaž Klander, drugi pa so se podkrižali.

„Nimam dosti upanja,“ je končal naposled Matijaž ponočno zborovanje, „da bi naša prošnja imela kaj uspeha. Toda storili smo to, da nam ne poreko, češ, da smo samo nagajivci in da se samo puntamo ter gospodo sovražimo do dna duše. Tudi med gospodo se najdejo pravični možje, kakor je postavim Krištof Krajski, naš pravi gospodar, in briksenskemu škofu tudi ne moremo reči bogve kaj hudega, da nima teh pijavk, ki mu izpodkopavajo veljavo ter nas odirajo in zatirajo. Zato vam rečem, da bodite le na vse pripravljeni. Meseca malega travna se začne očitno naš boj za staro pravdo.“

In Matijaž Klander poda močno roko krojaču in drugim, se zavije v svoj črni plašč ter izgine v noči.

Krofasti krojač pa je do ranega jutra zabaval svoje mnogoštevilne goste, dokler se niso razšli na vse kraje.

V.

Klandrov dom.

V radovljiškem sodnem okraju je bil neki kmet, Klander po imenu, ki je stopil na čelo gibanju.

Dimitz (Gesch. Krains).

Mladi vitez Krištof Krajski se je pozno vzbudil tistega jutra po semanjem dnevu. Pozno v noč je bdela grajska gospoda v Radovljici, in mladi Krajski je pripovedaval svoje dolge zgodbe, odkar ga ni bilo na

Kranjskem. Izročal je pozdrave Turnskim plemenitašem iz zelene Koroške ter poslušal novice kranjske, vzlasti o razmerah Blejske graščine in njegovih prebivavcev. Slišal je, kako njegova mačeha Poliksena plete široko mrežo, v katero naj bi ujela neljubega ji pastorka, kako se njen sin Herman košati po blejski okolici, kako vodi njegov oče za nos briksenski kapitel in še mnogo drugega. Premišljal je v postelji dolgo časa novice, ki jih je zvedel prejšnji večer, koval načrte za bodočnost ter si izkušal pridobiti novih zaveznikov. Grof Turn se mu je kazal kakor vselej, tudi sedaj zvestega zaveznika. Vendar je slutil, da brez sebičnosti ni njegovo prijateljstvo in da hoče grof ravno s pomočjo Krištofovo udušiti ali vsaj poblažiti nezadovoljnost kmetov. Vse to je mladi Krištof dobro pretehtal, in ko je solnce že visoko stalo na nebu, poskoči s postelje, se obleče, umije ter se hiti zglasiti pri grofu, predno odide.

Prijazno ga pozdravi sivobradati plemenitaš in ga povprašuje o bodočnosti.

„Kako ste spali pri nas, ljubi mi Krištof?“

„Prav dobro, Vaša Visokost! In zato sem Vas prišel zahvaliti, predno odidem.“

„Kaj se ne povrnete več?“

„Pač, a kdaj, ne vem. Vsekako moram enkrat do konca dognati svojo zadevo ter se stalno naseliti na Bledu; zakaj naveličal sem se tavati okrog kakor kak deseti brat. Obrnil se bom še enkrat do svojega očeta in ako nič ne opravim, pojdem naravnost osebno v Briksen. Pridružil se bom odposlanstvu kmetov, ki hočejo tudi iskati svojih pravic osebno pri škofu.“

Zadnje besede so grofa iznenadile. Nemirno je hodil po sobi, mladi vitez pa je sedel na stolu, zroč v tla. Vedel je, da ga vznemiri, ako mu zine kaj o kmetih.

„Gospod Krajski, varujte se, da Vas kmetje ne strmoglavijo v propad! Zviti so kakor ovnov rog in zlorabili bodo Vašo osebo, da se bode še za glavo prijemali.“

Grof se je ustavil pred gostom in mu srpo zrl v obraz.

„Ne bojte se, Vaša Visokost! Mene ljubijo podložniki, očeta ne,“ odgovori Krištof mirno in s pikrim nasmehom.

„Ljubijo Vas, dokler jim niste gospodar, a potem bi bila druga.“

„Nisem tako črnogled, Vaša Visokost! Ljubezen rodi pravico in pravica deli ljubezen.“

Ko grof vidi, da se Krištof ne dá upogniti, začne mileje:

„Le modri bodite, kakor ste bili doslej. In moja pomoč Vam ne izostane.“

„Zahvalim Vas še enkrat za gostoljubnost ter se priporočam tudi nadalje naklonjenosti Vaše Visokosti!“ reče še Krištof odhajajoč.

„Bog Vas spremljaj, moj prihodni sosed!“ odgovori grof in ostane sam v sobi.

Poldne je zvonilo, ko je Krištof jezdil po radovljiškem trgu. Zatopljen v molitev, je krenil konja šele na drugo pot, ko je že izginil iz mesta.

Zavil je proti Begunjam. Počasi je konj korakal, sluteč, da je gospodar zamišljen v globoke misli. Za vasjo pride do ozke soteske, skozi katero teče potok. Sredi med gorskimi stenami štrli proti nebu visoko zidovje grada Kamena, kjer so gospodarili grofje Lambergi.

Od gradu se zasučé pot navkreber skozi smrekov gozd. Na koncu gozda, na vrhu klanca se odpre obširen razgled po ravnici. Posamične hiše kmetov so raztresene na okrog, dokler ne zagleda sv. Lucije zvonika. Sočnati travniki in rodovitne njive so pokrite s sneženo plastjo. Le tu pa tam prižubori izpod ledene skorje bister studenček.

Pri stari sohi sv. Lucije v zidanem znamenju se jezdec ustavi. Raduje se daljnega razgleda po vsej gorenjski strani. Na levi se dviga planica Dobrča, na desni strm, zapuščen svet, porastel z nizkim brinjevim grmovjem, v dolini pa vidi kopico hiš. Tam zre ob robu griča cerkev sv. Neže, na desno cerkev sv. Jurija, na levo grad Paradajzarjev. Doli v globokem jarku šumi Bistrica, od daleč se vidiijo Lomske gore, Konjščica, Košuta in drugi vrhovi.

Precej časa je potnikovo oko počivalo na tej okolici. Konj pa je nemirno prestopal po sneženih tleh.

„Torej tukaj si doma, Matijaž Klander!“ je vzdihnil jezdec ter krenil konja v dolino.

Mlademu vitezu je srce močno utripalo. Govoril je že večkrat s kmetom Matijažem, a na njegovem domu ga še ni poiskal. Zato ni vedel za njegovo hišo, dasi je slutil, da utegne biti taista, ki je največja in ima okrog sebe največ poslopij. Ustavi se pri koči in hoče povprašati dečka, ki je pomolil glavo iz malega okna lesene hiše, kje prebiva oče Matijaž. Toda deček je hipoma izginil raz okno. Skoči s konja in poropoče z roko na lesena vrata.

„Kaj bi radi?“ se oglasi v veži osoren glas.

„Pokažite mi, kje prebiva kmet Klander!“

„A — oče Matijaž? Kar naprej pojte, pa zavite na levo pri Lukovi hruški! Potlej pa stopite po stezi in čez most na Mihov travnik pa najdete očeta Matijaža.“

Krištof se je smejal čudnemu kažipotu, a ni hotel motiti plašnih prebivavcev ter je šel peš dalje. Res dospe čez nekaj trenutkov do neke hruške, ki bi naj bila Lukova, odtod pa že zagleda most čez vodo. Konj ni hotel stopiti na most, ampak je poskočil čez potok. Že sta bila na Mihovem travniku. Na koncu travnika je stalo dolgo gospodarsko poslopje. Spodaj mala okenca, ki so dajala svetlobo v hleve, zgoraj pa so bili podje in senice. Na levo je stala terilnica, na desno sušilnica za sadje. V ozadju je stal malin na veter in poleg njega dolg uljnjak. Šele, ko se Krištof približa hlevom, se mu pokaže med drevjem dolga hiša s peterimi vrati in brezštevilnimi okni. Na voglu je bila lesena izba iz smrekovih polovic, na sredi zidana kašča, poleg nje spet kleti in na drugem koncu z deskami obita kolar-nica in nekoliko odmaknjeni svinjaki.

Dekla, ki je krmila svinjam, se skrije za vogel, hlapec, ki je mešal slamo na podu, gleda skozi špranjo nenavadnega prišleca, in deček, ki je gnal mlado žrebe h koritu, se prestraši tako, da izpusti konjička, klobuk mu pade raz glavo in na vso sapo teče v vežo, kričeč: „Turek, Turek!“ Izpuščeno žrebe pa veselo zarezgeta ter priskače h Krištofovemu belcu.

Precej časa je Krištof stal na dvorišču. Počasi se bliža vežnim vratom, ki so se za dečkom zaprla, ter zakliče:

„Ali je gospodar doma?“

„Kdo pa ste?“ ga povpraša mlad možak, ki je stopil na prag z gorjačo v roki.

„Jaz sem Krištof Krajski in bi rad govoril s kmetom Klandrom.“

„In kaj bi radi? Kmet Klander sem jaz.“

„Vi ste Klander? Saj Klandra vendar poznam, a Vas ne poznam,“ odgovori Krištof nezaupno.

„Vi poznate najbrže našega očeta.“

„Matijaža?“

„Tako, tako! Ali danes jih ni doma.“

„Pa kdaj se vrnejo?“

„Mislim, da v kratkem. Morda že danes. Šli so v Radovljico na sejem.“

Za hrbtom gospodarjevim je stala mlada žena z detetom v naročju, ki se je vmes vteknila, boječ se, da bi se tujec ne mudil dolgo časa:

„Oče so šli še obiskat svojega polbrata Tomaža na Bohinjsko Belo in težko da bi prišli danes domov.“

„Govorila sva z očetom Matijažem včeraj v Radovljici pri „Kožuhu,“ in rekli so, da pridejo danes domov,“ odgovori mladi vitez odločneje.

„A, tako pa že! Vi ste iz Blejskega gradu, kaj neda, gospod?“ začne mladi gospodar zaupneje ter stopi čez prag, da bi peljal konja v hlev.

„Stopite nekoliko v hišo, milostivi gospod, da se odpočijete, lepega konja pa postavim jaz v hlev, da se pokrepča. Urša, sprejmi gospoda v hišo!“

In Krajski stopi v vežo in iz velike, sajaste veže v hišo. Velik prostor se je razgrnil pred njim. Velikanska peč z zelenimi pečnicami je čepela za vrati, izza peči pa so gledale tri otročje glave, plašno se oziraje po svetlem vitezcu. Ob klopeh so stali kolovrati, ob steni pri vratih, ki so mejila shrambo, je bila naslonjena stružnica, v kotu pa se je belila orjaška javorova miza, na kateri je ležal ajdov hleb. Nad mizo v kotu je viselo leseno razpelo, nad mizo pod lesenim stropom lesen golobček, in ob vežnih vratih je visel na steni velik sklednik, spodaj pa umetno izrezljan žličnik.

„Polona, vzemi otroka!“ zakliče gospodinja in izroči dete plašno se bližajoči deklici, ki je zlezla izza peči.

„Sedite, milostivi gospod!“ reče prišlec gospodinja, ki postavi brž v kot na sredi izbe stoječo zibel, in briše s predpasnikom prah s klopi, kamor naj bi gost sedel. Dve dolgi kiti sta ji viseli po hrbtu, in z levico si je popravljala ruto, zabasano za pasom. Orjaška žena močnih prsi in okroglih pleč je stopala tako urno v volnatih nogavicah po umazanih tleh, da se je vitez kar čudil njeni gibičnosti. Dasi je že pet otrok povila, je bila še vedno mičnega obraza in gladke kože.

Vitez je molče ogledaval pohištvo in se čudil raznim domačim izdelkom po hiši. Osobito mu je ugaljala na pol spletena košarica iz vrbovih šib, in povpraševal je, kdo vse to dela.

„O to naredi po zimi vse naš gospodar sam,“ odgovarja gospodinja. „Kar se rabi pri vozovih in drugem orodju, to vse se pozimi pripravi, ker bolj utegnemo.“

V tem je že vstopil gospodar. Brž odreže gostu kos črnega kruha, ženi pa reče, naj prinese medu iz shrambe.

In prilegel se je mlademu vitezu črni kruh, z medom namazan. Hvalil je priprosto jed, in ko je gospodar iz kleti prinesel še hruškovca, se je Krištof dobro počutil. Tako domače se mu je vse zdelo, dasi so ga otroci izza peči še vedno plašno pogledavali. In ko pristopi k peči, da bi jih nagovoril, so skočili vsi trije na drugem koncu izza peči ter se skrivali za materino krilo. Le dete v zibelki se mu je ljubko nasmihavalo.

„To nas veseli, da ste tako domači, dasi ste žlahten gospod,“ začne brž zgovorna gospodinja.

„O, ko bi bila vsa gospoda taka, kako prijetno bi bilo na svetu in kako zadovoljni bi bili kmetje!“ izpregovori mladi Klander s črnimi brkami.

„Res je, da niso vsi plemenitaši taki, kakor bi morali biti. A dosti jih je, ki imajo srce za kmeta; samo premalo jih je in se ne upajo pokazati. Mene pa ni sram, jesti črni kruh v kmetski hiši, in z Vašim strijcem Tomažem sva ga že dosti meric popila iz nje-gove kleti.“

„Radi verjamemo, dobri gospod Krištof; toda kaj se hoče? Pravice ni na svetu in če je, se skriva,“ nadaljuje previdno hišni gospodar.

Kar se odpro vrata, in v izbo stopi deklica pri dvajsetih letih. Črne oči so ji obtičale na lesketajočem se vitezu in živo zardi. V zadregi je bila in ne ve, kam bi se obrnila. Brž se obrne proti žličniku in začne iz njega posamično jemati žlice. Dve črni kiti sta ji viseli skoro do tal, in v kitah so bili povezani trakovi različne barve. Zelen nedrc se je tesno oprijemal polnega života, in pisano krilo ji je segalo do meč. Mične lesene opanke so rožljale pod njenimi nogami, na glavi pa so gosti lasje segali skoro do črnih obrvi. Krištofu je drobni nos posebno ostal v spominu, in želel je že, da sliši besedo iz majhnih ust vstopivše deklice. Ali ta je molče spet hitro z žlicami izginila iz izbe.

„Kdo je to?“ povpraša nehote Krištof.

„Moja sestra Svetka je,“ odgovori gospodar, ponosen na vprašanje.

„In so Vaši otroci?“ povpraša spet Krištof, kakor bi bil sam v zadregi.

„Vsi so moji, le ta deklica, ki ziblje, je moja sestra. Ena je omožena pri Kamniku, druga je omožena v Nakelski fari, enega brata so mi Turki ubili, eden pa je šel z Lambergom v vojsko nad Benečane. Trije bratje in štiri sestre smo bili.“

„Z Lambergom je šel? Saj sem bil tudi jaz pri Gradiški? In da nisem vedel zanj? A kako da ga še zdaj ni doma?“

„Bog ve!“ odgovori žalostno gospodar. „Kakor so oče pripovedavali, ga je najbrže kuga pobrala, ko so se vračali domov. Saj nikoli nismo več čuli o njem, odkar je zapustil Gradiško.“

„Škoda za mladeniča, če je umrl. Ali vendar je mogoče, da še živi. Morda so ga Benečani ujeli, ali pa se še vojskuje; saj vojske še ni konec in bogve kdaj je še bo. Le nikar še vsega upanja ne izgubite! Jaz bom pa izkusil poizvedeti, če še živi. Krištof Ravbar pozna dobro svoje bojevnike in on utegne kaj vedeti. Saj se v kratkem zglasim v Ljubljani, in bodite uver-

jeni, da ne pozabim na Vašega brata! A kako mu je ime?"

„Jurij mu je ime.“

„Dobro, Jurij Klander.“

„Oče že gredo!“ se oglasi deklica, ki je zibala in zrla skozi okno.

Vsi pogledajo skozi okno. Res sta se bližala dva človeka tam od mosta sem. Eden je bil droben, zavit v bel kožuh, in siva kučma mu je čepela na glavi. Hitro se je premikal, postal in spet pospešil korake. Mahal je z rokami in živo pripovedaval nekaj svojemu tovarišu. Ta pa je večjega in obilnejšega života, ogrnjen v črn plašč, in širokokrajnat klobuk mu je pokrival glavo. Korakal je enakomerno in molče poslušal svojega spremljevalca.

„Je že res. Oče so in pa krojač Trska,“ ugane brzo hišna gospodinja.

Vsi hite iz hiše in pričakujejo na pragu gostov.

Zdaj ni bilo tako, kakor prej, ko je Krištof prišel k hiši. Hlapec, ki je ravnal slamo na podu, že pripoveduje staremu Klandru, kakšnega konja ima danes v oskrbi. Pastir je srčno stal razkoračen pred hlevnimi vrati, dekla je stala pri koritu, otroci pa so leteli staremu očetu naproti, mu pripovedovali, ga vlekli za roko, se mu skrivali pod plašč in mu segali v žepe, če so oče kaj prinesli iz sejma.

Krofasti krojač je bil že star znanec pri hiši. in zato se ni nihče dosti zanj zmenil. Ta pa se je zadovoljno smejal in dražil otroke, češ, da jim že pove tudi danes kako povest, ako jih bodo mati pohvalili, da so bili pridni.

V tem pa se prišleca že približata pragu. Prisrčno se pozdravijo, in Matijaž Klander pa Šimen Trska krepko stisneta roko mlademu Krištofu.

VI.

Kmetška zveza.

V Avstriji je takrat vladal cesar Maks I., ki mu je bila pravica čez vse, in ki je gotovo vselej uslišal prošnje zatiranih.

Trdina (Zgod. slov. nar.).

Ko stopijo v hišo, se prikaže tudi Svetka iz kuhinje in prime očeta Matijaža za roko, rekoč:

„Oče, ali Vam prinesem sirotke?“

„Ti že veš, dete moje, kaj se prileže starim kostem.“

In zadovoljno se smejoč sede stari Klander za mizo, debelo gorjačo pa poda dečku, ki je veselo tekal okrog deda.

„No, gospod Krištof Krajski, Bog Vas sprimi prvi-krat v naši hiši! Sedite poleg mene!“

In Matijaž položi desnico na njegove rame. Častitljiva oseba je bil med svojimi in drugimi. Z levico pogladi dolgo, plavkastosivo brado ter reče:

„Matija, razkaži malo gospodu po hiši in okrog, midva s krojačem pa se bodeva malo okrepčala in počila.“

Že je črnlasi deček potegal dedu šolne raz noge ter jih postavil v kot.

„Na, Matijec, nekaj za tvoje zobe. In ti, Polona, imaš tudi nekaj za štruco. To-le pa je za Nacka in Katrico.“

Vsi so radovedno gledali, ko je stari Matijaž potegal razne predmete izza pasu. Eden je dobil mali kruhek, drugi sladčice, tretji bele potice.

Trska je ostal v veži in govoril s Svetko. Nekaj strašno prijetnega ji je povedal, ker se je njen zvonki glas slišal v izbo. Ravno ko so se otroci zahvaljevali po otročje, vstopi v izbo.

„Ah, prepozno sem prišel, otroci! Povprašal bi bil vendar le poprej, predno ste dobili take darove, kako ste kaj slušali.“

„Smo, smo!“ se oglase otroci ter se vrste okrog lehkonogega krojača.

„Kaj pa ste nam Vi prinesli?“ — Te besede spravijo krojača v zadrego.

„Jaz Vam pokažem, predno odidem,“ odgovori brž krojač in sede na drugi konec mize.

„Sirotko sem Svetki pomagal zavreti,“ je govoril dalje proti drugim; toda mladi gospodar in gospod Krištof sta že odšla iz izbe.

„Sirotko se ti prileže, oče Matijaž, ali mene pa sirotka ščiplje po želodcu, saj veš, da imam bolj gosposkega. Sirotko je pač sirotka.“

„Le poskusite jo, mojster Šimen, in videli boste, kako je dobra!“ reče Svetka, ki je že postavila skledo na mizo.

„No, če je dosti popra v njej, bo že,“ reče Šimen in zajame z leseno žlico iz prstene sklede, iz katere se je kadilo. Tudi oče Matijaž pridno zajema, in videlo se je obema, da sta potrebna. Enakomerno sta peli žlici ter se ujemali, rožljaje po skledi, s škripajočo zibelko, ki jo je deklica zibala na dolgi vrvici. S slastjo sta izpraznila skledo, in ko jima Svetka prinese še ovčjega sira, sta tudi tega precejšnji kos odkrehnila.

„Ali imaš še kaj dolenjčka, oče Matijaž? Časih si imel strašno dobrega,“ povprašuje žejni krojač ter raztegne ustnice tako čudno, da so se mu otroci na glas zasmeli.

„Le počakaj, Trska, da se vrne naš gost! Nato gremo v mojo kočo. Tam si boš grlo oplaknil.“

Krištof se vrne z gospodarjem v vežo. Iz kuhinje je Svetka pokukala, in njene oči so se ujele z njegovimi. Obstal je in ni vedel, kako bi jo nagovoril. Srce mu je kipelo, usta pa so omagala. Gospodar je že hišna vrata odprl, ko se zave in hitro stopi za njim.

„Hvala Bogu in sv. Janezu!“ reče oče Matijaž in si obriše usta. „Zdaj pa le na delo!“

Skloni se po koncu, ogrne plašč, se pokrije s klobukom ter vpraša vstopivšega viteza, ki je malo zardel. Opazil je dobro, da je Krištof malo v zadregi, in ugenil takoj po njegovem obrazu in nasmehu sinovem, da mu je kuharica z gorkoto polila lice,

„Kako Vam je všeč pri nas?“

„Oh, prav vseč mi je, in ne zastonj poznajo očeta Matijaža po celi Gorenjski.“

„Zdaj pa gremo, gospod Krištof, v mojo kočo. Ko sem izročil sinu gospodarstvo, sem si pridržal to kočo zase, kakor so to delali tudi moji pradedje. Tam mi je najljubši kraj, in tam hočemo ziniti kako modro. Ti pa, Matija, prinesi iz kleti starega dolenjčka, da se nekoliko pokrepčamo in da se nam jeziki razvežejo. Božja kapljica je, in uživajmo jo po pameti.“

Odšli so iz hiše. Krištof si ni mogel kaj, da se ne bi v veži ozrl proti odprti kuhinji, koder se je še vedno sukala Svetka in pomivala.

„Svetka, preveč si pridna,“ reče hitro, odhajaje iz veže. Svetka pa ga je tako ljubeznivo pogledala, da se je Krištofu tajalo srce, a rekla ni ničesar. Trska in Matijaž sta se natihem smejala mladeničevi prostodušnosti.

„Vam je vseč ta deklina, kajneda?“ se pošali Šimen Trska, ko stopajo po ledeni stezi proti koči.

Krištof zardi, a ne odgovori ničesar. A Trska se skloni vitezu na uho in mu zašepeče:

„Le primite se je, plemenita kri Paradajzarjev se pretaka po njenih žilah!“

Krištof je molčal. Zamišljen je stopal za krojačem in Matijažem ter se je šele ujunačil, ko obstanejo pred leseno kočo.

Nič posebnega ni bilo videti od zunaj. Pač pa je Krištof zvedavo ogledaval notranjščino. V veži že je videl kovaški meh in nakovalo in vsakršno orodje na steni. V izbi pa ga je čez vse zanimala stružnica. Ob steni so viseli vsakršni leseni kipi dovršenih in nedovršenih svetnikov, ob drugi steni pa so viseli najrazličnejši stružniki, dleta, pile in drugo mizarsko orodje. V kotu nad orehovo mizo je bil postavljen mičen oltarček in polno kipov in podob ob obeh straneh.

Vsi trije sedejo okrog mize ter se začno pomenkovati.

„Pozdravljam Vas, gospod Krištof Krajski, v moji hiši. Mislim, da Vaš prihod v mojo hišo prinese Vam in našim kmetom boljšo prihodnost.“

„Bog daj!“ zakliče Šimen Trska, a tudi Krištof se ujunači in reče:

„Oče Matijaž, kar govori Vaš modri razum, to čuti moje srce. Ah, kolikrat sem že premišljeval mojo usodo in usodo naših kmetov, in vselej sem prišel do sklepa: pravica mora nazadnje vendar le zmagati. Meni se godi krivica, ker mi hočejo vzeti predpravice mojih prednikov, a vam se godi vnebovpijoča krivica, ker vam nalagajo bremena, ki vam ne gredo ne po božji, ne po cesarski postavi. Bodite prepričani, da sem vaš in da hočem zvest ostati vaši zvezi do konca, dokler ne zmaga pravica. A prepričan sem, da tudi vas kmete vodijo nesebični nameni in da ostanete zvesti mojim pravicam.“

„Modro ste govorili, gospod Krištof,“ poseže vmes Šimen Trska, „in sv. Katarina naj Vas potrdi v Vaših modrih mislih.“

V tem stopi mladi Klander ter postavi vrč vina na mizo.

Trska hitro porine vrč pred viteza in mu reče:

„Pijte, gospod Krištof, da si grlo oplaknete! Pristen dolenjec je iz Semiških goric; kajneda, Matijaž?“

„Tako je. Sam sem ga pripeljal predlanskim z Dolenjskega. Niti Vaš oče na Blejskem gradu nima takega,“ odvrne gospodar.

In Krištof pokusi, pokuša in močno potegne, da se je z veseljem oddehnil. Bil je žejen.

Nato potegne Šimen Trska ter veselo tleskne z jezikom:

„A — a — a! Ta pa ta! Kdo bi si mislil, da se tu v hribih dobode tako vino. Niti „Kožuh“ radovljiški, ki se rad baha s svojimi vini, ne premore kaj takega.“

Tudi oče Matijaž je dobro potegnil iz vrča, in ko nastavi še Matija vrč k ustom, je bila posoda prazna.

„E, piti ga znamo,“ dejal je krojač, „toda govorimo dalje! Ali pojdete Vi z nami, gospod Krištof, kadar ponesemo svojo prošnjo v Briksen do škofa?“

„Vsekako. Saj so moja pota tudi vaša pota. Ali pa imate že prošnjo sestavljeno?“

In krojač privleče izza pasu torbico, iz torbice pa veliko koženico, na kateri je sinoči spisal dolgo prošnjo do briksenskega škofa.

„Le poslušajte, da Vam preberem!“ reče krojač in začne brati pisano prošnjo.

Tiho je bilo v izbi, le Matija je šel enkrat pri-devat drv v peč, ki so prasketala, dokler se niso raz-gorela. Na okno pa je kljuvala rdečeprsna taščica, ki bi bila rada priskakala v izbo in se ogrela. Tudi tej je ustregel oče Matijaž in nadrobil kruhovih drobtin na okno.

Krofasti krojač je končal.

„No, kaj se Vam zdi, gospod Krištof?“ povpraša krojač, ponosen na svojo pisavo.

„Izborni ste sestavili prošnjo. To mora škofa geniti, ako bi imel železno srce,“ odgovori Krištof.

„Tvojega očeta srca vem da bi ne ganil.“

Krištofu je zatemnelo oko pri teh besedah, in globoko je izdihnil.

„Žlahta gor ali dol, gospod Krištof, pravica naj velja!“

„Pravica naj velja!“ ponavlja vitez in potegne iz vrča.

„Ni tako, kakor bi moralo biti. Čudno se zdaj svet plete. Vse je navzkriž. Meščani se pokajo s plemenitaši, plemenitaši s kmeti, stan se bori proti stanu, ljubezni ni, prave vere ni. Razkošnost vlada v vseh stanovih. Meščani se oblačijo v najdražja oblačila, plemenitaši si privoščijo najrazkošnejša jedila, rokodelci popivajo, duhovniki in menihi se zapirajo v svoje hiše ter se ne menijo, kaj se godi okrog njih. Ni je več pokorščine, ni ga spoštovanja, ni je ljubezni ne do gosposke, ne do predstojnikov, ne do staršev. Drug drugega hočejo uničiti, drug drugega hočejo izkoristiti, sovraštvo in zavist se bere na obrazih in čuti v srcih. Ljudstvo vedno bolj obubožuje in se zadolžuje, denar se zbira v mošnjah posameznih bogatih trgovcev in velikih trgovskih družeb, ki imajo celo vladarje v strahu. A kadar je treba plačati, treba davke dajati, treba delati, treba domovino braniti, tedaj je le kmet na vrsti: kmet, ti imaš zemljo, ti imaš ljudi, ti plačaj, ti

tlačani, ti pošlji svoje sinove v vojsko! Ali je potem čuda, da kmet ne more več prestajati, da ne more več prenašati ogromnih davkov, da ne more vedno tlačaniti le za druge, ampak se mu roke pesté, da se mu kri razvnema, da otresa jarem, ki ga žuli, da vstaja, da se shaja, da se pripravlja na vstajo, da naredi spet mir in pravico na zemlji?"

„Z Bogom za staro pravdo!“ zakličeta Krištof in Trska na modre besede Matijaževe.

„Res je,“ nadaljuje Krištof, „oče Matijaž, Vi ste mi govorili iz srca. Spoznam, da pošteno mislite z vsemi stanovi, da niste sovražnik graščakov, ampak samo sovražnik oderuhov in pijavk, da Vam je le za resnico in pravico. Zato pa najdete v meni zvestega zaveznika, in šel bodem po vsej Gorenjski ter klical graščakom in duhovnikom, ki so dobre volje, naj drže z nami za „staro pravdo.“

„Bog živi in ohrani gospoda Krištofa!“ zakliče krojač Trska in pije.

Pa tudi vitez se ni branil rezkega Semičana ter je krepko potegal iz vrča.

Le oče Matijaž je pil pomalem ter spet nadaljeval:

„Naša zveza je že močna in upam, da jih ni dosti manj kakor 20.000 mož-kmetov, ki so pripravljeni vsak čas prijeti orožje za staro pravdo. Naš vojskovodja Cucek je hraber mož in se ne ustraši vsakega junaka. Pričakujem ga v kratkem, in ako se ne bode preveč mudilo, poročimo ga še ta predpust z našo Svetko.“

Krištof pogleda debelo pri zadnjih besedah, in oba sodruga sta zapazila njegovo zadrego. V zadregi pa je bil tudi Šimen Trska, ki je še malo poprej Krištofu zašepetal, da se plemenita kri Paradajzarjev pretaka po Svetkinih žilah. Toda zviti krojač si brž pomaga iz zadrege:

„Pa če je Cucek že poiskal drugo nevesto, oče Matijaž?“

„Ali morda kaj veš za to, Šimen?“ povpraša Klander skoro ljubosumno. Zapazil pa je le predobro, kaj se godi v Krištofovi notranjosti, in zato brž pristavi:

„No, no, saj tako hudo ni. Povprašal me je enkrat za Svetko, in jaz mu nisem odrekel. Prvo besedo ima pa seveda Svetka, in če se je njej kdo drugi vsedel v srce, jaz ne bom trgal srčnih vezi.“

To rekši je pomenljivo pogledal mladega Krištofa. Ta pa jo potolažen odgovoril:

„Predpusta je le malo še, in zdaj pač ne bode časa misliti na ženitve.“

„Modra je ta, gospod Krištof!“ pritrdi brž krojač ter napije vitezu. Ta pa je pogledal skozi okno ter zamišljen govoril:

„Luna je že na nebu, in treba bode odriniti.“

„Eh, luna, to Vam je srečna lučka mladih ljudi; kajneda, gospod Krištof?“ reče in se srčno zasmeye Šimen Trska.

„Vi že veste, Šimen, ki ste že mlada leta okušali, kako so sladka,“ odgovori vitez ter gleda tja po stezi, ko bi ob luninem svitu le utegnil opaziti kaj prijetnega.

„Mudi se Vam domu. Ali pa bi šli malo povasovat v Klandrovo hišo.“

„Vi ste poredni, Šimen! Ali zgodi se Vaša volja.“

„E moja je, da bi še pili.“

„A tako. Torej pa bodi samo moja volja.“

Matijaž Klander je samo molčal. Naposled pa izpregovori vstajaje:

„Kdaj se mislite zglasiti v gradu, gospod Krištof?“

„Skoro gotovo jutri. Le pri Tomažu bi se rad še zglasil poprej.“

„Pri Tomažu? Eh, tega ne doboste doma, ampak v gradu. Graščak ga je dal gotovo zapreti, ker mu je snoči na cesti povedal nekaj gorkih.“

„Kaj poveste? No, potem bodite prepričani, da ga rešim še jutri iz ječe. Zglasiti se moram pri novem grajskem vikarju, ki je prišel šele te dni s Koroške in je poznat pri mojih sorodnikih na Koroškem. On mi že kaj pove, kar bode tudi vaju zanimalo.“

„Bodite previdni, gospod Krištof, ta novi grajski vikar Vas utegne premotiti.“

„Ne bojte se záme, oče Matijaž! Prisegam pri zastavi vaše kmetske zveze, da se ne umaknem niti za las mojim in vašim pravicam. Kakor hitro mi izporo-

čite, da ste odpravljani za na pot v Briksen, tedaj sem pri vas. In tudi k našemu cesarju Maksu pojdemo, ako treba. On je vitez, da ga je treba iskati, in gotovo ne odreče našim opravičenim zahtevam.“

„Cesarja mi spoštujemo, ga ljubimo,“ odvrne oče Matijaž.

„Bog živi našega cesarja Maksimilijana, pa tudi našega viteza Krištofa!“ dodá Šimen Trska, ko odhajajo iz izbe.

„In kam se obrnete še nocoj, ako Vas smem vprašati?“ povpraša Trska, stopajoč za Krištofom.

„Prenočil bodem v Radovljici. Jutri, ako ne še nocoj, se oglasim pri vikarju bratovščine sv. Trojice. To Vam je mož, da malo takih.“

„Aha, Plahuta! Ta pa ta! To je moj stari znanec. Zelo priprost mož je; bil je že v moji hiši. On pa drži z nami, to je res. Žal, da je duhovnik.“

„No, in če je duhovnik? Kaj za to?“ povpraša Krištof, čudeč se krojačevim besedam.

Oče Matijaž je spoznal takoj, da je Krištof vdan katoliški cerkvi, dasi ne odobrava postopanja in življenja vseh duhovnikov. Zato hitro zasučé besedo:

„Oglasite se torej še za trenotek v naši hiši, jaz pa grem molit in počivat v svojo kočo. Truden sem, in čaka me še obilno dela. Bog Vas torej spremljaj, gospod Krištof, ter Vas blagoslovi v Vaših početjih! Ostanite mož, kakor ste, ostanite zvest naši zastavi, in pravica mora zmagati. Srečno pot!“

In krepko stisne oče Matijaž desnico mlademu vitezu.

„Vitezi smo in ostanemo!“ odvrne Krištof.

Matijaž se je vrnil v svojo kočo, Krištof in krojač sta se poslovila pri Klandrovih.

V tem ko se je krofasti krojač sukal okrog otrok in jih dražil, je Krištof slonel ob ognjišču in izpraševal Svetko to in drugo. Na vsa vprašanja mu je ravno-dušno odgovarjala. Ko pa jo povpraša: „Ali bi ti meni dala svoje srce, Svetka?“ tedaj je deklica začudeno pogledala in molčala.

„Ali bi, Svetka?“

„Vi se norčujete iz mene, grajski gospod!“

„Nikakor ne, Svetka! Pri zastavi kmetske zveze ti zatrdim, da je tako. Ti si mi ostala v srcu, in jaz te ne izbrišem iz spomina. Ta ogenj, ki plapola na ognjišču, naj je priča moji besedi in mesec, ki sveti tam na nebu, naj me izda, ako drugače mislim, kakor govorim.“

„Ah, gospod Krištof, bojim se, da ne bo tako, kakor Vi želite. Burni časi se nam bližajo. Počakajte, da pride spomlad!“

„E, Svetka, ti me ne ljubiš. Že se je drugi zapisal v tvoje srce, in zame ni več prostora tam. Ali ne, Svetka?“

In Krištof jo je prijel za belo roko in ji pogledal v oči, ki so bile rosne in so se povesile.

„Povej, Svetka, poglej mi v oči!“

In dvignila je črne oči ter jih spet povesila.

„Ne morem, gospod Krištof! Očeta povprašajte!“

„O, saj vem, Svetka, tisti Kraševcec ti je obljubil nebesa.“

Svetka zardi.

„Počakajte! Božja pota imajo svoja pota.“

„Torej brez upanja naj ne grem odtod?“

Že so se odpirala vrata. Krištof stisne krepko deklici roko ter reče:

„Torej ne pozabi náme, Svetka!“

„Ne bom Vas pozabila, gospod Krištof.“

Mladi vitez se še poslovil pri gospodarju in gospodinji, seže v roko krojaču, ki je prenočil pri Klan-drovih, vzame klobuk, ki ga je položil na ognjišče, ter zasede svojega belca.

Veselo se je hlapec zasmeljal, zazrši v roki svetli denar, ter ga hitel kazat Svetki, ki je izza kašče zrla za vitezom.

„To ti je gospod, Svetka! In kdo mu je pripel šopek za klobuk? To ga je ogledaval, kakor jaz srebrno dvojačo! Zlate penice so se blesketale na peresih in iz srede je štrlel zeleni rožmarin.“

Svetka se je smejala in molčala.

Mladi Krištof se je ozrl in zašepetal:

„Lehko noč, Svetka!“

Srebrn glas — srebrne besede!

Luna pa je svetila na nebu, svetila mlademu jezdecu, ki je počasi jezdil skozi drevje in črez travnike. Zazibal se je v prijetne sanje in gradil gradove tja gori v sive oblake.

VII.

Vikar Plahuta.

Sie geben all den Pfaffen die Schuld,
So redt ich das mit meiner Huld,
Es kompt als von dem Kauffman her,
Ich meine von erst die Gesellschafter,
Ihr Frummen.

Pesem iz 16. stol.

Bilo je o sv. Treh kraljih l. 1515. Sneg je še ležal po hribih in dolinah, a solnce je veselo žarelo z neba in ogrevalo prijetni zimski dan, ki je privabil na stotine ljudi v farno cerkev sv. Petra v Radovljici.

O velikih praznikih je bil vselej vikar sv. Trojice cerkveni govornik, odkar je cesar Maks I. dne 26. decembra l. 1509. bratovščini sv. Trojice postavil stalnega vikarja. Pod mestom na travniku „Lednici“ je imel svojo hišico vikar Janez Plahuta. Ta se torej pokaže ob 9. uri na leci sv. Petra. Bil je krepke rasti, srednje postave, star pri tridesetih letih. Okroglolični, potlačeni obraz je kazal mirne poteze, a izpod kostanjevih obrvi se je svitalo dvoje tako živih, modrih oči, da so očarale vsakogar.

Prebral je evangelij z enakomernim glasom; sedaj odloži knjigo, naravna štolo, ki mu je visela ob ramah, nekoliko pohrkne in pove rek svojemu govoru: „In so mu darovali zlata, kadila in mire. (Mat., II.).“

„Kristijani sv. katoliške cerkve! Modri so bili trije modri iz Jutrove dežele. Modri bodite tudi vi! „Toda nikar ne modrujte bolj, kakor se spodobi,“ svari sv. Pavel. Ako hočete pravo modrost, začnite od konca: „Začetek modrosti je strah božji,“ govori modri Sirah. Zvezda modrosti se je prikazala na Jutrovem. Sv. Trije kralji so šli za njo. In niso se varali. Pojdite tudi vi za

zvezdo, pojdite za Kristom, pojdite za tremi modrimi!
 a) Niso se ustrašili pota, ker so bili modri; b) darovali so zlata, kadila in mire, ker so bili modri; c) vrnili so se po drugi poti, ker so bili modri.

Ako vam je na pravi modrosti, otroci božji, pojte za sv. Tremi kralji!

a) Niso se ustrašili pota, ker so bili modri.

Dolga je bila pot iz Jutrove dežele v Jeruzalem. Dan je preminil za dnevom, a pota le ni bilo konec. Tuji, neznani kraji, samotni gozdi, redke hiše, neizhojene steze, vse to jih je navdajalo z grozo. Tuji ljudje, cestni roparji, divje zveri, skrb za živež — vse to jih je napolnjevalo z žalostjo. Vročina in mraz, žeja in bolezni — vse to jim je napravljalo skrbi. Toda sv. Trije kralji se niso ustrašili, niso obupavali, niso dvomili; srčno so šli dalje, tolažeč se, da jih zvezda vodi. Bili so modri.

Pa vi, kristijani? Ali greste za tremi modrimi iz Jutrove dežele? Ah, žalost se mi ulega v srce in sramota me poliva z rdečico, ko vas presojam. Kaka razkošnost, kaka potrata, kaka mehkužnost se vlači po vaših ulicah in skriva po vaših hišah! Razkošnost, kako si se vgnezdila! Najvišje glave in najbornejše kosti so te sprejele pod svojo streho. Knezi in vitezi se šopirijo v razkošnih oblekah, žamet in damast se izkušata, zlato in srebro se pulita za svoje prvenstvo. Mestne gospe so polne biserov in dragih kamenov, rubin in smaragd jemljeta vid, nojeva peresa in hermelin se kosajo med sabo. Bogate kmetice se oblačijo v zlato in svilo, ropočejo s srebrnimi pasovi in razpenjajo drage tkanine pa zlikane mreže. Srečna priprostost, blažena skromnost, krščanska čednost — kam si prešla? Košati pav kaže na dvorišču svoj kričeči glas, priprosto odeti slavček pa se skriva v zelenem gaju. — Potrata, kako si se udomačila! Pojedina se vrsti za pojedino, in ni ga najmanjšega dogodka od krsta do zakona, od zakona do pogreba, da se ne bi dogajal z največjo zapravljenostjo in potratnostjo. Pijanosti te ni več sram, oj ti človek, ki čuješ na ime kristijana, bogokletstvo in sirovost se udara iz tvojih ust, nečistnice hodijo po trgu kakor bojni petelini, sramežljivost je ostala le še

v otrokih. In vendar — ljudstvo strada. Ljudje brez dela in poštenja se vlačijo po mestih in vaseh, kradejo, goljufajo, poštene ljudi napadajo, se zbirajo v tajne zveze in kolnejo vse, kar bi moralo biti kristijanu sveto in drago. — Ko sem bil otrok, so kmetje vodo pili, domače jedi jedli. Zdaj pa se že otroci navajajo na vino in celó na žgane pijače. Ko sem bil mlad, se je gospoda sramovala nečistih dejanj. . . . In zdaj? Kam smo prišli! Tisti, ki nečejo biti hlapci mesa, se zaničujejo in zasmehujejo. Greh izpodkopava zdravje, zapravlja poštenost, prinaša uboštvo, odnaša vero. „Jeruzalem, Jeruzalem, izpreobrne se h Gospodu, svojemu Bogu!“ Poglej tri modre! Posnemaj jih! Ne straši se dolgega, težavnega pota v Jeruzalem, ozri se na zvezdo, na Krista, in hodi za njim! Bodi moder tudi ti, dobrohotni kristijan, ter „devlji v sužnost svoje telo,“ zatajuj se, odloži ničemernost, odpravi razkošje, glej na potrebo, ne drevi se za potrato, ki uničuje, pogublja! Izpreobrne se, povrni se na pravo pot, na pot zatajevanja, in srečen boš — kakor so bili trije modri iz Jutrovega!

b) Darovali so zlata, kadila in mire, ker so bili modri.

Sv. Trije kralji so našli Jezusa in so mu darovali najdražje stvari: zlata, kadila in mire. Niso bili zadovoljni, da bi božjemu detetu darovali to, kar jim je ostalo. Niso prihranili záse najboljšega, ampak za Krista — kralja. Bogu so dali prvence svojega imetja, Bogu so dali prvo mesto. Tudi delili niso s Kristom. Sinu večnega Boga so odločili najčastnejši prostor v svojih časnih in večnih zadevah.

Pa vi, kristijani? Ali ste modri? Kaj še, norci ste, ker molite zlato tele! Bog vas je udaril s slepoto, ker vam je denar vse — Bog pa samo zlate penice, ki vise ob robovih vaših oblek, nojevo perje, ki štrli iz vaših pokrival. Krščansko ljudstvo, kam si delo svojega Boga? Zakovalo si ga v zlato omaro in ga hodiš gledat, ne pa da bi se zakovalo v njegove zapovedi in da bi te Bog hodil gledat; ne da bi kadilnico dvigalo proti nebu, proti Bogu, zahtevaš samo záse kadila, da bi te svet hvalil. Mire ne privoščiš Bogu, ampak se mažeš sam z dragimi dišavami, da bi

lepše, ničvredni zemljan, dišal ljudem, Bogu pa — smrdel. Poštenost, kam so te potisnili? Skopušтво do-sega svoj vrhunec. Trgovske družbe so potegnile náse vso kupčijo za razkošje: cene slabega blaga so vzvišale, živila popačile. Dolgovi se množé, davki se večajo, obresti rastejo. Zavist in lakomnost vladata med trgovci, slepari se in goljufá, da je strašno. Kar je domačega, ni nič vredno, le kar se pripelje iz Benetek, iz Lizabone in drugih krajev, tisto velja. Cene so grozno poskočile: samo sladkor se je v dveh letih podražil za šest goldinarjev. In kaj še! Poper, žafran, cimet in druge dišave devljejo na vlažen prostor, da so težje, barvajo blago z raznimi barvili, goljufajo pri meri in vagi, devljejo lepo blago zgoraj, slabo spodaj, in vendar hočejo biti pošteni trgovci, a oropajo v enem letu več kakor cestni roparji, ki samo nekaj ljudi v letu oropajo. Kaj čuda, krščanski poslušavci, da taki trgovci hitro bogaté in da morejo celó cesarja kupiti. O stari poštenjak rimske dobe, ti modri Katon, ti bi dandanes ne govoril drugače, kakor si povedal pred petnajststo leti: „Skrivni tatje ležé v stolpih in zaporih, a javni tatovi hodijo okrog v zlatu in svili.“ In ali so dosti bolji od trgovcev krčmarji, ki krščujejo vino z vodo in ga barvajo z barvili, ali pekarji ne peko majhnega kruha, ali mesarji ne prodajajo slabega mesa, ali kmet ne prodaja neočiščenega žita, črvivega lesa, znotraj vlažne, zunaj lepe slame, snedene od miši, ali je sadje in jajce vselej pošteno in dobro? — Pa kaj naj govorim o rokodelcih? Ni čuda, da so zadruga opešale, ker je toliko rokodelcev šušmarjev. Vsak hoče biti mojster, vsak se izučí površno, dela površno, ker kupci gledajo le na ceno, ne na kakovost blaga. Zadružnih stalnih cen ni več. — Vse hoče biti trgovec, vse hoče biti le to, kar nosi denar. Gostilen je preveč po mestih in vaseh; kmetje opuščajo ali zanemarjajo svoje poljedelstvo ter se rajši poprimejo kake obrti ali rokodelstva, ker so vsled prekupovanja cene poljskih pridelkov tako padle; nakopičile pa so trgovske družbe živil na kupe in jih umetno dražijo, da se nam napoveduje neznosna draginja: denar je zmerom manj vreden. Malega obrtnika ali rokodelca pritiskajo, da si mora izposojati

na velike obresti, a hoče izhajati. Dela primanjkuje, ker ljudje nimajo več veselja za čast božjo, za zidanje cerkev in javnih dobrodelnih zavodov. Vede pešajo, ker gredo vsi talenti za trgovino. Vse se boji zidati ali kupovati zemljišča; vsak rajši tišči denar v žepu. — Krščanska ljubezen odmeva le še posamično, velikih del ne more prenesti. Ah, poštenost nekdanjih zadrug, kam si izginila? Kdaj prenehaš moliti zlato tele? Kje je tvoj Bog, ki si ga nekdanj goreče častil, a zdaj se norčuješ iz njega, norčuješ iz njegovih služabnikov? „Ptice imajo svoja gnezda in lisice svoje brloge, Sin človekov pa nima, kamor bi svojo glavo položil.“

c) Vrnili so se po drugi poti, ker so bili modri.

Sv. Trije kralji so vedno poslušali božji glas. Angel jim je naznanil, naj se vrnejo po drugi poti na svoj dom. In to so tudi storili. Tako so se izognili hinavskemu Herodu. Bili so modri.

Pa vi, kristijani? Ali hočete iti po tisti poti iz cerkve? Ali se vas res moja beseda ne prime? Ali nečete poslušati božjega glasu, ki vam kliče: Nazaj po drugi poti! Ne dajte se v roke Herodu, ne glejte slabih vzgledov, glejte dobre in jih posnemajte! „Otroci tega sveta so modrejši kakor otroci luči.“ Le potrudite se tako za svojo dušo, kakor se trudite za časní dobiček!

Pa kaj slišim, kristijani! Kako je vaše delo? Po gostilnah popivate in igrate, za družino vas ni mar. Pa se pritožujete nad slabimi časi! Zabavljate čez gosposko, se norčujete iz pridnih ljudi, jih zavirate, jim voščite vse hudo in samo gledate, kako bi jih oškodovali? Varčnost vam je deveta briga, družina vam je breme, zaslužka ne cenite in ko bi vam z zlatom plačeval, ne cenite nič. Pritožujete se nad svojo revščino, preklinjate bogatine, a sami sebe ne vidite? „Ne trgajte svojih oblačil, trgajte svoja srca!“ Poboljšajte se, vrnite se po drugi poti k svojemu Očetu — vi izgubljeni sinovi, otroci Belcebubovi! K izpovedi ne hodite, iz postov se norčujete, zabavljate čez duhovnike, jim zavirate dobro življenje. Res, da tudi duhovniki niso vsi pravi božji namestniki, res, da najdete nad marsikom napake in slabosti in celo velike pregrehe in krivice, toda ali so zato že vsi duhovniki ničvredni? Ali so

zato vsi apostoli izdajice, ako je bil eden izmed njih? Ali so vsi duhovniki Judeži, ako jih je nekaj temu podobnih? In ko bi tudi bili, postavljeni so od sv. cerkve, ki je Kristova nevesta. Če pa sv. cerkev trpi take madeže na svoji obleki, tedaj kaže le svojo prizanesljivost. Hinavci! „Pezdir vidite v očesu svojega brata, bruna v svojem očesu pa ne vidite!“ Kam pridemo, ako se tako sramoti nevesta Kristova, ako se tako spoštujejo njeni služabniki, ako se božja beseda ne posluša, ne izpolnjuje! ... „Kdor vas posluša, mene posluša, kdor vas zaničuje, mene zaničuje...“ „In kdor cerkve ne posluša, naj ti bo kot nevernik in očitni grešnik.“ — Kakšen boj se bije dandanes med stanovi? Kmet ni več pokoren graščaku, graščak ne cesarju, meščan se upira duhovniku in rokodelec preklinja mestno gosposko. In ako bi preletel vse stanove in jim pogledal v srca, obrnil njihove obisti, videl bi — o groza! videl bi, da vsi več ali manj rede gada sovraštva na svojih prsih, in sicer sovraštva do duhovskega stanu. Kmet neče več verjeti božjemu namestniku, češ, da drži z gospodo, in si sam prisvaja razlaganje božje besede, meščan se trka ob znanje sv. pisma in ga razlaga po svoje, kakor da bi vsakega sv. Duh vodil, in plemenitaš uživa razkošno življenje brez misli na Boga in njegove zapovedi. Kam so prišli? Kje je pokorščina? Kdo še posluša četrto božjo zapoved? In ali naj jo otroci izpolnjujejo, ko je starši ne drže? Ali naj jo učenci izvršujejo, ko jo mojstri prezirajo? Kje naj iščem besedi, da označim, da obsodim to upornost, to nebrižnost do božjih zapovedi? Zlato solnce, zakrij svoj obraz pred to hudobno množico, ki ni vredna, da jo obsiješ! Odpri se, zemlja, in pogoltni váse to uporno ljudstvo, kakor nekdanj Koreta, Datona in Abirona! O nadangel Mihael, stegni svoj meč in prekolji Luciferjeve pomagače, ki se upirajo postavni gosposki in si prisvajajo duhovsko oblast! Toda ne, ljubi Bog! Počakaj, potrpi! Glej, ljudstvo je izkesano, potrto! Še je upanje, da se povrne na pravo pot, da posluša Tvoj glas in da živi. Prizanesi, božja usmiljenost, prizanesi pokori! — Vi pa, kristijani, ne ozirajte se, kakor Lotova žena, ne čakajte, da Bog ogenj in žveplo usuje z neba, hitro se obrnite in

pojte za sv. Tremi kralji! Povrnite se po drugi poti v nebeško domačijo, bodite stanovitni na tej poti in darujte Gospodu nebes in zemlje zlata, kadila in mire! Amen.“

Globok vtisk je napravila vikarjeva karajoča pridiga na poslušavce, a ne na vse. Bilo jih je dosti, ki so stiskali pesti med govorom, se ujedali v ustnice, se dregali s komolci in posmehavali. Nekaj pa jih je tudi med pridigo pobralo iz cerkve, ki so šli v gostilno hladit svojo ogorčenost nad vikarjevo pridigo. Celo mestni župnik, ki je iz zakristije poslušal pridigarja, je večkrat nevoljno zmajal z glavo in šepetal poslušavcem okrog sebe: To je pa preveč na debelo!

In ko je Janez Plahuta stopal ves poten s prižnice, je čul tu pa tam izmed poslušavcev zabavljive besede: „Bohinjec je prvi za kravo!“ Plahuta je bil namreč doma iz Bohinja. Drugi spet mu je zašepetal: „No, kramar, slabo robo si prodajal!“ Tretji spet je govoril svojemu sotovarišu: „Tako božjo besedo se nam ponuja! Lep božji namestnik!“ Ko pa je Plahuta stopil v zakristijo, se postavi župnik Pavel Muhovec mogočno predenj in pravi: „Domine Joannes, non amplius perorabis.“ (Gospod Janez, ne boš več pridigal.)

Gospod Janez pa je molčal in si mislil svojo. Govoril je premišljeno in iz prepričanja; in zato se ni bal posledic. Vedel je, da govor ne bode brez hudih, a tudi ne brez dobrih posledic. Govoril je resnico, in ta zavest ga je ohrabrila. Bile so začetkom 16. stoletja res take razmere, kakor jih je Janez Plahuta narisal v svojem govoru. Zgodovinarji nam to potrjujejo. Med nezadovoljnimi ljudmi tistih časov, ko je na Nemškem Martin Luter začel slaviti svoje orgije, so bili zvečine le samo slabe vrste ljudje: nezrela mladina, pokvarjeni vojaki, hudodelci, razvajeni delavci, lehkomišljene ženske, odpadli menihi, uporni duhovi, ubežniki, faliranci, skopuhi in podobna sodrga. Bogati skopuhi so odirali poštene male trgovce, razkošni plemenitaši so stiskali podložne kmete, nezadovoljni duhovniki so trosili svetu ugajajoče nauke, v vseh stanovih pa je vladala moralna propast: razkošnost, potrata in omehkuženost. In zato ne moremo pritrditi tistim zgodovinarjem, ki pri-

pisujejo kmetški upor samo zatirateljem graščakom, ampak prvi in splošni izvor tedanji prekuciji je iskati v izprijenosti vseh stanov. Nezadovoljni elementi, odvržši od sebe spono božjih zapovedi, so se zbirali in zbrali ter pretili s propadom in obratom človeške družbe. Sovraštvo se je umetno gojilo, delu se več ni dajala potrebna čast, laž in krivica sta obhajali zmago, poštenost in nedolžnost sta se zatirali in zasmehovali. Vsak si je prisvajal pravico, kritikovati javne naredbе, presoјati oblasti, vzlasti pa nauk Gospodov, ki naj ga uče njegovi namestniki. Po pivnicah se je dan na dan udrihalo po duhovnikih in menihih, izdajale so se blasfemične brošure in prodajale nesramne podobe, prava veda je čepela v kotičku, v tem ko se je površna znanost hrupoma in jadrno razširila po vseh slojih. Kdor je znal bolj zabavljati, tisti je bil večji učenjak, in kdor je znal bolj lagati, tisti je bil večji poštenjak. Pač so se dobili med priprostimi in učenimi ljudje, ki so dobro mislili in dobro želeli, toda tok časa in masa ljudstva jih je potegnila za sabo, da so se poizgubili v morju nevednosti in pokvarjenosti, ali pa so osamljeni propadli. — Tudi Matijaž Klander je bil eden izmed tistih, ki so dobro mislili in želeli. Toda splošno in prirojeno sovraštvo do graščakov in duhovnikov ga je potegnilo na napačno pot. Sam pa ni bil toliko izobražen, da bi se bil mogel otresti časovnih predsodkov. Čutil je potrebo vere, vedel tudi, da morajo biti zastopniki vere. Ker pa je videl več slabih kakor dobrih vzgledov, se je zmerom bolj nagibal prepričanju, da to niso pravi zastopniki božjega kraljestva, kakor jih on spoznava; imel je sebe za boljšega, in ker je že takrat prišel marsikateri novi nauk z Nemškega na Slovensko, se je Klandru takoj prikupil Lutrovcev nauk, da ima vsak človek sv. Duha v sebi. Domišljeval si je to vedno bolj in goreče molil za pravo spoznanje, dokler to njegovo mišljenje ni prodrlo tudi v njegovo okolico. Ko pa je njegov brat Tomaž pripovedaval, da je videl v cerkvi Matere božje na otoku belega golobčka plavati nad Matijaževo glavo, se je takoj raznesla vest, da je Matijaž Klander razsvetljen od sv. Duha. Seveda gre Tomaževemu pričevanju ravno toliko vere, kolikor je

gre njegovemu pričevanju, da je videl povodnjega moža, ko se je vračal zvečer z Radovljice domov.

Zdaj nam je jasno, zakaj Matijaž Klander tudi vikarja sv. Trojice ni cenil, dasi ga je spoštoval kot človeka. In ko je Janez Plahuta govoril na sv. Treh kraljev dan v cerkvi sv. Petra v Radovljici o ljudeh, ki si prisvajajo duhovsko oblast, kakor nekdanj Kore, Daton in Abiron, je cikal na Matijaža Klandra, ki ga pa ni bilo v cerkvi. Pač pa je bil njegov prijatelj Šimen Trska, ki si je nabral celo cajno izrekov iz vikarjevega govora, ki jih hoče nekaj uporabiti, nekaj zlorabiti. Tudi Krištof Krajski je slonel na gosposkem emporiju in željno poslušal Plahutov govor. Silno mu je bil povšeč, in sklenil je, še tisti dan obiskati vikarja sv. Trojice.

Vikar Janez Plahuta je po govoru z dolgimi sunki vrtil kadilnico proti celebrantu, mestnemu župniku, ob slovesni sv. maši, Šimen Trska pa je vrtil v gostilni pri „Kožuhu“ svoj jezik in obračal kozarec ter tolmačil pridigo vikarjevo svojim sopivcem.

VIII.

Razni nazori.

Jaz sem pa en malarček,
Ki znam namalat vse reči.
Národna.

Vsled splošnega upora mestnega, kmetskega in plemenitaškega proletarjata zoper obstoječi red je dobila revolucija svoj tako nevarni značaj. Goreče pospeševalce je našla tudi v nižji duhovščini, »v ubogem možu duhovščine, ki si je hotel nič manj kakor drugi pomagati z uporom«.

Janssen (Gesch. d. deutschen V., II. Band 436.)

Dasi je bilo prepovedano točiti med službo božjo, se vendar Kožuh ni branil pivcev, ki so prihajali v njegovo gostilno. V kotu pri peči je sedel že za ranega jutra Janez Wild, graščinski gozdar, ki je bil stalni

gost Kožuhov. Poleg njega je sedel na lesenem stolčku Peter Arnič, mestni dacar iz Kranja, ki je prišel obiskat svojega tasta gozdarja. Obema nasproti sta sedela kmeta Peter Pretnar iz Grada in mladi Klander od sv. Lucije. Na voglu je sedel krojač Šimen Trska, in precej pri drugi mizi so sedeli meščani Zavida, Žerovec in Prešeren. Prvo besedo je imel seveda krofasti krojač.

„No, možje, take pridige pa še nisem slišal iz ust božjega namestnika. Ta Plahuta, ta pa res kaj ve! Župnik ne ve drugega kakor kmete zmerjati, kaplana pa venomer svetnike hvalita in hudiča grajata. Ali vikar sv. Trojice, ta pa že ve kaj več kakor hruške peč'. Ni čuda, da je moj prijatelj,“ se baha krojač.

„No, no, Trska, le počasi! Kolikrat pa sta že bratovščino pila, da sta taka prijatelja?“ se oglasi v drugem koncu izbe stoječi krčmar.

„Kaj? Tebi seveda ni po volji, ki ljudem denarje iz žepa vlečeš,“ odvrne krojač.

„Ti pa vino iz steklenice,“ odgovarja krčmar. „Ali vikar je zagovornik obrtnih zadrug; ti si pa največji nasprotnik zadrug, zakaj, že vemo: ker so te venkaj vrgli.“

„Jaz nisem nasprotnik zadrug, pač pa nasprotnik oblasti, katere so si mojstri prilaščali zoper mene. Zadrugni mojstri imajo pravico in dolžnost, paziti na dobro blago in pošteno delo, nimajo pa pravice, neveste izbirati svojim zadrugnikom. Vsakemu svoje!“

„Meni pa ugaja vikar, ker se ne boji gospode,“ izpregovori Pretnar. „Saj božje zapovedi niso samo za kmeta, ampak tudi za gospodo.“

„Tako je,“ pritrjuje Klander. „Naj bi bila pravična gospoda, bi ne bilo nezadovoljnih ljudi.“

„Nekaj jih bode zmerom, ki ne bodo zadovoljni. Bog je ljudi ustvaril, ljudje si pa sami postiljajo posteljo,“ se vtakne vmes meščan Žerovec.

„Tak, ki je svoboden, si že sam postilja posteljo, kdor pa je tlačan, mu jo pa morajo tisti, ki jim služi,“ odgovarja Klander.

„E, naj bo tako ali tako, Plahuta se v pridigi ne bi smel vtikati v kupčijske zadeve in napadati tr-

govski stan tako grobo. Greh naj kara, grešnike pa naj pri miru pusti!“ reče meščan Zavida.

„Ta pa ni ravno preveč modra, mojster Zavida. Pozna se Vam, da ste trgovec,“ draži spet Trska.

„No, ali trgovci nismo pošteni?“

„Vikar je dejal, da so roparji, ki preže ob cestah na potnike, poštenejši.“

„To je pa že preveč, to je žaljivo! Trska, ali prekličete, kar ste zdaj rekli?“

„Pojdite k Plahuti, naj on prekliče!“

„Ali je res ta zatelebani Bohinjec to govoril, možje?“ se hujuje Zavida in vstaja, pestech svoje roke.

„Res, res, trgovec Zavida! Zakaj pa ne hodite v cerkev? Pa bi bili slišali.“

„Ah, to je nesramno. Jaz že pokažem temu vikarčku, kaj je njegova reč!“ se hujuje dalje, kliče krčmarja, ki ga pogovarja, in hoče plačati.

Zavida se potolaži, da ostane, toda roparska primera mu ne izgine iz spomina.

„Zadoščenje mora dati,“ kriči Zavida, „še danes skličem vse mestne trgovce, da se taki zlorabi prižnice odločno dá duška.“

V tem zaškripljejo vrata, in v izbo stopita dva človeka: Jurij Bohinjec, sodar, ki je imel v kratkem prejeti meščanstvo, in Miha Grošelj, slikar. Vsi ju veselo pozdravijo in povabijo k mizi.

„Vi, mojster Zavida, se jezite nad vikarjevo pridigo; kajneda?“

„Kaj bi se ne, Grošeljček! Le pomisli, kaj je govoril!“

„Že vem vse, Zavida! Poglejte rajši sem in nikar se ne jezite!“

In slikar potegne iz malhe kos papirja, na katerem je naslikal karikaturu, predstavljajočo radovljiške duhovne gospode. Vsi se radovedno sklonijo na papir, ki ga je slikar razgrnil po mizi. Takoj spoznajo vse znane obraze. Smehu ni bilo ne konca ne kraja. Le Trska in oba kmeta nista bila povsem zadovoljna s karikaturu.

Prva podoba je predstavljala mestnega župnika, ki krivi vkljub debelosti svoj hrbet, dotikajoč se z rokama tal, v tem ko mu graščak in zakupnik mesta

in gradu, Jurij Kacijanar, z nogo pritiska na hrbet. Zdolaj pa je bilo napisano: Vedna pokorščina pod duhovnim poglavarjem. Druga podoba je predstavljala mestnega kaplana, ki pritiska svoj lep obraz na lice mladi deklici, s podpisom: Vedno devišstvo. Tretja podoba, ki Trski ni bila po godu, je predstavljala vikarja sv. Trojice, sedečega na vrečah denarjev in preštevaločega bliščeče cekine. Podpis pa se je glasil: Vedno uboštvo.

Že davno se je solnce obrnilo navzdol, ko so se Kožuhovi pivci polagoma razhajali, polni vinskih duhov. Slikarjeva karikatura jih je spravila v dobro voljo, in celo Trska in kmeta so pozabili na svoje pomisleke. Še predno se je noč naredila, so že vedeli po vsem mestu za Grošljevo umetnost. Zdelo se jim je, da je Plahuta dobil dovoljen odgovor, in trgovec Zavida je pozabil na svoje odločne korake proti vikarju sv. Trojice.

Grošeljsku pa so njegove karikature pripomogle do precejšnje vsote denarja, da je lahko popival do prihodnje vikarjeve pridige.

Vendar pa jih je bilo tudi dovolj, ki niso odobravalii slikarjeve umetnosti. Zgražali so se nad njegovo predrznostjo in goreče branili čast domačih gospodov. Plemenitaši in mestni očetje po večini so izjavili župniku svoje sožalje in zaupanje, ženske so izražale svoje sočutje kaplanu, in Plahuta je našel obrambo v priprostih in zaničevanih ljudeh. Karikatura je izginila brez kvarnih posledic. Le slikar Grošelj se je moral skrivati okrog bližnjih kmetov, da ga ni mestni sodnik zalotil, in vikar Janez Plahuta je dobil od župnika ukor, da kali javni mir in da bode prestavljen za vikarja v Bohinjsko Srednjo vas.

V gostilni pri Kožuhu pa so še pozno popoldne sedeli gostje: gozdar Wild in njegov zet, meščan Prešeren in sodar Bohinjec. Bili so razgreti od sladkosti in kislobe kraškega terana.

„No, Wild, ali nič ne poveš, koliko časa bodeš še služil dosedanjega gospoda?“

„Meni je vse eno, veš ti, Kožuh, kakor tebi: Kožuh si in ostaneš, naj bo zima ali poletje. Po gozdu se bom klatil, dokler me smrt ne zaloti in ne spravi

pod zemljo. Nebo je moja streha, drevje moja koč, tiči moja godba in zveri moja jed.“

„Je že sklenjeno,“ odgovarja dacar Arnič, ki se je čutil malo treznejšega; „Jurij Kacijanar že ni več zakupnik gradu in mesta. Dne 4. februarja je cesarski miznik Vuk pl. Ditrihštajn prejel v zastavo Lipniški grad za 19000 goldinarjev.“

„Njegova soproga Magdalena je baje dobra ženska,“ deje nato malomarno krčmar.

„E, ženske, kaj ženske, ki nimajo nič oblasti. Samo v Blejskem gradu je Poliksena vse,“ izpregovori sodar Bohinjec, spomnivši se na zgodbe iz domačega kraja.

„Zdaj lazi spet mladi Krištof okrog,“ se oglasi meščan Prešeren. „Najbrže bo spet ropot na gradu. Škoda za tega mladeniča! Kmetje bi ga radi imeli za gospodarja. Pa najbrže nič ne bo. Herman hodi tako košato okrog, kakor da bi bilo že vse njegovo.“

„Naj le hodi, pa vendar le ne bo Jurijev naslednik,“ odgovori krčmar samosvestno.

„Saj prihaja Krištof tudi k tebi; kajneda, Kožuh?“

„Mislim, da! Rad da za pijačo, toda pije pa ne dosti.“

„E, je pa že v bratovščini sv. Krištofa. Kaj si vse gospoda izmislili!“

„Menim, da ne! Ali s Plahuto in Turnom so si dobri prijatelji.“

V tem hipu se odpro vrata, in v izbo stopi mladi Krištof Krajski.

Vsi ga spoštljivo pozdravijo, krčmar pa ga hitro povpraša za njegovo željo.

„Prinesite mi vrč terana!“

Krčmar hiti po vino gostje pa viteza molče opazujejo.

Mrak se je delal, in solnce je zašlo za gore. Zato je bilo že tema v izbi. Krištof hlastno potegne za vrč in pije. Bil je žejen. A skriti se ni dala razburjenost na njegovem obrazu. Da bi že vedeli, odkod je prišel, ugenili bi takoj, kaj je bil povod njegovi razburjenosti.

„Ali Trska kaj pride danes semkaj?“ vpraša na tihem krčmarja.

„Bil je, gospod Krištof, a je že odšel domov.“

„Izporočite mu, naj me zvečer čaka doma.“

Kožuh začuti zlat v roki in z globokim poklonom spremi plemenitega gosta do vežnih vrat.

Vitez se poslovil in odide urnih korakov pod mesto na Lednico.

Tam je stanoval vikar sv. Trojice. Njegovi dohodki so bili vrt Lednica, kameniti holmec Gradiša in malin v Mošnjah. Pičli so bili vikarjevi dohodki, in skromno je moral živeti, da se je preživil. Stregla mu je njegova sestra Barba.

Hišica je bila lesena, krita s slamo. Okna iz prozorne roženine so odsevala mračno svetlobo po izbi, in na ognjišču v kotu je Barba netila ogenj. Gospod vikar hodi gor in dol po sobi ter si mane roke.

„Le dobro zakuri, Barbika! Mraz je in okna so zamrzla do vrha.“

„Nič več nimam veselja, Janez! Oh, kar sem že danes preslišala, Bogu bodi potoženo! Kaj spravljaš take reči na prižnico, da te potlej ljudje obirajo! Pusti te meščane pri miru; saj vidiš, da jih je sama ošabnost. Oh, kako sem bila srečna doma pod Studorjem, zdaj pa sem morala prilezti v to radovljiško gnezdo!“

Barbika je le čakala, da ji brat začne odgovarjati. Ker pa le ni bilo nič glasu in je vikar venomer hodil gor in dol in samo poslušal in molčal, utihne tudi Barbika ter jezno piha s pihalnikom v žerjavico, ker se ne dovolj suha drva nečejo vneti.

Kar se začujejo stopinje po hreščečem snegu.

„Pst, nekdo gre!“ se obrne Barbika in pozorno posluša.

Ali že se zatresejo vežna vrata — meč zarožlja.

„O Marija! Pote gredo, Janez!“ vzdihne Barbika in se prime za ognjišče.

„Bodi pametna in molči!“ izpregovori vikar, se ustavi sredi sobe in pogleda srpo s svojimi bistrimi očmi proti durim.

Duri se odpro, in na pragu se pokaže postava mladega viteza.

„Dobro došli, gospod Krištof Krajski! Kaka čast záme, da me obiščete.“

„Z veseljem, gospod vikar! Meni so vsi stanovi časti vredni, a duhovski stan mi je čez vse časti vreden.“

„Barbika, prinesi gospodu vitezu stol!“

„Nič se ne trudite z mano, Barbika! Je že dobro kar tukajle pri ognjišču. Tako domače se mi zdi, takole ob ognjišču sedeti in se pogovarjati. S kmetom Tomažem sva ga že marsikako merico izpila ob domačem ognjišču.“

In Krištof sede poleg ognjišča na stol. Tudi vikar primakne svoj stol, in kmalu sta v živahnem pogovoru. Vitez potegne izza telesnika dve dolgi steklenici in jih postavi na ognjišče.

„Ne zamerite, da sem prinesel s sabo to malenkost. Vem, da nimate v zalogi bogve koliko pijače, in dobra kapljica včasih tudi najskromnejšemu človeku ne škodi.“

„Ah, preveč ste skrbni za me, dobri gospod vitez! Barbika, prinesi kaj za prigrizek! Nekaj potice in klobas je še ostalo od božičnih praznikov.“

„Ali danes ste se razgreli, gospod vikar! Strmeč sem Vas poslušal in imam Vas od danes naprej še sto-krat rajši. Res, iz srca ste mi govorili. Škoda, da jaz nimam tako globokega pogleda v človeško življenje.“

„To je pač moja dolžnost, gospod Krištof! Ako mi duhovniki ne bomo resnice govorili, kdo naj jo še potem zagovarja?“

„In vendar ste okusili danes dosti bridkosti. Napadali so Vas, kakor sem slišal, in tisti ničevi slikarček Grošelj Vas je celo zbadal v posmehljivi sliki. No, on pač ne bode s svojimi neslanostmi dosti opravil; kdor je poštenjak, obsoja to hudobnost.“

„Ne bojte se, gospod Krištof! Mene kaj takega ne more užaliti, ne potreti. Pač me je užalilo, da me je pokaral moj predstojnik, mi prepovedal še na leco iti in zapretil, da me prestavijo v Bohinj.“

„Kaj ne poveste, gospod vikar! A ne bojte se tudi tega! Jaz sem osebno znan pri ljubljanskem škofu Ravbarju in ga bodem poprosil, naj ne dovoli te prestave.“

„Zahvalim Vas za sočutje, dobri gospod vitez! Toda povem Vam odkrito, da grem rad med svoje Bohinjce. Tudi moji sestri se toži po domači vasi.“

Krištof umolkne. Naposled izpregovori:

„No, če greste v Bohinj, pridete v področje Blejskega gradu. In tako se utegnemo še bliže seznaniti, ako nam bode sreča mila.“

„Kako je že z Vašo stvarjo, gospod Krištof?“

„Ravno zato sem se zglasil pri Vas, da Vas povprašam nekaj za svet. Bil sem malo prej pri grofu Turnu. Ta mi je bil vedno naklonjen. Danes pa sem čutil in spoznal, da mi odslej tudi on odtegne svojo roko. Kakor veste, je Kacijanar prodal zakupništvo Radovljiškega gradu Vuku pl. Ditrihštajnu. To je vplivalo na grofa Turna, da je meni odpovedal svojo zaslombo. Novi zakupnik je odločen pristaš mojega očeta, in grof se boji, da bi ne prišel pri njem v zameri. A najbolj me je karal radi moje naklonjenosti do kmetov.“

„Tega se ne bojte, gospod Krištof! Imeti srce za zatiranega, je vselej človekoljubno delo. Tudi meni zamerijo, da se preveč poganjam za ubožno ljudstvo. Ali kdo bi hotel trditi, da so res zdrave razmere v naših časih? Krivica se oblastno šopiri, pravica pa tiči v kotičku. Kdor se poganja za pravico in resnico, ga preganjajo, kdor pa zatira pravico in zapira pot resnici, tega hvalijo.“

„Res je to, gospod oče! Toda povejte mi, kakšno pot naj bi jaz ubral, da dosežem svoj namen!“

„Da Vam morem svetovati, dobri gospod, je pred vsem potrebno, da jasno izpoveste svoj namen.“

„Moj namen je, priboriti si dedno pravo, katero mi zanika Poliksena.“

„Vsekako imate Vi predpravico do Blejske graščine, ker ste prvi in najstarejši sin gospoda Jurija Krajskega. Vendar pa dvomim, da bi kar tako prišli do svoje pravice. Vaš oče Vas naposled vendar le lahko razdeduje, češ, da ste nepokoren sin in da se družite s kmeti in jim dajete potuho, se potikate okrog po svetu in žalite svojo družino. Ako Vaš oče vse to predloži briksen-skemu škofu, težko da bi ne prodrlo.“

„Eh, ne poznate me, če tako slabo mislite o meni, gospod oče!“

„Nikakor ne. Jaz Vam le povem resnico ter Vam odkritosrčno svetujem. Vi se spravite najprvo s svojim očetom, in vse drugo se bode poravnalo.“

„Ali kako bi jaz mogel dan na dan poslušati zasmehevanje svoje mačehe?“

„Potem Vam pa ne morem več svetovati. Vedite, gospod Krištof, da je človek družabna stvar in da smo drug na drugega navezani. In če še tako težko vidite svojo mačeho, premagati se bode te morali in potrpeti z njo. Povem Vam, da je človeku, ki hoče izvršiti kako veliko delo, prva naloga, da se zna zatajevati. Ako ne bode znali biti gospod sam nad sabo, tedaj Vas tudi drugi ne bodo slušali. Eh, gospod Krištof, svet je zdaj izprijen, in malo krščanskih značajev najdemo med nami.“

„Torej dvomite o mojem značaju?“

„Ne dvomim ravno o Vašem značaju, samo svetujem Vam, da se premagate in povrnete v očetovo hišo, dokler je še čas. Tam morate spet napreči, kjer ste izpregli.“

Krištof je molčal. Zamišljeno gleda v plapolajoči ogenj. Vikar pa potegne iz steklenice ter nadaljuje:

„Le modri bodite, gospod Krajski, ter poslušajte edino pametni svet, ki Vas more še spraviti do Vaše stare pravice. Prav je, da imate sočutje s kmeti, toda tega ne mislite, da Vam kmetje pribore Vaše pravice. Ako se z očetom sprijaznite, Vam bode tudi briksenski škof rad šel na roko. Drugače ne. Upornost je najbolj zoprna takim visokim gospodom. Sploh pa Vam svetujem, gospod Krajski, da pristopite bratovščini sv. Krištofa. Silno dobra reč je to za take mlade gospode, kakor ste Vi. V tolikih nevarnostih ste, da se izgubite, ker tavate okrog in nimate ni svojega bivališča, ni svojega dela. Satan nikoli ne miruje ter iztika vedno za človekom, kako bi ga izvabil na napačno pot. Bratovščina sv. Krištofa pa ima posebno ta namen, da se udje zavežejo, ne izpiti na enem sedežu več kakor kupico vina in nikoli ne kleti.“

„E, to mi pa ugaja! Ali kaj, če pa kdo ne drži te obljube?“

„Eh, vitezi pa morajo vendar biti mož-beseda, a je za slabe tudi v tem oziru preskrbljeno dobro sredstvo. Kdor namreč prelomi pravilo, ali ne pazi, ako ga drug ud prelomi, plača kazni en goldinar v bratovsko blagajno.“

„To je pa res lepa bratovščina. Kar sprejmite me, duhovni oče!“

In vikar vstane, poseže v omaro, vzame iz nje svinčeno podobico ter jo obesi Krištofu okrog vratu.

Pobožno prejme mladi vitez svetinjo iz vikarjevih rok.

„Bog Vas potrdi v dobrih naklepih in Vaš patron sv. Krištof naj Vas vodi in varuje, da ostanete zvesti njemu in Bogu!“

„Bog daj, gospod vikar!“ reče Krištof in se pripravlja na odhod.

„Torej srečno pot, gospod Krištof! Upam, da Vas najdem drugič pri boljši volji. Pozdravite grajskega gospoda vikarja!“

„Ali se poznata? Star znanec je tudi meni. Poznam ga še iz Celovca. Toda dolgo je že od tega. A kaj menite, gospod oče, kako se bode on obnašal do mene?“

„Brez skrbi. Samo zaupajte mu — in on Vam lahko največ pripomore.“

„On?“ povpraša Krištof zategnjeno in maje z glavo.

„Zakaj dvomite, ako Vam jaz rečem? Le nikar ne živite v tistih predsodkih, ki so Vam jih kmetje vtepli v glavo. Tisti Klandri imajo sicer dosti lepih lastnosti, toda to je pa znano, da duhovnike črtijo.“

„In zakaj jih črtijo, gospod oče?“

Krištof je menil, da spravi vikarja v zadrego. Toda ta takoj mirno odgovarja:

„Zakaj? Ali niste slišali današnje pridige? Kdor hoče več vedeti kakor sam sv. Duh, ki cerkev vodi, tak ne posluša duhovnikov. In mi smo, ki nas je sv. Duh postavil, da vodimo božjo cerkev na zemlji, ne pa Matijaž Klander, ki slepi ljudi, da se mu je sv. Duh prikazal.“

„Poštenjak je pa vendar le od nog do glave,“ odvrne Krištof, ki mu vikarjeva beseda ni bila povsem po godu.

„Povedal sem, da ima marsikako lepo lastnost, toda te nima, da bi duhovnike spoštoval.“

„On le pravi, da slabih duhovnikov ne mara poslušati. Vas pa ceni.“

„In kdo ima pravico soditi, kateri je slab duhovnik? Ali morda on?“

„To je res, da škof. Ali pamet človeška pa tudi marsikaj presodi.“

„Ali vedite, da je pamet zmotljiva, katoliška cerkev pa ni zmotljiva.“

„Pa se vendar vidva z župnikom ne zlagata v mislih, ker Vas je danes pokaral vsled pridige. Ako bi bila cerkev nezmotljiva, bi morali vsi duhovniki enako učiti.“

„In tudi uče, gospod Krištof. Ali kaj drugega je namen, kaj drugega je sredstvo, kaj drugega je načelo, kaj drugega je nazor. Oba z župnikom imava namen, ljudem razlagati božjo besedo, oba imava načela, ki so izražena v božjih in cerkvenih zapovedih, toda način, kako da doseževa svoj namen in utemeljiva svoja načela, je različen. Barbika prinese jed na mizo včasih v lončeni, včasih v kositrasti skledi. Ali je jed drugačna zato? Vi hočete s silo priti do svojega prava, jaz Vam svetujem: zlepa poskusiti. Način je drugačen, postopanje je drugačno, toda stvar je taista, namen ostane taisti.“

„Hvala lepa za ta nauk, gospod oče! Res čutim, kako hitro se človek sprijazni s slabimi nazori, ako ga ne podpira modra roka duhovnega pastirja. Zahvalim Vas, da ste me sprejeli v bratovščino sv. Krištofa. Prej ko mogoče Vas spet obiščem. Danes pa je že pozno in mudi se mi, ker imam še nekoga obiskati.“

„Sv. Krištof naj Vas spremlja!“

Vikar Plahuta in sestra sta ostala sama.

„To je res žlahten vitez! Škoda zanj — meni se tako smili.“

„Je res usmiljenja vreden, ker nima nikogar, da bi ga vzgajal. Potreben je vrtnarja kakor rahlo cvetoča rožica. Bojim se zanj. Moliva!“

Pobožna molitev je kipela proti nebu.

IX.

V gradu.

»Tisti Tomaž je bil eden izmed prvih, ki so upor uprizorili.«

*Odgovor Jurija Podhomskega
briksenskemu škofu 1515.*

Krištof Krajski je molče korakal proti hiši Šimna Trske. Mesec je svetil na nebu in burja je brila čez polje. Po sneženi odeji pa je lesketalo tisoče in tisoče biserov. Ivje je viselo po vejah in plesalo po zraku. Krištof je dostikrat z roko obrisal svoje čelo, ki se je rosilo od sneženih kosmičev, obviselih na njegovih kostanjevih laseh.

Ali pod čelom ga je grelo, močno grelo. Otožen je postajal in čutil se je zapuščenega.

„Torej sam, tako sam na širnem svetu! Od doma so me pognali, sorodniki se me izogibajo, prijatelji me zapuščajo, zavezniki me varajo. Ah, kako težko je to življenje! Kaj mi je treba, da se klatim tu okrog kakor ovca brez pastirja ter zabivam dneve življenja brez dela in miru! Ta vikar sv. Trojice mora imeti vendar le prav. On mi želi res dobro, toda — ali pa je njegova misel prava? Ali naj pridem res do svojih pravic po tej poti, ki mi jo je on nasvetoval? Kaj ko bi vprašal še krojača za svet? Ali naj mu le omenim, da je Plahuta moj svetovavec, takoj izgubim tudi pri njem zaupanje. Čemu je to vražje sovraštvo na svetu? Čemu se ljudje bijejo in zavidajo med sabo, ko bi bilo vendar lahko to življenje lepo. Ah, ljubezni ni in je ni! Čemu bi nosil velike misli v svojem srcu, čemu bi se trudil za druge, ko lahko živim zase? Naj pridem enkrat na krmilo in potlej? Ali ne bodo ti kmetje, ki se mi zdaj laskajo, ravnali ravno tako, kakor ravnajo zdaj z mojim očetom? Ako jim pa vse privolim, kaj bode z mano? Igrača bi bil v rokah svojih podložnikov.

Ali naj se pokmetim in priženim kam na kmete? Ali naj Klandrova Svetka gospodinji v moji hiši? Aha, to bi bilo. Žal, da Svetka nima zemljišča. Pa saj ga ji Klander lahko pripravi ali kupi. Ah, sladka misel! Toda

ali je izpeljiva? Kaj se varam? Saj je Svetka že odana, saj jo popelje Cucek na Notranjsko!“

Kaj mi torej še ostane? Ali naj se dam ostriči in zapisati med dijake? Ah, to bi bila misel, zdrava, dobra misel! Ali za duhovski stan je treba poklica. In — ali ga Krištof ima? In učiti naj se začnem zdaj šele latinščine, ko sem dorastel. To bi se mi smejali drugi dijaki! Ah, neznosna je moja usoda!

Kam naj grem spat? Edina zaslomba, ki sem jo imel pri grofu Turnu, mi je odbita. Celo svojega belca sem moral izročiti Kožuhu v varstvo. Pa glej! Že stoji pred mano hišica krojačeva. Izročimo se Bogu in svetemu Krištofu!“

Še nekaj korakov, in Krištof vstopi pri Šimnu, ki ga je vesel sprejel.

„Dober večer, gospod Krištof Krajski! Kaka čast, da se ne sramujete stopiti pod mojo streho.“

„Ah, mojster Šimen, zakaj čast to, kar je meni potreba. Hvaležen Vam bodem, ako me prenočite.“

„Katra, brž pripravi posteljo gospodu Krištofu! Mehke pernice ne bodele imeli, toda čedno oprane rjuhe in snažna odeja se dobi tudi pod mojo streho. Utrujeni ste, kajneda?“

„Res sem truden. Pa kaj to! Da smo le zdravi. Jutri pa grem v grad, mojster Šimen.“

„Prav je. Pa le dobro se postavite, gospod Krištof! Za staro pravdo je treba napeti vse moči. Ako bi Vam trda predla, kar meni naznanite, in stari Vaš oče bo pisano gledal, kaj se pravi krivico delati.“

„Najprvo hočem rešiti Tomaža iz ječe.“

„Vsi Vam bomo vedeli hvalo, a najbolj še Klan-drovi.“

„Pa Plahuta mi je svetoval, da naj se kolikor mogoče premagujem. Dejal je, da z mirno besedo več dosežem, kakor z ostrostjo. Tudi na grajskega vikarja me je opozoril, naj se mu priporočim.“

„No, Vi bodele iskali milosti tam, kjer imate svojo pravico? Plahuta je pač duhovnik, in vrana vrani oči ne izkljuje. Ali ste bili pri Plahuti?“

„Dober mož je to in dobro misli z menoj in s kmeti.“

„Vi ste mladi, ne zamerite, gospod Krištof! Res je, da Plahuta ni tak, kakor so drugi, a če pride za resno, Vas pusti vendar le na cedilu.“

„Mogoče, ali meni je doslej le še vedno dobro hotel.“

„Pustimo, da se stvar razmota. Toda povejte, gospod Krajski, ali je res, da ima Plahuta strašno dosti denarja.“

„Plahuta? Kdo Vam je to natvezel? Pa vendar ne sklepate tega iz tiste podobe, ki jo je naslikal Grošeljček?“

„Slišal sem, zato pa vprašam. No, saj jaz tudi nisem mogel verjeti, da bi Plahuta sedel na denarjih.“

„Prav skromno živi, in dohodki njegovi tudi niso veliki. Saj veste, kaj nese zemljišče, ko so cene žitu tako padle.“

„Ali njegov malin v Mošnjah mora dober biti. Ljudje zelo nosijo tja v malin.“

„Zato ker je mlinar pravičen in jemlje pošteno merico. E, mojster Šimen, kdor je pošten, pravičen in delaven, še vedno lahko izhaja na svetu.“

„Kar vsi ste drugačni, gospod Krajski, odkar ste se s Plahuto pobratili.“

Krištofa so zbodle krojačeve besede, in zato pretrga pogovor:

„Torej lahko noč, mojster Šimen!“

In Krištof izgine v bližnji sobi.

Sladko je počival, dasi ni bila postelja s pernico postlana. Telesni in duševni trud ga je zazibal v sladko spanje.

Ko pa se jame daniti, je že po koncu. Na kratko se poslovi, stisne domačemu sinu nekaj svetlega v roke ter hiti v mesto po konja.

Uro pozneje pa je že jezdil lehkonožnega belca čez drn in strn proti Blejskemu jezeru.

Dirkoma obide jezero ter jaše naravnost proti gradu. Že ga pozdravijo psi s svojim lajanjem, in jezdec se ustavi na dvorišču.

Stari Kozma, ki se je pokazal iz hleva na lajanje psov, spozna gospoda Krištofa. Obraz se mu razjasni in vesel pozdravi mladega gospoda:

„Oh, da ste že vendar enkrat prišli, gospod Krištof! Zakaj se tako odtegate? Ali ostanete zdaj dalje časa pri nas? Oh, bodite no!“

Krištofa je genilo zaupnootročje govorjenje hlapčevu, in prijazno ga potaplja po rami:

„Če bo le mogoče, Kozma! Le dobro postrezi mojemu belcu! Ne bo ti žal.“

Kozma je gladil belcu dolgo grivo in ga božal po vratu.

„Ali je Tomaž še zaprt?“ povpraša hitro vitez.

„O še, gospod Krištof! Ravno prav ste prišli. Vi ga boste rešili. Gospa so sicer silno ostri do kmetov, toda gospod so se postarali in nič se jim več ne ljubi. Mladi gospod pa se malo menijo za gospodarstvo.“

„Je že dobro, Kozma!“ reče Krištof in stopi zamišljen do grajskega zidovja, ki je zaokroževalo grajsko poslopje. Povzpne se do podolgovate line in se nasloni nanjo.

Zimski dan, toda jasen dan! Bližnje gore so se odele z debelim snegom, po ravnini je sneg, celo jezero je pokrito s snegom. Otožne misli je vzbujala ta enakomernost v Krištofovem srcu. Kako vse drugače je bilo nekdanj, ko je o poletnih jutrih zrl tu doli na bisernato jezero, na modro nebo, na nebotične gore in na zelene doline! Pisani travniki, zeleno žito, cvetoče drevje, ptičje petje, zvonilo zvona na otoku — vsega tega danes ni bilo. Mrtva narava je silila Krištofu otožne spomine, in oko mu je obtičalo na grobišču sv. Martina, kjer je trohnelo srce njegove mamice. Z rosnimi očmi se odmakne od line, pogleda okrog sebe, potegne z roko po očeh ter stopa počasnih korakov proti vežnim vratom. Bila so odprta do kraja.

Škofovska znamenja, vklesana v kamenu nad vrati, so se svetila nad prečnim kamenom, pod streho pa so čivkali mladi vrabci, kakor bi hoteli sklicati ves grad pred prihodom Krištofovim.

Jezili so viteza ti vrabci, ki so se bolj drli kakor poprej psi. — Res slovesen sprejem se mi je napovedal: vrabci me pozdravljajo, si misli Krištof ter se ogleduje po veži. Nekaj mladih psov se zakadi vanj, ki so se čutili varne v obližju svoje godrnjajoče matere, v drugem

kotu pa so čebljali piščanci in se skrivali pod kokljine peruti. Tam iz kuhinje se je oglašal mlad maček, ki je z zavihanim repom hodil po ognjišču in se jezil, da še ni nikogar v kuhinjo.

Kar se prikaže na pasje lajanje ženska glava iz majhnih vrat. Ali brž se spet zapro duri. Nekaj hipov pozneje pa se duri odpro popolnoma, in stara ženska stopi v vežo. Plašno je gledala brhkega viteza, oblečenega v usnjato kamižolo, okovano na prsih in ramah v železje. Na glavi je nosil šlem z grebenom in šopom, in ob boku se mu je lesketala s srebrom in zlatom okovana nožnica malo zakrivljenega meča.

„Kdo nas je počastil, blagorodni gospod vitez?“

„Maruša, ali me ne poznaš več?“

„A — a, gospod Krištof! Kdo bi Vas spoznal, ki ste tako vzrastli in tako brhki, kakor statuva sv. Krištofa, Vašega patrona!“

In Maruša, stara hišna, mu je ponižno poljubila roko.

„E, saj nisem duhovnik, da mi poljubljaš roko,“ reče vitez in otrese z desnico.

„O, saj so vitezi tudi časti vredni gospodje. Duhovniki nam branijo naše duše, vi nam branite našo grešne kosti.“

„Ali je gospoda doma?“

„Doma so vsi, samo vstali še niso vsi. Le stari gospod zgodaj vstanejo, ker ne morejo lahko spati.“

„Pa me oglasi, Maruša!“

In stara hišna, še zmerom gibična, hitro steče po širokih stopnicah v prvo nadstropje. Krištofu je bilo jako po volji, da je le že oče po koncu. Nerač bi bil govoril z vsemi kmalu. Ko pa dvakrat prehodi vežo, se že pokaže hišna na stopnicah in namigne, da vitez lahko vstopi. Stari Jurij Krajski je videl sina pri odprtem oknu, ki je bilo obrnjeno na dvorišče, in se je zato na prihod sinov že pripravil. Tesno se je zavijal v svoj jutranji plašč in zapiral okno. Njegova pisarna, kjer je največ bival in kjer je sprejemal goste, je bila prej majhna kakor velika, dasi visoka soba. Leseni stropni tramovi, barvani s pisanimi črtami, so nosili lepo posnete in zarezane debele deske iz kostanjevega lesa. Stene pa so bile prenapolnjene vsakojakih podob, orožja in omar.

Nekaj koženic je ležalo popisanih na enonožni kameniti mizi, in debel urbarij je ležal odprt na njej.

Jurij Krajski je bil že sivolas, prileten mož srednje in rejene postave, gubavih lic in motnih oči. Posebno dolge obrvi so mu visele pod čelom, in rjavosive brke so mu krožile ustnice. Hitro je zmigaval z ustnicami, hitro je stopal po sobi gor in dol.

Predenj stopi njegov sin.

„Torej si se vendar toliko ponižal, da prideš pogledat svojega očeta?“

„Oče, pozabiva, kar je bilo! Glejva v prihodnost!“

„Torej si se vrnil izkesan na očetov dom?“

Jurij Krajski je imel navado, začeti vselej z besedico „torej“. Krištof se je težko premagoval, toda vikar Plahuta mu je stal živo pred očmi.

„Kakor vidite, sem se,“ odgovori s povešenimi očmi.

„Kaj gledaš v tla? Torej poglej mi v oči!“

In Krištof dvigne svoje modre oči ter pogleda očeta.

„Kaj torej misliš zdaj?“

„Kar mi ukažete, to bom storil.“

Oče se je čudil sinovi ponižnosti in ni mogel verjeti, da bi se tolikanj prevrgel. Povpraša ga tedaj, izkušajoč ga:

„Ali te torej ni tisti Tomaž nagovarjal, da potegni s kmeti zoper svojega očeta?“

„Oče, res je, da me je gostoljubno sprejel, a zamerili mi ne boste, ker se nisem vedel drugam obrniti.“

„Aha! Za očetov dom pa torej nisi vedel? Pa kaj ti je natvezel?“

„Pritoževal se je, da se kmetom krivica godi.“

„No, no, stare čenče. Torej ali jaz že pokažem, kdo je zakupnik gradu, kdo je gospodar in kdo podložnik. Le pojdi ga gledat: zdaj je v ječi modri Tomaž! In ako izvem o tebi, da se boš še kaj pečal z mojimi podložniki, čaka tebe taista usoda.“

„Ne zamerite, oče! Ali Tomaž Klander je svoboden kmet in Vam utegne še na pot hoditi, da ste ga zaprli. Svetoval bi Vam, da ga takoj izpustite ter mu naložite le denarno kazen, ako se je kaj pregrešil. Zvedel sem, da pride kmalu semkaj iz Briksna škofov komisar, in tedaj Vam bode ta zapor sitnosti delal.“

Stari Krajski se zamisli. Beseda „komisar“ ga je pogrela.

„Pa kdo ti je povedal, da pride komisar?“

„Zvedel sem v Radovljici.“

„Gorje ti, otrok, ako me varaš!“

„Saj sem Vam povedal, da imam dobro voljo, Vam iti na roko. In še marsikaj tiči v mojem srcu, česar Vi ne veste. Toda danes Vam ne morem vsega povedati, ker ste preveč razburjeni in ker bi vendar tudi jaz rad zvedel od Vas, kaj nameravate z mano?“

„No, bomo videli. Ako bodeš tak, kakršnega si se danes pokazal, se utegne še vse popraviti in poravnati. Zdaj pa pojdi in pokliči Damijana, da mi pripelje Tomaža iz zapora. Poslušal bom torej tvoj nasvet.“

Krištof odide in brž pokliče po Maruši Damijana, grajskega oskrbnika.

Damijan pozdravi mladega Krajskega in ga nezaupno posluša. Ni mu verjel in je šel poprej starega povprašat.

Nekoliko trenutkov pozneje pa že stoji Damijan pri železnih vratih, zasadi ključ v ključavnico, odpre vrata in zakliče:

„Tomaž, pojdi venkaj!“

In Tomaž hitro odide iz temne ječe ter stopa zamišljeno za oskrbnikom.

Že sta v graščakovi pisarni.

„Tomaž! Tvoj prijatelj, moj sin Krištof, je prišel prosit záte, da te izpustim. Uslišim torej njegovo prošnjo, le štiri oglejske goldinarje kazni bodeš plačal, ker si me oni večer na potu iz Radovljice tako razžalil. Sicer bi bil naznanil tvojo upornost tudi v Briksen, da se ti vzame svoboda in tvoje posestvo konfiskuje; toda ker si bil takrat pijan, ti prizanesem. Odločno pa ti povem, da nimaš mojega sina nikdar več vabiti v svojo hišo, in če le kaj še izvem, se ti bo godilo slabo. To ti povem: ne mladi gospod, ampak jaz sem tvoj gospod. Zdaj pa idi!“

In Tomaž se globoko prikloni na obe kolena ter odide. Čudil se je graščakovi izpremembi, in dasi je njegov jezik migal, da bi govoril, se je vendar le premagal. Vedel je, da graščak takoj izpremeni svojo

sodbo, ako se mu količkaj postavi po robu, in zato je previdno molčal. Vzlasti ga je genila Krištofova ljubezen, in oziral se je plašno okrog sebe, ko je odhajal iz grada, ako ne bi zagledal svojega prijatelja. Toliko mu je imel povedati. Toda menil je: saj ne bode dolgo, da se vidimo; in tedaj mu pokažem svojo hvaležnost.

Mladi Krištof pa je skrivaj zrl za odhajajočim Tomažem tam iz grajske line. Vesel je bil, da se mu je Plahutov nasvet tako dobro obnesel — in to še celo brez pomoči domačega vikarja. Rad bi se bil pokazal Tomažu, toda vedel je, da bi s tem očeta spet razdražil. Že je Tomaž izginil v smerekovem gozdu, Krištof pa je še gledal iz line in premišljeval svoje nadaljnje načrte.

Solnce je že visoko plavalo na nebu. Krištof se hitro obrne in koraka v grad. Vrh stopnic se obrne po drugem hodniku, ki je držal v stolp. Tam je stanoval začasno nad ječo vikar Jarnej Singer, ker ni bilo še v Gradu župnišča.

Prijazno se pozdravita. Vikar posadi Krištofa na naslonjač ter ga radovedno izprašuje.

„Ah, kak zal vitez ste postali!“ se mu dobrika duhovnik, ki je bil velike, krepke postave, okroglih lic, črnih dolgih las in gladko obrite brade. Pohrkaval je z glasom, ki je prihajal iz napetega vratu.

„Tudi Vi se niste postarali, Vaša častitost,“ odvrne Krištof. „Toda kaj — Vam se godi dobro, ker ste tako hitro postali samostojni. Moja prihodnost pa je zavita v gosto meglo. Vsake vrste misli so mi že rojile po glavi, in ta ni bila najzadnja, da bi se pomenišil.“

„E, pojte no, gospod Krištof! Le ne precej obupavati in ne pretenko občutiti! Čas je najboljši zdravnik in ozdravi vse rane, tudi Vaše.“

„To je že res! Ali moja leta beže, in najkrepkejšo dobo svojega življenja bom napravil s postopanjem. Sklenil sem, da grem kot radovoljec v cesarjevo vojsko na Beneško, ako se doma razmere v kratkem ne izpremene.“

„E, le počasi, gospod Krištof! Saj ni tako hudo, kakor si Vi mislite. Držite se doma, spravite se z

gospo Polikseno, svojo mačeho, in vse se bode prav izteklo.“

„Voljo imam že, voljo, duhovni oče! Toda tega ne vem, če jo imajo drugi,“ odvrne Krištof, gledajoč v tla in drsajoč z nogo po tleh.

„Vi zahtevate vsekako, da Vas oče imenuje za svojega naslednika in Vam izroči v roke gospodarstvo.“

„Tako je, duhovni oče; zakaj jaz sem pravi dedič kot prvorojenec, a ne Hartman.“

„Ali oče ima vendar prvo besedo.“

„Ne, prvo besedo ima tisti, katerega znake nosi graščina nad svojimi vrati. Ako me vsi drugi zapuste, škof me ne bode, in prva moja pot, ki jo spet napravim iz domačega kraja, je pot v Briksen.“

„Le počasi, gospod Krištof, da si ne pokvarite svoje prihodnosti. To ni kar tako, k škofu iti, ljubi moj!“

„Tudi ljubljanski škof, Krištof Ravbar, ki me pozna, ker sem mu služil kot bojevnik pri Gradiški, me bode podpiral. In gospod oče, ako mi vse izpodleti, ako so vsa moja pota zastonj, ako pravica več ne velja, tedaj krenem na drugo pot, ki mi pomore do pravice. In morda ta pot ni več daleč, gospod vikar! Že se kuha, ponekod že vre; in tako Vam povem, Vam seveda, duhovni oče, ki menda ne bodete zlorabili moje odkritosrčnosti, povem Vam, da tudi Krištofa utegneta videti pod zastavo za „staro pravdo.“

Vikar skoči po koncu in tiho, ali vendar močno zahrope:

„Za Boga, vitez Krajski, kaj kvasite!“

„Tako je, Vaša prečastitost,“ govori in vstaja hudi Krištof, „bojevnik za staro pravdo potegne svoj meč in hipoma se jih skloni tisoče in tisoče po koncu, ki bodo slišali njegov klic ter šli za njim, kamor bode hotel — tudi po strmi pečini, na kateri stoji grad mojega očeta. . . .“

„Krištof, Krištof, kaj govorite! Torej tako daleč ste že, da ste se zvezali s kmeti zoper svoje gospode in celó zoper svojega očeta! Ali se ne bojite, da Vas Bog ne kaznuje?“

„Za pravico in resnico Bog ne kaznuje, pač pa kaznuje krivico in laž. Orodje sem v božjih rokah, in ako me je Bog izbral za maščevavca . . .“

„Za pet Kristovih ran, stojte! Kaj bi se zgodilo z Vami, da bi očetu tako odkrito razodeli svoje srce, kakor ste ga meni?“

„Poznam Vas od mladih nog in vem, da imam moža pred sabo. Razodel sem se Vam, da mi pomagajte do moje pravice, ako imate voljo in moč. Ako ne, Bog Vas ohrani!“

Mlada hišna je prišla klicat k obedu.

„Kar je bilo, naj ostane med nama. Prepričali se bode, da imam voljo dobro. Da jo bodo imeli tudi drugi, poskrbite Vi. Pojdiva!“

In vitez prime preplašenega vikarja pod pazduho ter ga odvede v obednico.

Krištof je poznal svojega starega znanca iz Koroške in zato je tako ostro nastopil. Vedel je, da je boljše, ako vikarja zastraši, kakor da bi mu na lahko prigoval. In res je njegov nastop dobro vplival na vikarja glede dedne pravice. Toda mačeha Poliksena je imela skoro neomejeno oblast v gradu, in vse njeno postopanje je merilo na to, da se Krištofa iznebi — ako ne zlepa, pa zgrda.

Miza je bila pripravljena, in otroci so že čakali. Prijazno pozdravijo duhovnega očeta, v Krištofa pa se boječe ozirajo. Tudi najstarejši sin Poliksene, Hartman, stopi med tem v sobo, pozdravi vikarja in svojega mlajšega brata in sestrice, a polbrata Krištofa ne pogleda.

Krištof je stal v kotu prostrane dvorane in ogle doval slike na stenah in štel tramove na stropu.

Duhovni oče je mučno gledal ta prizor. A čakal je boljše prilike.

Kmalu vstopita stari Jurij Krajski in Poliksena. Otroci se usujejo okrog njih, mati jih poljubi na čelo. Tudi Hartmana poljubi na čelo.

Krištof pa se molče prikloni svoji mačehi, ki so ji šumela svilnata krila in ji je rožljajal zlat sklepanec ob pasu. Žena je bila še v najboljših letih, in izpod črnega pajčolana je zrl mogočen obraz.

Sede na konec mize, stari graščak zraven nje, dve deklici sedeta na levo, sinova na desno, vikar na drugi konec mize.

Poliksena se obrne do Krištofa in mu molče pokaže prostor poleg vikarja.

Hišna je odnesla posodo za juho, družina pa zajema iz svojih skledic.

Grajski vikar prvi prime za lepo slikano majoliko, ki je stala pred njim, ter prekine molk:

„Ker nam je božja previdnost spet pripeljala izgubljenega sina nazaj na očetov dom, primem jaz prvi za majoliko in pijem na njegovo zdravje!“

Otroci so se zasmeli vikarjevi napitnici. Gospa Poliksena jih je tako osorno pogledala, da so takoj obmolknili, ter je vikarju odgovorila:

„Gospod duhovni oče! Veseli me povrnitev izgubljenega sina, toda nismo še slišali, da bi se bil res izkesan povrnil.“

„Temu pa sem bil dopoldne jaz sam priča,“ poseže hitro vmes hišni gospodar. „Pustimo, kar je bilo, in glejmo, kar je!“

„Kar je oče, to je mati, kar je gospod, to je gospa,“ odvrne Poliksena nevoljno.

„Prvo, kar sem obiskal, ko sem se povrnil s Koroškega, je bila moja mamica, ki trohni na pokopališču sv. Martina.“

„To je lepo od tebe, Krištof! Toda pustimo mrtve, pozabimo, kar je bilo,“ je rekel oče.

„Zdaj sem jaz grajska gospa.“

„In tudi Vam se klanjam, gospa!“

„Ali beseda „mati“ ti ne gre iz ust?“

Krištof molči. Plahuta mu je pred očmi.

„Priznaj, da sem ne samo grajska gospa, ampak tudi gospa Krajska!“

„Priznam,“ odgovori Krištof, zroč v mizo.

„Priznaj, da sem jaz zdaj tvoja mati!“

„Mačeha,“ vzdihne Krištof; a že ga je žal, da je izpregovoril to besedo.

Poliksena se vzravna po koncu in zakriči:

„No, otroci, ali ste slišali, kdo sem jaz? No, moj mož, poslušaj, kako me naziva tvoj sin! In Vi, duhovni

oče! Ali je Vaš izkesani grešnik vreden, da gre jutri z Vami v Grad k sv. maši?“

„Ali mar niste moja mačeha?“

„Molči, klativitez!“ kriči Poliksena.

„Poberi se izpred oči, da te ne bom videl, ti, ki zasramuješ našo mamo,“ vpije tudi Hartman in prijema za svoj meč. — „Zadoščenje, ako ne, te prebodem,“ nadaljuje Hartman in potegne bodalce iz nožnice.

Ali tudi Krištofu poide trpljenje.

„Resnica ostane resnica, če jo tudi izgovori izgubljeni sin,“ zakliče in vrže rokavico pred svojega polbrata.

Tedaj šele skoči stari Krajski pred Hartmana, vikar vleče nazaj Krištofa, otroci se jokajo, Poliksena pa medli v naslonjaču.

„O le čakaj, da ti stisnem obisti ter prebodem tvoje hinavsko srce! Le pridi na plano in poskusiva se! Sram me je, da si moje krvi . . . Le košati se po gradu in stopaj po tilnikih kmetskih, saj dolgo ne boš! Pride dan maščevanja, pride kmalu, ko boš kopal roke v svoji lastni krvi. In tedaj boš gledal, da ti pomagam. Ali jaz se bom smejal tvoji pogubi. . . Pa tudi tebi, mačeha Poliksena, tudi tebi se obrne lice, tudi tvoji oblastnosti in tvojim spletkam bode konec, le dobro si zapomni! V verigah bodo rožljale tvoje poželjive roke, v bolečinah se bodeš zvijala in klicala na pomoč — pa maščevavec pojde mimo tebe. . . .“

Vikar je Krištofu zamašil usta ter ga srečno preril skozi vrata ter zaklenil od zunaj.

Hartman mu je še zaklical:

„Pes ti! Prekoljem ti glavo, da te le do bom v v pest. Izvržek družine, izdajica, Luciferjev vitez . . .“

Krištof pa je že stal na dvorišču. Kozma mu je hitro osedlal izpočitega belca.

„Kozma, kmalu se vidimo!“ zakliče Krištof, izpodbode konja, in skokoma sta plavala po hribu navzdol.

X.

Na preji.

Dne 10. februarja 1515. so se videla na kranjskem nebesu tri solnca v treh mavricah in nekaj vojskih trum, ki so se med seboj vojskovale.

Valvasor (XV, 406).

Pustni ponedeljek je bilo l. 1515.

Pri Klandrovih so razdirali prejo.

Koj po večerji so se zbirali fantje in dekleta bližnjih sosedov, da gredo na prejo h Klandru. Vsako dekle je prineslo s sabo svoj kolovrat, fantje pa so priskrbeli godbo in pijačo.

V kotu pod razpelom je sedela Klandrova Svetka s svojim kolovratom. Druge so se vrstile za njo, vsaka s svojo kodeljo. Mize, stoli in drugo pohištvo je pospravljeno ta večer iz prostorne izbe. Po sredi so se izprehajali fantje in brili norce. Drugi spet so sedeli ob predicah in jim šepetali sladke besede. V drugem kotu je čepel na klopi tovor sladkega vina, okrašen z brinjem in smerečjem, ob peči pa so sedeli godci in piskali na klarinet, brenkali na citre in pritiskali na bas. Vse je bilo veselo, vse se je smejalo, rajalo in pelo.

Vsak teden se je mladina zbirala tako na preji, a pustni ponedeljek so sklenili predpustno kratkočasje; rekli so, da razdirajo prejo. In stara navada je bila, da so jo razdrli pri Klandru.

Vendar pa tisti predpust ni bilo toliko veselih glav, kakor druga leta. Starejši so le iz navade puščali to veselje mladini, ali tudi med mladino ni bilo tiste navdušenosti, tiste razposajenosti, kakor druga leta. Vse je bilo bolj prisiljeno, in celo godci so le iztežka izbijali svoje šale.

Kmetje so se oboroževali in pripravljali na boj. Dan na dan so tekali skrivni sli od hiše do hiše, od vasi do vasi in prenašali sumnive in pretresljive novice.

Stari Klander od sv. Lucije je imel skrbi in dela čez glavo. Nevarnosti so rastle, upor se je sklepal,

kmetje so pripravljali orožje in brašno, stikali glave skupaj in si tajno našepetavali. Dan na dan so prihajali sli iz raznih krajev do koče Matijaža Klandra in mu izporočali o uspehih in pripravah, o mnenjih in namerah. Pri mizi je slonel in podpiral svojo glavo. Ob strani mu je stal Šimen Trska in tudi zapisal, ako je bilo kaj potrebno.

Drugekrati se je Matijaž rad pomudil pri mladini v hiši, danes pa ima sam polno gostov, ki se pomenkujejo o najrazličnejših stvareh.

„In kaj meniš, oče Matijaž, kaj pomenijo prikazni na nebu, o katerih govori ves ljud po Kranjskem?“ se oglasi kmet Stražnik, ki je prišel z naročilom iz Bohinja.

„Torej ste tudi v Bohinju videli ta znamenja?“ se vtakne vmes krojač Trska.

„Tri solnca smo videli na nebu, in za vsakim solncem se je vlekla pisana mavrica. Prvo solnce se je svetilo kakor zlato, drugo je bilo zeleno kakor trava, in tretje je bilo krvavordeče in največje.“

„Pa ne samo tri solnca so se videla med tremi mavricami,“ pristavlja kmet iz Gorjan, „brezštevilne trume angelov na konjih in z meči v rokah so se bojevale med sabo v oblakih.“

„In to ni bilo hipoma, to je trajalo več ur,“ dostavlja Pretnar od jezera.

„Le poslušajte me, ljudje božji!“ izpregovori Matijaž Klander in pogleda kvišku, kakor bi pričakoval razsvetljenja od sv. Duha. — „Bog se srdi zavoljo naših grehov. Krivica in laž gospodujeta med ljudmi, ki so vsi ustvarjeni po božji podobi za ljubezen, za nebesa. Bog hoče pravico in ljubezen, mogočniki tega sveta pa jo teptajo z nogami. Bog hoče, da se podložnikov ne zatira; graščaki, oskrbniki, dacarji in druge take pijavke pa izsesavajo ubogega kmeta do mozga. Bog se srdi in dan maščevanja prihaja. Kuga, lakota in vojska se napovedujejo in čas ni več daleč, ko bode vse to gledali in okušali. Turki se pridreve spet v naše kraje ter vzamejo, kar nam gre. Take kazni Bog pripravlja. Že spleta šibo, da jo zavihti nad za-

tiravci stare naše pravde, že se pokazujejo znamenja na nebu.“

„Tri mavrice pomenijo, da se bode mesec še trikrat pomladil. Zeleno solnce kaže zeleno spomlad, krvavordeče solnce pa napoveduje kri, ki se bode pretakala v potokih, kri, ki bode tekla za svobodo, kri, ki se bo prelijala za našo staro pravdo. Vojska v oblakih pomenja našo vojsko za pravico in resnico, angeli se bore z nami z meči in na konjih — to pomeni, da se sam Bog bori za nas. . . .“

„Zato „le vkup, le vkup, uboga gmajna,“ zberi se, hrabra četa, bodi srčna, bodi stanovitna; zmaga ne odide, stara pravda spet obvelja, — saj se Bog vojskuje z nami!“

Strmé in strahoma so poslušali proroške besede in razlaganja nebeških znamenj starega Klandra. Uverjeni so bili, da govori sv. Duh iz njega, in so zaprsegali, pestili roke, dvigali glave in govorili odločno:

„Vse za staro pravdo! Bog je z nami! Oče Matijaž govori.“

„Modri oče Matijaž! Daleč je še moja pot in treba bode odriniti. Do kdaj moramo biti Bohinjci pripravljeni?“

„Sušec ima rep zavit, in nanj se še ne moremo zanesti. Vsekako pa je mali traven naš. Torej precej po Veliki noči. Praznike obhajamo še doma, toda stoje, s palico v roki in s torbo ob rami, kakor nekdanj Izraelci, ki so stoje jedli velikonočno jagnje, pripravljeni na odhod iz egiptovske sužnosti,“ odgovori krojač namesto Matijaža, ki je molče pritrjeval, kimajoč z glavo.

„Pozdravi mi Tomaža spotoma in ga obvesti!“ reče še oče Matijaž odhajajočemu kmetu.

„In kaj naj storimo s temi Radovljičani?“ se oglasi slikarček Grošelj, sedeč na ognjišču in držeč v roki vrč z vinom. „Tako so razjarjeni na kmete, da jih hočejo kar pobiti. Ne morejo pozabiti semanjega dne sv. Lucije in vse pravice kmetom v mestu odrekajo. Odkar pa je tisti vikarček Plahuta na sv. Treh kraljev dan ropotal s svojo modrostjo na prižnici, tudi njemu ne prizanašajo. Je že moral pobrati svoja kopita, in

kmete, ki so mu tovorili njegovo prtljago iz mesta v Bohinj na njegovo novo službo, so do dobrega pretepli.“

„Čujte, čujte!“ se oglašajo pričujoči. Grošelj pa se je še bolj osrčil in nadalje pretiraval svoje poročilo:

„Še celo jaz se ne čutim več varnega v mestu in pribežal sem semkaj. Odkar sem javno v gostilni zagovarjal kmete, ne marajo več zame še prijatelji moji, in zavoljo tistih slik o radovljiških duhovnih očetih sem jih že toliko požrl, kolikor kapljic je v tem vrču.“

Očetu Matijažu ta gost ni bil posebno ljub. Toda ker so se zbirali v njegovi zvezi nezadovoljni ljudje vsake vrste, je molče potrjeval njegove pritožbe. Sploh pa so slikarčka radi imeli v svoji sredi, ker je bil predrzen, sposoben in šegav.

„E, Grošeljček, tako hudo pa že ni, kakor si ti napovedal. Saj sem poleg Radovljice in vem že toliko, kolikor ti,“ ga zavrača krojač.

„Ti si pa tak, kakor maček. Vrzi ga z zvonika dol, pa ti pade vselej na noge.“

„Pa nikoli pod mizo,“ seže brž v besedo krojač. Vsi se zasmеjejo.

„Nocoj se preja razdira,“ spet nadaljuje krojač Trska. „Mi se potimo tu in premišljamo, mladina pa raja, kakor bi se svet sukal še zmerom po starem. Pa saj se. Ali meniš, oče Matijaž, da se Cucek kmalu pokaže?“

„Včeraj še mi je izporočil sel, da je že v Ljubljani, in pričakujem ga vsak čas. Morda pride še nocoj,“ odgovarja Matijaž.

„No, če on pride, potlej je pa vse gotovo.“

„Izporočil mi je, da pride do pepelnične srede gotovo. Sel mi je pravil, da je cela Kranjska že pripravljena. Graščaki stikajo glave, in tresejo se jim hlače. Silno pohlevni so postali zadnje čase, in če sem prav poučen, se je celo stari Jurij na Blejskem gradu izpremenil. Moj polbrat Tomaž, ki je bil zaprt, je že davno doma, in pričakujem ga tudi v kratkem. Toda mlademu Krištofu, našemu dednemu gospodu, se trda godi. Prganjajo ga in bogve, kje zdaj tiči.“

Krojač se je zadovoljno nasmеjal in pošepetal Matijažu na uho :

„Ne boj se zanj! Dobro je spravljen. Plahuta ga ima v svojem varstvu. Morda pride še semkaj. Čudim se, da ga še ni bilo.“

Ali Peter Pretnar je na glas povedal:

„Pri meni se je zglasil, ko je rešil Tomaža in bežal iz grada. Strašno se mu je mudilo. Komaj je dobro odšel, že so prileteli grajski hlapci in povpraševali po njem. Jaz pa sem jim pravil, da je bežal proti Radovljici. In pognali so svoje konje za njim. Toda on jo je popihal čez Gorjuše v Bohinj. Silno je moral razsrditi grajske. Hartman je letal kakor besen nekaj dni okrog jezera in se rotil, da mora Krištofa dobiti v pest. Stari Kozma mi je pravil, da je grajska gospa prišla skoro ob um. No, toliko lahko rečem, da Krištof je naš — do konca.“

„Jaz potrebujem počitka. Trska naj ostane tu, drugi pa greste lahko pogledat, kaj mladina dela v hiši. Ne vem, da ni nič našega mladega gospodarja blizu. Povejte mu, naj pride nekoliko semkaj,“ reče oče Matijaž odhajavcem.

V hiši Klandrovi je bilo vedno živahnejše. Godci so se napili in najeli, fantje so se osrčili, predice so zastajale in potiskale kolovrate v kot.

Le Svetka je predla nepretrgoma. In čim hitreje je predla, tem težje misli so se ji porajale v glavi. Pač so odmevali glasovi godbe, smeh deklet, burke mladeničev, toda ona je bila otožna. Pričakovala je nekoga, dasi je imela malo upanja. Dvoje src se ji je ponujalo. Pa kaj — ko ti ni bila odločna. Pač je plesala s tem in onim, nemo poslušala laskave besede, ali srce ji je bilo prazno. Vedela je, da pride v kratkem njen izbrani ženin. Toda kaj poreče vitez z majaronomim šopkom? Da bi ne bila zvesta poveljniku kmetske zveze — kdo bi to dvomil? Ali da bi zametala plemenitega viteza, kako bi si upala? Razdvojeno srce — nesrečno srce.

Ko pride slikarček Grošelj v hišo, se takoj vname novo življenje.

„Jaz sem najstarejši fant in zato si prisvajam pravico, da napravim kolo.“

Vsi utihnejo. On pa mogočno izdere svojo sabljo — nosili so vsi fantje razen dveh osabljanih gorjače v roki — jo zažene kvišku, ujame za ročaj ter zariše v podnice tri kolobarje.

„Prvo kolo je moje, drugo je vaše, tretje je Cuckovo.“

Vsi se spogledajo.

„Po stari fantovski navadi sta dve kolesi za naju, ki imava sablji,“ reče eden izmed fantov.

„Saj so še tri kolesa, ne dve,“ odvrne Grošelj.

„A zakaj si ti prilaščaš kolo, ki nisi plačal godcev, ne dobil dovoljenja od gospodarja?“

Trda bi bila predla slikarčku, da se ni Svetka zanj potegnila:

„Pustite ga, fantje, on se le šali!“

„E, Svetka, Grošeljček se šali le takrat, kadar hoče. Zdaj se pa neče. Povem vam pa, da se bodete bridko kesali, ako me ne poslušate. Zdaj vam še ne morem vsega povedati. Predno pa bo polnoči, se razvozlja vsa uganka. Da pa bodete vedeli, da jaz tudi poznam fantovske postave, vprašam tebe, Urh, ki si domač hlapec, ali bi ti ne položil orožja pred svojim gospodom.“

„In kdo je ta gospod, mojster Grošelj?“ ga povpraša zamišljeno Urh.

„To je gospod Krištof Krajski, naš prihodni graščak,“ odgovori slikar in se samozavestno obrača po okolici.

Vsi ostrme.

Slikar pa zmagonosno pomiga Svetki, ki zapusti svoj kolovrat. In v treh kolesih se pomikajo pari na okrog.

Ko je godba igrala najbolj poskočno, ko so se v divjem diru pari vrteli na okrog, da se je prah kadil po ozračju in plamen frfotal na ognjišču, odpre na enkrat hišne duri gospodinja Urša in zavpije:

„Urh, brž pojdi ven!“

Hipoma se ples ustavi, godci prenehajo, plesavci gledajo, kaj to pomeni. Domači pastir, ki je zrl skozi okno iz tankih mehurjev, zapazi zunaj tri konjike.

„Glejte, glejte, kaj je!“

Vsi se gnetejo k oknu in opazujejo v mraku ne-
navadne goste.

„Pa saj niso Turki?“ se oglasi plašljivo dekle.

„Vojaki morajo biti, ker imajo šleme,“ odgovarja eden izmed fantov.

„E, kaj pa, ko bi bil gospod Krištof? Saj je pravil slikarček poprej, da je eno kolo za viteza Krajskega.“

Pogledajo za Grošljem, ki pa je že odšel iz hiše za domačim hlapcem.

Hišni gospodar je sprejemal goste. Srednji jezdec na majhnem turškem konju je bil orjaške postave, zagorelih lic in ponosne hoje. Široke prtene hlače so ohlapno visele ob bedrih, siv plašč mu je visel na ramah, glava pa je bila pokrita s kosmato kapo z dolgim pušpanom ob strani. Iz za usnjatega pasa mu je visela dolga sablja in žvenketala po nogah, ki so bile ovite v črne nogavice in obute v bele usnjate opanke.

Tudi njegova dva spremljevalca sta bila slično opravljeni: orjaška fanta najboljših let z gorjačama v rokah.

„Bog Vas sprejmi, hišni gospodar, in Vas, hišna gospodinja! Kje pa imate očeta Matijaža?“

„V svoji koči so, dragi nam Cucek,“ odgovori mladi Klander in podaje prišlecuro roko.

„In kaj dela moja Svetka?“ povprašuje nadalje Notranjec.

„E, Svetka pa razdira prejo,“ odgovarja gospodinja Urša, smejoč se.

„No, saj se mi je zdelo, da imate kaj takega v hiši, ker smo slišali že oddaleč godbo.“

„Povabim te na prejo, ljubi naš Primož!“ se oglasi Svetka, ki je pritekla iz hiše in takoj spoznala svojega ljubimca.

„Torej samo „ljubi naš“ in ne „ljubi moj“?“ odgovori poveljnik Cucek ter objame svojo nevesto.

„Le pridi v hišo in boš moj!“ odgovori Svetka ter ga spremlja v hišo.

Godci zagodejo, predice se pomešajo med fante, ples se začne.

„Živio naš hrabri poveljnik Cucek!“ se razlega iz fantovskih grl.

In Cucek zatoči tolar pred godce, izdere sabljo ter zaraja s Svetko v svojem kolesu. . .

Godba izigra, ples se ustavi, predice sedejo h kolovratom, Urh pa natoči Cucku majoliko iz soda.

„Fantje, danes mahamo s sabljami po zraku, predno pa se mesec pomladi, mahali bomo po glavah naših zatiravcev.“

„Kamor ti, tja mi!“ odgovarjajo fantje.

„Le poveselite se še danes in razderite prejo! Saj potlej se začno drugi časi. Treba bode zapustiti dekleta, zapustiti svoje starše in sorodnike, prijatelje in znance, prijeti v roko gorjačo, opasati se z mečem ter iti v boj za staro pravdo. Bog sam nam je naznanil, da naj začnemo. Videli ste znamenja na nebu, in ta znamenja govore, da se ne vdajmo, da se vzdignimo ter poterimo v prah tiste, ki nas žulijo in tarejo, ki nas pobijajo in ropajo. — Toda jaz imam še veliko govoriti z očetom Matijažem. Grem torej, da ga pozdravim v njegovi koči. Prej ko mogoče se vrnem.“

„Živio Cucek!“ se je razlegalo po hiši.

Notranjski junak poboža lica svoji izvoljenki in se ji sladko nasmeje.

„Pridi kmalu, Primož!“ mu reče s hrepenečim srcem. Cucek pa je že odšel iz hiše, kjer ga je čakal Šimen Trska.

Prisrčno sta se objela, potem pa odšla k Matijažu.

„Srečne oči, ki te vidiijo!“ ga pozdravi Klander. In strastno se objameta.

„Danes pa pridem z gotovostmi, oče Matijaž. Nič več in kar nič več ne moremo in ne smemo čakati. Naša zveza je izvršena, a tudi zadnji čas je, da je, zakaj naši sovražniki že stikajo glave in pošiljajo tajne pošte na vse plati. Celo meni se je prigodila spotoma marsikatera neprijetna, in v Ljubljani bi me bili skoro zaprli. Zahvaliti se imam le mojima dvema hlapcema, Jarneju in Balantu, ki izvohata vse, naj bo zajca v grmu, ali tudi hudiča v cerkvi. Nič več nismo varni, in segali bodo najbolj po glavah, kakršne so naše. Meščani in plemenitaši — vse stika za nami. Toda boje se nas, to je dognano. Saj pa je tudi močna naša zveza. Dolenjci so kar nestrpni, celo Kočevci komaj

čakajo, da pobijejo tistega oskrbnika Strnena. In tam bode začetek naše vojske. Tudi Štajerci se dobro pripravljajo, in če si poskrbel za Korošce, bodi prepričan, oče Matijaž, da naša stara pravda mora priti na raván.“

„Ne boj se, dragi mi prijatelj! Tudi Korošci se dobro oborožujejo, Gorenjska stran pa je kar za naskok.“

„Veseli me, da naši trudi niso zastonj. Pivka je vsa na nogah in tudi Vipavci ne zaostanejo. Le nekaj dobrih poveljnikov še pogrešamo.“

„Ne boj se, Cucek!“ poprime besedo krojač. „Dobili smo čvrstega zaveznika, kakršnega si ti niti ne domisliš.“

„In to bi bil, Trska?“

„To je naš mladi gospod Krištof Krajski.“

„Kaj ti ne poveš! Pa je zanesljiv?“

„Kakor vereja, Cucek! Morda ga spoznaš še danes. Saj obljubil je, da pride. Sprl se je docela s svojim starim in je odslej naš strasten pristaš. In še več! Kaj ko ti povem, da je radovljiški vikar sv. Trojice, ki so ga pa poslali v Bohinj — kar je še bolje za nas — tudi nagnil svoj hrbet in se potega za nas.“

„Res, vesele vesti mi pripoveduješ, mojster Trska! Kaj pa Radovljica?“

„E, no, saj veš, meščani so sebični in držé z gospodo. Vendar pa se jih ne manjka, ki držé z nami, čeprav bolj natihem, in zvemo vse, kar želimo.“

„Radovljica je pa moja,“ se vtakne vmes slikar Grošelj. „Le nič ne skrbite za njo, poveljnik Cucek! Kar malo zmešati je treba te strahopetnike, pa storiš z njimi, kar hočeš. Boje se za svojo kožo, kakor dekle za svojo nedolžnost.“

„No, no, Grošeljček, le modro! Ti res ne moreš izpregovoriti, da bi se malo ne urezal. Nisem črnogled, toda zanesem se na radovljiško kožo ravno toliko, kolikor na — tvojo.“

Slikarja užalijo krojačeve besede, in že so se mu hude misli vzbudile v srcu; ali modrost očeta Matijaža jih je zavrnila.

„Trska, Trska, nikar tako! Šališ se lahko, toda žaliti ne smeš. Grošelj je nesrečen človek, ki je za-

kopal svoje talente vsled malomarnosti drugih, toda poštenjak je vendar le.“

„Ali si jo izkupil?“ reče hitro slikar krojaču ter pozabi, kar je bilo.

„Trska, popelji vse možake na prejo! Tudi midva s Cuckom prideva za vami. Imava še nekaj domačih pogovorov.“

Koča se je izpraznila, Matijaž in Cucek ostaneta sama.

„Kaj je z mojo ženitvijo, oče Matijaž?“

„Vse pri starem, Primož! Samo zdaj ne kaže misliti na ženitev. Poprej moramo končati našo vojsko.“

„Ali meni se tako zdi, da ne morem več prestajati brez Svetke. Gospodarstvo mi gre rakovo pot, ker nimam nikogar, da bi gospodinjl. Jaz sem malo doma, brat moj je že prileten, sestra je še punca, in oče pa mati me priganjata, da se oženim.“

„Spoznam tvoje opravičene želje, toda medeni tedni niso za vojaka.“

„Meni se pa tako zdi, da bi sedemkrat huje mahal po glavah, ko bi vedel, da mi Svetka varuje dom.“

„In kaj potlej — ako se ne vrneš?“

Cucek se zamisli. Matijaž pa nadaljuje:

„Bodi pripravljen na vse — na življenje in smrt! Ako nam je sreča mila, zmagamo, ako ne — propademo. In potlej — če propademo? Sedemkrat huje bode za kmeta, in najini glavi, ljubi mi Primož, se ne povrneta več na svoj dom. To je pribito. Torej tvegaj življenje! Ali častno zmago, ali častno smrt!“

„Res je, oče Matijaž! Mojega doma bi bilo pa vendar le škoda, da ga graščak dobi v pest.“

„In dobil ga bode gotovo, to ti prisegam — ako propademo. Čemu ti bode potem Svetka? — Da živi v sužnosti? — Najprvo torej tičnico, potlej šele tičico, ljubi moj Primož!“

Cucek je spoznal, da ima Matijaž prav. Otrese se otožnih misli in junaško zakliče:

„Tedaj v boj za dom in pravico!“

Matijaž in Cucek se odpravljata na prejo. Mesec je klavrno gledal z neba, in zvezde so se vzpenjale po

širnem nebesu. Lahek veter je stresal ivje raz drevje, in sneg se je lesketal v tisočernih svetlih iskricah.

„Poglej šmarni križ, Primož! Ali ni drugače obrnjen? In tisti rdečeusneni pas za Lomskimi gorami — kako je strašen! Tako črnih oblakov že kmalu nisem videl, kakor je tistile nad Košuto. Slutnja se me oprijema, težka slutnja, toda ne vem ji imena. Kar tako se mi zdi, da jemlješ slovo, ljubi moj Primož!“

„Slovo, oče? In kakšno slovo? Od danes do jutri ali od zdaj za vselej?“

„Slutnja je huda. Ne vem ji izhoda. Vsekako bodi pripravljen na vse, zvesti moj pobratim!“

„Sem tudi, dragi Matijaž! Kaj se ti mara, ko imaš vse preskrbljeno. Ali jaz? In vendar nisem več otožen, vesel sem in zaukal bi na glas, da bi odmevalo tja gori do hribovite Koroške in tja doli do zelene Štajerske.“

„Ti si junak, dragi moj! In prav imaš. Kdor je možak, je hladan: naj že pije grenko zelišče, naj izlija sladko vinsko kapljico. Vse mu je po volji, vse rad stori, da le ve, da otira solze svojemu bratu, da se rine za zlato svobodo, za staro pravdo.“

„In možaki ostanemo: naj se valjamo v lastni ali tuji krvi.“

Stari Klander strastno poljubi svojega pobratima.

Tam raz jablano pa se oglašča ščinkovec in žvrgoli: čink-čink!

„Glej, glej, ščinkovec se oglašča, Primož! Pomlad je tu.“

„Pa še toliko snega. In to je dobro za nas.“

Iz hiše pa že buči bas, in klarinetov zvok brni po ušesih.

Matijaž in Cucek vstopita. Vse se razveseli in prisrčno pozdravljajo prišleca.

Tu so pili in peli, plesali in skakali, govorili in se smejali, dokler ne pride ura duhov.

Stari Klander je sedel ob steni in gledal proti oknu.

Zunaj hiše pa je hodil gor in dol slikar Grošelj, postajal, nastavljal ušesa po vetru, se zavijal v plašč in čakal.

„Rekel mi je, da pride gotovo. Pa ga še ni. Kje neki je zastal? Pa ga saj niso napadli!“

Naposled gre proti podom in odtod na Mihov travnik. Čaka tudi tam, posluša, gleda, a nikogar ne pričaka.

„Morda kaj sluti? Morda je izvedel, da je Cucek tu? Morda ga je Plahuta odvrnil?“

Slikarja zebe in gre dalje. Nasloni se na Lukovo hruško in čaka, nastavlja uho in gleda.

„Eh, da bi človek vsaj čutaro vina imel pri sebi. Tako me žeja. In mraz mi izpreletava ude. Zakaj sem tako plesal, da imam vso srajco mokro! Človek je res neumen. Toda ne! Slikar ni neumen — poprej je Šimen Trska. Le čakaj, krofač! Jaz ti že izbijem črepinjo, kadar jo pomoliš predaleč iz okna ven. Še tvojemu krofu ne prizanesem. Pa ne! Tako hudoben nisem. Za njegovo glavo mi ni. . . . Saj mi je rekel Klander, da sem poštenjak. In če on reče, že nekaj pomeni. . . . Pst! Saj bi bil kmalu pozabil, čemu prezebam pod to hruško! Klander mi je naročil, naj pričakujem Krištofa Krajskega. Aha, moder je res ta Matijaž! Zato me je poslal venkaj, da mu ne razdražim gostov s svojim jezikom. Ali pa morda zato, da se iztreznem — če sem res pijan. Pa nisem. O ne, tako ne smem soditi Klandra, ako mi je tolikanj zaupal, da je ravno mene izbral za pozdrav in pouk Krištofa Krajskega. Pst! Zdaj le pa bo nekaj. Že svrči, že se sliši konjsko kopito, že pri naša veter belčevo sapo. . . On je, Krištof je. Sam? — Sam.“

„Počasi, le počasi!“ zakliče Grošelj polglasno.

Jezdec se ustavi in zagrmí:

„Kdo si?“

„Jaz sem Mihael Grošelj, plemeniti Radoljški, cesarski slikar, tajni svetovavec kralja Matijaža, pobočnik generala Cucka . . .“

„Je že dosti, Grošeljček! Kaj čepiš pod to hruško? Ali študiraš črne oblake in beli sneg? Slab čas si si izbral za svoje študije.“

„To je pa res, gospod vitez! Slab čas záme, ali za Vas dober.“

„Kaj torej?“

„Cucek je pri Klandru. In Klander mi je izporočil, naj Vas o tem najprej obvestim.“

Krištof skoči raz konja in nadaljuje poleg belca pot s slikarjem.

„Kaj je novega? Vse prav dobro. Cucek je prinesel najpovoljnejše vesti od drugod. Kmalu razvijemo našo zastavo.“

„Ali je dosti ljudstva pri Klandru?“

„Tisto pa; kar leze in gre. Seveda največ mladine, ki nocoj razdira prejo. Čakajo Vas, da jo Vi razdrete.“

„Jaz? In katera je predica v kotu?“

„Saj veste, Vaše blagorodje! Plemenita kri Paradajzarjev se pretaka po njenih žilah,“ odgovori slikarček in pogleda, poredno se nasmehnivši, Krištofu v obraz.

„Ti si objesten, Grošeljšek!“

„Poštenjak pa od nog do glave,“ prideva slikar. „Zakaj pa sem zaupnik Klandrov?“

„Ali ste že sebe katerikrat naslikali?“

„Sebe pa ne, Vaše blagorodje, ker bi nihče nič ne dal za mojo sliko. Pač pa sem Vam na razpolago, ako mi dobro plačate.“

„Dam ti deset cekinov, če mi dobro naslikaš na platno Klandrovo Svetko.“

„Velja! Do kdaj?“

„Do Velike noči.“

„Hm, trda pojde! Pa poskusim.“

„Tu imaš pet cekinov na račun in povej mi, ker si poštenjak, ali Svetka ljubi Cucka.“

„Hm, težko vprašanje! Laže bi naslikal, kakor povedal.“

„Naslikal bodeš drugič; zdaj povej, ker se mudi. Kmalu sva pred vrati.“

Slikar se ustavi. Vitez ga zvedavo pogleduje.

„Svetka ljubi Cucka, Klander ljubi Krajskega.“

Krištof se zgane, skoči na konja in reče slikarju z bodečim pogledom:

„Ne pravi nikomur, da sem bil tukaj. Ali prisežeš kot poštenjak?“

„Prisežem na sliko Vaše ljubice.“

„Velja! Z Bogom!“ — In Krištof zdirja proti Begunjam.

XI.

Vera in pamet.

Pravico v grob se devali,
 Pri grobu jaz sem bil,
 Pogrebci so prepevali,
 A jaz sem solze lil.

S. Gregorčič.

Pri uljnaku je stal vikar Janez Plahuta in zrl krastačo, ki se je prirnila k panjevi prašnici ter čakala na svoj plen.

Kar prileze čebelica iz panja. Vkljub svoji okornosti šapne krastača, in čebelica izgine v njenem goltancu. Pride druga in zgodi se ji toisto.

„Poglejte, gospod Krištof, ta prizor!“

Tako nagovori vikar dohajajočega viteza, ki z gnusom pogleduje rjavo krastačo.

In spet se prikaže nedolžna čebelica na prašnici. Krastača ponovi svoje delo.

„Dosti imaš nedolžnih žrtev!“ zakliče vikar, ki s palico prevrne krastačo raz uljnik. Ta pa jezo piše in spušča iz svojih bradavic rjavkasto tekočino.

„Ali ni to podoba našega življenja, gospod Krištof? Krastače so, ki izsesavajo in požirajo kri nedolžnih, pridnih in zatiranih. In vendar morata živeti obe, krastača in čebela. Priroda se bojuje sama v sebi, in človek je postavljen, da ji ukazuje, da jo vodi, da jo zadovolji. Vsak hoče svoje, vsak hoče živeti, in če mu ne donaša drugi hrane, poišče si jo sam. Če Vam ne prineso pravice drugi, poiščete si jo sami. Kajneda, gospod Krištof?“

„In kdo naj prinese pravico? Ali ne Bog, ki se vojskuje z nami? Ali ni Bog ljubezen in pravica? Ali ne kažejo tega že znamenja na nebu? In nas je poklical, da smo orodje njegove roke.“

„Bog je pravica in ljubezen, ljubi moj vitez! Toda Bog je absolutna komplikacija vseh nasprotij, govori naš oče Nikola Kuzanski. Krastača in čebela sta si nasprotni. Ena napada, druga se brani. In vendar je Bog, ki vodi ta boj, ki ga dopušča, ki tvori edinstvo.

Vse, kar si nasprotuje in kar se spaja, je v Bogu enotno, brez razlike in brez nasprotja. Človek pa naj poseže vmes, naj si pomaga, naj vlada. Grški kmet je klical Herkula na pomoč, ko mu je osel zlezel v močvirje. Toda osel je le lezel v močvirje. Orakel pa mu svetuje: Pomagaj oslu najprvo ti sam iz močvirja in Herkul ti bode pomagal.“

„Modra je ta, gospod Plahuta! Pomagati si moramo sami, ker nam tisti nečejo, ki so za to poklicani.“

Vikar Plahuta je držal v roki tedaj priljubljenega modroslovca Nikolaja Kuzanskega knjigo: „De docta ignorantia.“ Mudil se je nekaj časa kot bogoslovec na Paduvanskem vseučilišču, kamor ga je poslal škof Krištof Ravbar, in tamkaj je vzljubil tega modreca, ki je dal slovo sholastični filozofiji. Učitelj njegov pa je bil Peter Pomponacij, ki je takrat predaval na Paduvanskem vseučilišču. Ta je bil glava takozvanih „aleksandristov“ ter je trdil, da je lahko kaj z modroslovskega stališča resnično, z verskega pa ne. S takim načelom je zašel Pomponacij na napačna pota, in zato je škof Ravbar odpoklical mladega bogoslovca Plahuto domov in ga dekretiral za vikarja sv. Trojice v Radovljici. Plahuta se je sicer trdno držal pravih nauk katoliške vere, toda duh Pomponacijev mu je ostal, in rad se je mudil v izvajanjih Pomponacijevega nauka. Paduvanski modroslovec je učil vzlasti tvornost človeške duše kot življenskočutnega načela telesa ter je trdil, da morajo ljudje hrepeneti po čednosti z ozirom na moralični organizem družbe, in je učil, da je čednost sama sebi plačilo, pregreha pa sama sebi kazen. Taki nauki so morali dosledno vsaj omajati, ako ne uničiti moralni čut človekov, in zato je Janez Plahuta omahoval, ko je svetoval neposredno upor proti gosposki.

„In vi ste poklicani, ljubi moj vitez, da napravite pravico. Moralični red zahteva, da rešite družbo, in ker ste Vi izšli iz rodu, ki je pogazil pravico, poklicani ste in ste dolžni, da vrnete pravico. Bog Vas kliče na čelo nevedni in nezadovoljni množici, da jo dvignete iz propada in postavite na stari prostor otrok božjih.“

„Božji poslanec govori z menoj, in kakor izraelski sodnik Gedeon naj razbijem vrč, naj zasučem gorečo baklo in zakličem: Meč Gospodov in Gedeonov!“

„Meč Gospodov in Krištofov!“ ponavlja vikar Plahuta.

„Ko smo se bili pri Gradiški, smo tudi klicali pod vodstvom škofa Krištofa Ravbarja: Meč Gospodov in Krištofov!“

„Izvrstno geslo, vitez Krajski! Skrivnostno je za druge, a jasno za naju.“

Kar zagledata vikar in Krištof jezdeca, ki se je bližal Bohinjski Srednji vasi, kjer je vikar Plahuta od sv. Treh kraljev sem ovčice pasel.

„Nihče drugi ni, kakor grajski vikar,“ izpregovori Plahuta, spoznavši ga od daleč s svojim bistrim očesom.

„In kaj to pomeni? — Ali naj se skrijem?“

„Kar v kuhinjo stopite, in Barba Vam pokaže, kam se umeknite. O pravem času Vas pokličem.“

Plahuta pa pusti knjigo na klopi pred uljnikom in se bliža zamišljen došlemu gostu.

„Domine Joannes Plahuta, pozdravljam te v tvojem rojstnem kraju!“

„Tudi jaz tebe, gospod Jarnej!“

„Gotovo se ti čudno zdi, da v postnem času delam izlete po Bohinjski dolini.“

„Kaj se ti mara, grajski vikar! V tem ko si ti jezdil po dolini in srkal váse jutranji zrak, sem jaz sedel v izpovednici in grešnikom odkladal bremena.“

„Moje ovčice pa gredo najrajši v Radovljico. Tam je več gospodov in se lahko izbira. Toda žal mi je zate, da moraš prebivati v tej samoti. Lahko bi te dičil višnjev kolar, pa nisi hotel. Kaj se toliko vlečeš za te kmete, ki niso vredni, da bi se tako učen mož, kakor si ti, zanje menil.“

„E, gospod Jarnej, ti si lahkoživec. Izza mladih let si lizal pete grajski gospodi in nisi okušal, kaj so solze trpečega človeka.“

„In zakaj nisi ti krenil taiste poti? Saj ti je bila odprta.“

„Ker se zavedam svojega poklica.“

Jarnej Singer umolkne. In molče korakata nekaj trenotkov proti župnišču, Plahuta vrteč svojo palico, Singer stopajoč poleg svojega vranca.

„E, zakaj so me pa tako vzgojili? Kar so hoteli, to imajo.“

In Plahuta je molčal na te besede. Že se približata župnišču. Mlad fante odpelje konja v hlev, duhovnika pa vstopita.

Barba poljubi roko grajskemu vikarju, ki jo je pobožal po mehkih licih. Ta pa zardí in izgine v kuhinjo.

„Danes si moj gost, gospod Jarnej! In zdaj pa razodeni želje svojega graščaka.“

„Tako? Ali meniš, da sem prišel v njegovem imenu?“

„Pač nisi prišel v imenu škofovem?“

„Saj sem vendar tvoj stari znanec, in če hočeš, tudi tvoj prijatelj.“

„Ah prijateljstvo! Kje se še najde? Preveč je razdejana človeška družba, da bi človek našel prijateljev. Sebičnost je načelo in ljubezen je starodavna bajka.“

„In vendar ti povem kot prijatelj, da se zbirajo nad tvojo glavo črni oblaki, ker držiš roko mlademu Krištofu.“

„In kaj za to? Ali ni poštenjak? Ali ni plemenit mladenič?“

„Njegovega postopanja do svojega očeta vendar ne bodeš zagovarjal?“

„Beri evangelista Lukeža, kaj pove o Vzveličarju. „Nikogar ni, ki je zapustil hišo ali starše ali brata ali ženo ali otroke zavoljo božjega kraljestva, da bi ne prejel veliko več v tem času in v prihodnem svetu večnega vzveličanja.“

„Ha, gospod Janez, ti torej Krištofu pripisuješ božje poslanstvo!“

„Ali je manj vreden služabnik božji, kakor sva midva? Ali se ne zrcali v njegovem srcu nepokvarjena, čista duša? In če je grešnik, tedaj je grešnik radi pravice, katera mu pristoji.“

„Počasi, gospod Plahuta. Sicer si poslušal padu-vanske modroslovce, toda magistra Pomponacija je sveta cerkev obsodila.“

„Obsodila je njegov nauk, ne pa njegove osebe. Pomponacij je bil moder mož in čednosten človek, a če je njegov razum prišel v konflikt z verskimi resnicami, tedaj on ne more za to.“

„Ni se uklonil sv. cerkvi.“

„Se je in je bil veren kristijan, toda peruti prostosti so mu polomili. Hotel je dobro, a niso mu dali prilike in svobode, da bi izvršil svoje načelo.“

„Pustiva, ljubi moj Plahuta, to modrovanje in povej mi rajši naravnost, ali odobruješ Krištofovo nepokorščino.“

„Krščanska morala ne nalaga podanikom pokorščine do trinogov, ki so uzurpatorji in ne še v mirni posesti svoje vlade.“

„Ali pa Jurij Krajski ni v mirni posesti?“

„On pač, toda ne Herman.“

„In zdaj je vendar še oče gospodar? In ko bi tudi ne bil več, je Krištof pač njegov sin.“

„Krištof očetu tudi nič žalega ne mara storiti. Toda zavaruje se pa, da bi Herman počasi splezal na konja, in ko bode že v mirni posesti kot uzurpator, tedaj seveda ne bode nam, ki nam je odločilna krščanska morala, še le upreti se njegovi vladi. Zdaj je čas, ko se v kratkem izvrši izpremembra, zdaj še lahko kot kristijani mirne vesti oporekamo in se potegamo za pravega naslednika, za Krištofa Krajskega, ki ga tudi kmetje žele in hočejo.“

„Tvoja beseda ni napačna, predragi sosed, toda povej mi, kako pa hočeš priti iz te zagate. Saj veš, da ima Poliksena vso oblast v rokah.“

In Jarnej Singer je nemirno hodil po izbi gor in dol. Plahuta pa je slonel ob odprtem oknu, skozi katero so pluli žarki zgodnje pomladi. Videl je Singerjevo zadrego in skoro zaničljivo gledal nanj.

„Ali pa si ti zanesljiv, ljubi moj Jarnej, kakor je zanesljiva postavim moja Barbika?“

Singer se ustavi, obraz se mu zatemni, in ježno odgovori:

„Ti hočeš biti oseben?“

„Ne ravno toliko. Toda vem iz izkušnje, da babjaki niso posebno zanesljivi značaji. Lové se, samo

da uživajo mir. Obetajo veliko, izpolnijo malo. Posredujejo radi, toda za velika dela niso zmožni.“

In Plahuta je bil miren. Vedel je, da Singer med štirimi očmi požre marsikaj in da ne prime za kljuko, kar bi bil marsikdo drugi storil.

„No, Plahuta, ne tajim, da sem grešnik, in če me posvariš kot duhovni sobrat, je to le lepo od tebe. Toda tako zaničljivo govoriti o mojem značaju, je pa vendar preveč in delaš mi krivico. Ali sem te kdaj varal? Ali nisem bil vedno Krištofu zaupen?“

In Singer sede na klop ob steni. Plahuta pa zmagonosno nadaljuje:

„Kreatura si Jurija Krajskega, in zato imaš vpliv pri njem. Jaz pa ne posojujem Juriju Krajskemu svojih možganov in tudi ne maram za njegove. Moja vest je mirna takrat, kadar izpolnjujem svoje dolžnosti in kadar poslušam glas svoje vesti. In vendar sem in hočem biti zvest sin katoliške cerkve, ostanem do smrti vdan cesarju Maksimilijanu, ki ljubi tudi peščico Slovencev ter se uči celo našega jezika, da mu tudi najprostejši kmet lahko razodene svoje težave. On nima našega rodu za ljudi nižje vrste, za suženjstvo in počasno smrt obsojene, on si išče svetovavcev tudi iz naše krvi, in v njegovih rokah je tudi naša usoda. Cesar bode govoril in naredil pravico, ne pa grajska Poliksena.“

„Ali škofov ne upoštevaš?“

„Jaz ljubim Krištofa, višjega pastirja, hvaležen sem mu za njegovo naklonjenost in se nisem ustavljal, ko me je poklical iz Paduve, nisem se obotavljal, ko me je dekretiral v Radovljico za kaplana, in nisem ugovarjal, ko me je poslal semkaj v Bohinj. Briksenski škof pa ni moj gospod.“

„Pač pa je Krištof njegov podanik.“

„In kot tak se bode že sam zagovarjal. Pride ura, ko bode škofov komisar hodil za njim.“

„Kako to misliš?“

„Briksenski škof je lastnik blejski, Jurij Krajski pa je le njegov zakupnik z gotovimi pravicami nasledstva. In te pravice si bode Krištof že vedel poiskati.“

„Prav praviš, da je briksenski škof lastnik Blejske graščine. Ali nima torej on prve besede?“

„Gotovo jo ima, toda pravice zakupnikov mora ravno tako upoštevati, kakor zakupniki njegove. In te pravice govore o postavnem nasledstvu Krištofa Krajškega.“

Kar zapoje zvon sv. Martina. Bilo je poldne, in duhovnika se zatopita v molitev.

V tem je Barba prinesla kosilo na mizo.

„Ali si kaj videla gospoda viteza?“ povpraša domači vikar.

„Tam pod hlevom stoji in govori s hlapcem.“

„Pokliči ga h kosilu!“

„Torej je gospod Krištof pri tebi? Pa mi še nisi tega povedal,“ reče grajski vikar.

„Saj me nisi vprašal. Toda stalno ne prebiva pri meni. Oglasi se pa večkrat.“

„Veseli me, da ga vidim. Povem mu še enkrat, ako hoče sam sebi dobro.“

Že zarožlja sablja v veži, zasvita se bliščeči šlem in v izbo stopi vitez Krištof.

„Pozdravljam Vas, čestiti gospod vikar, od Radovljice do Bohinja. Čast mi je, da me obiščete celo v tej samoti.“

„Tudi meni je čast in veselje, da Vas spet vidim enkrat vedrih lic, gospod Krištof.“

„Pa vendar nimate takega oboroženega spremstva s sabo?“

„Ali tako slabo sodite o meni? Sicer pa, gospod Krištof, ko bi Vas bil prišel tudi lovit in bi prevzel posel Hermanov, imate pač blizu cerkev sv. Martina, kjer Vam nič ne morejo.“

„Hvala lepa za te prijazne besede, gospod vikar, toda povejte mi rajši, kako se Vam godi v gradu.“

„Sedita, čestita gosta!“ reče domači vikar ter zajme iz velike sklede.

Molče so použili juho. Singer pa odgovarja:

„V gradu je vse pri starem, gospod Krištof, le oče je silno žalosten radi Vašega obiska.“

„Zakaj pa se brani reči jasno besedo? Naj ne posluša Poliksene ter proglasi mene za postavnega dediča — pa bode vse dobro.“

„Kaj pa poreče na to Herman?“

„Poreče pač to, kar sem rekel jaz, ko so me poslali iz Radovljice,“ se vtakne vmes Plahuta.

„Ne bodem ga gonil iz grada, ako ga je volja ostati.“

„Eh, gospod Krištof, niste prav storili, da se niste uklonili gospej Polikseni.“

„Zakaj? Ali je moja mati?“

In Krištof se je naslonil na mizo, njegov duh pa je počival na pokopališču sv. Martina.

„Pustita to in povej nam rajši, dragi sosed, kako so deželni stanovi ukrenili pretekli torek v Ljubljani.“

„Zborovali so, kaj naj ukrenejo proti naraščajoči kmetiski sili. Predsedoval je sam krški škof Matej kot zaupnik cesarjev. Kaj vse ravno so sklenili, ne morem in ne smem povedati. Pač pa vama povem kot prijateljema, da pazita. Že so komisarji razposlani po vseh slovenskih deželah, da kmete še enkrat in zadnjikrat zaslišijo. Ako se kmetje tudi zdaj še ne ponižajo in ne vdajo, potem ni za nje več nobenega usmiljenja. Že je pripravljena mogočna vojska, in gorje potem kmetom, ako se upro. Izgubljeni so in sedemkrat huje bode zanje, kakor je bilo doslej.“

„Dober prerok si ti — za gospodo namreč. Toda pazi, da ne postaneš Bileam. Proklinjat si prišel, a bodeš blagoslavljal,“ odvrne Plahuta.

„Le nikar dosti ne govorite o komisarjih, gospod Singer!“ reče Krištof. „Ti so že dostikrat zaigrali svojo vlogo in jo bodo tudi ta čas. Izpraševali bodo pač kmete, toda resnice ne bodo izporočili. Saj jih poznam. Mi se zanašamo le na cesarja. On nam bode dal pravico in tudi milost, ako se prenaglimo.“

„Tako je. Meč Gospodov in Krištofov!“ zakliče Plahuta.

„Meč Gospodov in Krištofov!“ ponavlja Singer. „Tako, tako, le svojega škofa Krištofa Ravbarja se držimo; on je pobožen škof, pogumen vojak in moder državnik. Takega škofa še ne pomnijo naše planine.“

„To je pa res, gospod sosed! Jaz ga poznam še od takrat, ko je posvečeval l. 1502. cerkev v Jereki in pri Sv. Janezu ob jezeru. Bil sem dijak, ko me je nekoč povabil na obed. Govorila sva marsikaj, in takrat sem

dobil veselje do duhovskega stanu. Poslal me je tudi v Padovo, toda usoda mi ni bila mila, in romal sem nazaj na Kranjsko. Toda naš škof Krištof Ravbar je vendar le plemenit možak.“

„Meč Gospodov in Krištofov!“ zakličejo vsi trije, dvigajoč majolike.

„Jejte, jejte, nikar samo ne govorite!“ izpregovori Barba, ki je prinesla novo jed na mizo.

„Človek ne živi samo od kruha, ampak od vsake besede, ki pride iz ust božjih,“ odvrne Krištof.

„No, vidva bi govorila do polnoči in bi še pozabila na kosilo. Prosim, častiti gospod grajski vikar, postrezite si! Ta dva nista za postrežbo.“

„Evo ti majolike, Barbika! Prazna je!“ pravi grajski vikar.

In Barba je odšla po vino.

„Vidva se gotovo vpišeta v bratovščino sv. Krištofa, ki jo snujejo zdaj na Štajerskem, ker tako malo pijeta.“

„Tebi ta bratovščina gotovo ni po godu, ljubi naš sosed,“ odvrne Plahuta, smejoč se.

„Eh, saj je vinska kapljica božji dar. O čem pa bi kmetje po Dolenjskem in Štajerskem živeli, da nimajo trte? In krčme bi morale prenehati. To bi bila katastrofa, večja še, kakor kmetska nezadovoljnost.“

„Z Vami se o tem ne bodeva prepirala, častiti gospod vikar! Ali prepričanje vsakogar se mora spoštovati.“

„Torej na zdravje vseh teh, ki so prepričani!“ zakliče Singer, ki so mu vinski duhovi že nekoliko tiščali na površje.

Solnčni žarki so sijali skozi okno in se igrali na obrazih gostov. Lep spomladni dan je bil, dasi je ležalo še snega na kupe po senčnih krajih.

„Kratek je še dan in do noči moram biti doma, ljuba mi prijatelj! Pogledati moram za svojim konjem.“

In Singer vstane.

„No, le poglej na solnce, a vrni se kmalu!“

In Singer odide iz hiše.

„Kar dobro se pripravljajo, gospod vikar! Jaz moram vsekako v Radovljico, da izvem, kake so okolščine. Kar je Singer pravil o deželnih stanovih, je go-

tovo. In cesar Maks se mudi te dni v Avgsburgu, kakor sem zadnjič čul. Vsekako je naša pot v Briksen nujna, da izročimo škofu našo spomenico. In pri tej priliki se zglasimo tudi pri cesarju v Avgsburgu. Sicer nam je zelo v stran, toda kaj hočemo? Skrajni čas je, da od-
rinemo," konča Krištof.

„Zdi se mi, gospod Krajski, da preveč odlašate z deputacijo. Sicer sem neveren Tomaž, da bi kaj dosegli, ker se mora cesar vendar le opirati na plemenitaše, toda poskusiti je treba vsekako še to pot. Ako Vam izpodleti, potem pa — v božjem imenu!“

„Meč Gospodov in Krištofov!“ ponavljata oba.

„Tudi jaz grem pogledat za svojim belcem in od-
rinem kar s Singerjem, pod pretvezo, da ga spremim," reče Krištof in pusti vikarja samega.

Ta pa je zamišljeno slonel ob mizi . . .

Gosta sta se vrnila, in pili so še na srečno pot.

Dobre pol ure pozneje pa sta Krištof Krajski in vikar Singer jahala na čilih konjih iz Bohinja.

XII.

Spoznanje in prevara.

Rien ne menace tant d' une
chute funeste q' une autorité q'on
pousse trop loin . . .

*Fénelon (Aventures de Télé-
maque).*

Tema je že bila, ko se poslovita grajski vikar in Krištof Krajski.

„Veliki teden se torej vidiva pri Sv. Martinu!“ reče še vitez in obrne svojega belca.

„Pa zanesljivo!“ odgovori vikar in odjaše proti gradu.

Krištof pa se vrne proti Bohinjski Beli. Počasi koraka utrujeni konj, ne vedoč, kam ga povede gospodarjeva roka. Ali kmalu se ustavita pred domom Tomaža Klandra.

Kosmatin zalaja nad njima. A takoj umolkne, ko ga vitez pokliče po imenu.

„Groga, ali že spiš?“ pokliče potihem starega hlapca, kukajoč v hlev.

In Groga hitro priteče iz hleva ter vesel pozdravi plemenitega znanca.

„Ali je gospodar doma?“

„O doma, žlahtni gospod! Ravno danes zjutraj se je vrnil s Katrico od Sv. Lucije, kamor sta šla v gostije. Kar v hišo stopite!“

Hlapec je razsedlal konja in postavil v hlev, vitez Krajski pa koraka proti hiši. Zvedavo pogleda skozi roženo okno. Brleča svetiljka je stala na mizi, ob mizi pa je slonel Tomaž Klander in se pogovarjal s sinom, ki je stal pri stružnici in popravljajl neko orodje.

„Bom, bom, bom!“ zaropoče na oknu in Klandrovi se zganejo. Katrica prileti preplašena iz kuhinje, kjer je pomivala posodo, Jože pa hiti v vežo in povpraša s krepko besedo, držeč v roki sekiro:

„Kdo je?“

„Krištof Krajski,“ je bil odgovor.

Takoj se odpro vrata, in vsi se veselo in pri srčno pozdravijo.

„Ah, gospod Krištof!“ vzklikne Katrica.

„Bog Vas sprejmi!“ zakliče Jože, in oba spremljata gosta v hišo.

„Davno vas že nisem videl, ljubi moji!“ jih pozdravlja Krištof.

„Kakor nepričakovan, tako radosten je Vaš prihod, gospod Krajski,“ ga nagovori hišni gospodar.

„Ravnokar pridem iz Bohinja. Eh, to vam je možak, ta Plahuta! Žal, da je duhovnik.“

„Res žal! Toda vsi ne morejo biti graščaki, gospod vitez!“

„Kakor tudi ne vsi duhovniki, Katrica, kaj ne?“ odvrne Krištof in se prijazno nasmeje deklici.

Ta pa je povabila svojo glavo in je bolj mislila, kakor povedala:

„Res je, gospod Krištof! Toda sedite, trudni ste! Pripravim Vam malo večerje. Ti pa prinesi brž kaj pijače, Jože!“

In deklica izgine v kuhinjo.

„Hvala vam lepa za vašo gostoljubnost, dobri ljudje! Pride še čas, da vam povrnem.“

„Tega pač ne, gospod Krištof. Kdo bi Vam mogel bolj hvaležen biti kakor jaz, ki ste me rešili iz ječe!“

„To je moja dolžnost, da se potegnem za svoje zatirane podložnike.“

„Čast Vam, gospod vitez! Toda povejte, kaj je novega v Bohinju!“

„Ljudje so pripravljeni na vse. Gospod vikar jim je ta post duše očistil in jih okrepil za nadaljnje izkušnje.“

Tomažu se je čelo pomračilo pri teh besedah. Spomnil se je, da že več let ni opravil velikonočne krščanske dolžnosti — iz mržnje do duhovnikov. Zato malo pikro odgovori:

„Eh, skoro sem že pozabil, da je naš božji Vzveličar rekel apostolom: Prejmite sv. Duha! Toda ali naj so naši duhovniki nasledniki apostolov?“

„In Vi dvomite o tem, oče Tomaž?“

„Nerad Vas pohujšujem. Toda zanašam se, da ste možak. Ali mi ne more Bog odpustiti grehov brez duhovnika?“

„Vsekako, ako ne morete do duhovnika. Toda popolnega kesanja je treba za to. Vi pa se ne morete izgovarjati, da ne morete do duhovnika.“

„Ali se je, postavim, našemu gospodu Jarneju kdaj prikazal sv. Duh? Mojemu polbratu Matijažu pa se je. Kdo je torej boljši — Singer ali Klander?“

„Ali tu se ne gre za prikazen sv. Duha, ampak za oblast, grehe odpuščati.“

„Kristus je dal to oblast apostolom.“

„In njihovim naslednikom. Drugače bi bila Kristova vera samo za tisti čas, ko so apostoli živeli,“ odvrne vitez.

„Kako pa morete trditi, da so naši duhovni gospodje postavni nasledniki apostolov? Saj jih vendar poznate, da so vse drugo kakor božji namestniki. Ali so tako živeli apostoli kakor naš grajski vikar? Ali so apostoli tako ravnali kakor radovljiški župnik?“

„Oče Tomaž, Vi ne poznate duhovnikov. Ako vidite dva slaba vzgleda, tedaj ne morete reči, da so vsi slabi. Ali morete Plahuti kaj očitati?“

„Meša se preveč v naše reči. On naj se drži svoje maše in svojega brevirja, kmetom pa naj nikar ne ukazuje, kako morajo ravnati.“

„Oče Tomaž, Vi sodite napačno. Ali ni duhovnikov poklic, da posreduje med Bogom in ljudmi? Ali ni njegov poklic, da dela ljudi zadovoljne, da jih tolaži, uči?“

„Prav. Ali ne sme iti predaleč. Ostane naj pri božji besedi, ne pa pri človeški strasti.“

„Dokažite, oče Tomaž!“

„O takih, kakor je Singer, niti ne govorim. Pač pa Vam navedem slučaj, ki se tiče Vašega svetnika, vikarja Plahute. Ko je kmet Stražnik iz Srednje vasi zasnužil mojo hčerko Katrico, ju ni hotel poročiti.“

„Iz kakšnega razloga?“

„Dejal je, da je Stražnik krstni boter nevestin, in vsled tega ju ne poroči.“

„No, ali ni pravilno ravnal? Saj je to zakonski zadržek, duhovno sorodstvo.“

„Nisem še slišal doslej tega. In poznam jih več, da so v takem duhovnem sorodstvu, pa se ni nihče izpodtikal nad takimi malenkostmi.“

„Oče Tomaž! Ako Vi tega niste vedeli, je le dokaz, da so Vas duhovni gospodje premalo poučili. Vikar Plahuta pa je storil svojo dolžnost in mu je to le v čast, ako ni izpregledal tega, česar ne sme po duhovski postavi.“

„Ali niso torej duhovniki krivi, ker nas ne pouče?“

„So, toda krivi ste tudi vi, ker se jih izogibate in jim izpodkopujete veljavo, katero morajo imeti. Poslušajmo jih, ko nas uče, ne glejmo jih, kaj delajo! Odgovorni so záse sami, mi pa záse.“

Tomaž se je zamislil in gledal v mizo. Pa hitro se otrese neprijetnih misli ter izpregovori:

„Pustiva to, ljubi naš vitez! Povedal Vam bodem, kaj sem izvedel novega pri Matijažu.“

„Željno pričakujem; zakaj zadnji čas je, da odri-nemo ali s prošnjo proti severu, ali z mečem proti jugu.“

Bojim se, da je oče Matijaž prekesen in da ga Cucek utegne potegniti v prepad.“

„Kako to mislite, gospod Krištof?“

„Ali ne veste, da je Velika noč pred durmi, da nam je precej po praznikih že odriniti na boj za staro pravdo; toda odposlanci še zdaj niso govorili zadnje besede niti s škofom briksenskim, niti s cesarjem. Graščaki pa se pripravljajo na boj, in kranjski stanovi so že vse potrebno ukrenili za vojsko. Skrajni čas je — drugače smo izgubljeni.“

„Vikar Plahuta Vas je posadil k drugi mizi. Ako bi se pa Vi bolj držali naše družbe, kakor vikarjeve, bi vedeli, da so se naši odposlanci že vrnili iz Briksna in Avgsburga. Da bi mi čakali na Vas, kajpada bi bilo Vaše mnenje pravo. Tako Vas pa nismo čakali, ker se je mudilo, in prejšnji teden so se naši kmetski odposlanci vrnili iz Avgsburga.“

„Ah, kaj ne poveste! Torej pri samem cesarju so bili? Ah, da sem pasel toliko tednov lenobo v Bohinju, ah, jaz nesrečnež!“

In Krištof se je bil s pestjo ob čelo ter hodil gor in dol po izbi.

„In kdo je bil vse pri cesarju?“

„Moj polbrat Matijaž, Cucek, krojač Trska in še več drugih iz Dolenjske, Štajerske, Koroške.“

„Povejte vendar, kako je bilo!“

„Škof v Briksnu jih je prijazno sprejel in jih zagotovil, da pošlje takoj svojega komisarja v Blejski grad. Ravno tako sočutno jih je sprejel naš cesar Maks. Poslušal je rade volje kmetске pritožbe, jim obljubil, da hoče ostro prijeti uradnike in jim naložiti, naj ne jemlje kmetom starih pravic. Samo obljubiti so morali odposlanci, da bodo kmetje odložili orožje in se povrnili vsak na svoj dom.“

„In nič drugega?“

„Nič drugega kakor obljube.“

„Na obljube se ne moremo zanašati. Preveč jih je že bilo. Dejanja naj govore. Vendar kaže počakati, kaj ukrenejo škotovi in cesarjevi komisarji. Pa kdaj pridejo?“

„Vsekako še pred Veliko nočjo, kakor so naši možje zatrjevali.“

„Dobro! Ako bi jih pa ne bilo, ne odlašajmo več in takoj po praznikih primemo za orožje.“

„Tudi Matijaž je tega mnenja. Dokler ne vidimo dejanj, ne smemo orožja odložiti.“

„Kaj pa Cucek?“ povpraša brž mirneje vitez Krajski.

„I no, oženil bi se rad, Vaše blagorodje!“ odvrne Tomaž, na smeh se držeč.

„Pa zakaj se ne?“

„V takih časih pravi junak ne bode mislil na ženitev, gospod Krištof.“

„Prav imate, oče Tomaž! Ako pa se povrnejo mirni časi, kaj pa potlej?“

„No, potlej pa Matijaž ne bode branil.“

„In zdaj vendar le on največ brani. Ali pa nima Matijaž kakih pomislekov zoper to ženitev?“

„Ima jih pač.“

„In so ti pomisleki plemeniti — dostojni možaka?“

„Kako to mislite, gospod Krištof? Vi vendar ne dvomite o čistem značaju mojega polbrata? ^Nje krvi je, taista mati naju je rodila, in napad na njego^{va} osebo je tudi žalitev moje osebe.“

Tomaž je vstal izza mize, in oči so se mu zabliskale. Ali tudi Krištof obstoji, in gledala sta si iz oči v oči.

„Kdo naj izbira — Svetka ali Matijaž?“ povpraša trdo Krištof.

„Torej Vi mislite, da Klander brani dati Svetko Cucku?“

„Ali ljubi Svetka Cucka?“

„To veste Vi bolje, gospod Krajski, kakor jaz,“ odvrne Tomaž in sede spet k mizi.

„Ako Svetka ljubi Cucka, čemu bi torej imel Matijaž pomisleke?“ nadaljuje Krištof.

„Eh, gospod Krištof, danes pa niste pri volji,“ odgovarja spet Tomaž z milejšim glasom. „Čemu bi skrivala to, kar obema ni skrivnost? Saj Vam povem naravnost: Klander bi Svetko rajši dal Vam kakor Cucku. Zato odlaša poroko. Ko bi mu pa naravnost odrekel v teh razburkanih časih Svetkino roko, tedaj bi utegnilo to imeti za našo staro pravdo slabe posledice. Razpor

bi nastal med najboljšima prijateljema in najpotrebnejšima poveljnikoma. Zato ne smete za zlo vzeti Matijaževih pomislekov, gospod Krajski, saj so Vam na korist.“

Ali Krištofa niso priklenile Tomaževe besede. Samozavestno je stal sredi izbe in odločno odgovarjal:

„In vendar odklanjam jaz to koristoljubje, oče Tomaž! Kar je Bog zvezal, tega naj človek ne loči! Ako je Svetka Cucku odklenila srce, naj ga le. Jaz ji tega ne zamerim. Ako ljubi Cucka, jaz v tako ljubezen ne posegam. Pač pa čislam Svetko tem bolj, ker je ni premotila viteška čast in je ostala zvesta svojemu ljubimcu. Nikakor pa ne odobravam Matijaževih pomislekov, ki so madež na njegovem značaju. Veliki junaki so tudi veliki značaji. Tako jaz rešujem viteško čast.“

Tomaž je bil v zadregi. A vesel je bil, da ga Krištof ni osramotil pred otrokoma. Toda poskusil je priti drugače vitezu do živega.

„Cucek bi se tudi ne branil moje Katrice. In doto ji dam lahko še večjo kakor Matijaž.“

„Poskusite, oče Tomaž! Barantati znate že z otroki, kakor vidim.“

„E, gospod Krištof! Vi ste še mladi. Preveč od lepe strani gledate svet. Ali izkušnja Vas izmodri. Nikar ne mislite, da Vas bodo v gradu kdaj sprejeli z veseljem. Tam gori Vam je odklenkalo za vselej.“

„In kaj za to, ako mi je? Zaradi tega vendar ne prodam svojega moštva. Toda ali imate tako malo upanja za našo „staro pravdo“?“

„Tisto ne, toda iz vrste plemenitašev ne bodete nikdar izbirali svoje družice. Noben graščak Vam ne dá svoje hčere. Za vselej Vam je vtisnjeno znamenje „kmet-skega puntarja“.“

In Tomaž se je poredno nasmejal. Krištof pa hodi gor in dol ter premišlja, kako bi hitro pretrgal vez s temi Klandri, ki mu niso več ugajali. Zdeli so se mu tako sebični in skoro podli. Viharne misli so mu rojile po glavi in skoro se je kesal, da se je zamotal tako globoko v to trdno mrežo.

V tem pa prinese Katrica večerjo na mizo.

Pogovor se je zasukal.

„Herman pa ne iztika več tako za Vami kakor prej, gospod Krištof,“ reče Jože, ki je prišel iz hleva.

„Kako to veš, Jože?“ hitro povpraša vitez.

„Kozma mi je pravil, da je vse tiho v gradu in da nihče niti ne omenja Vaše osebe.“

„Ah, ta Kozma, to vam je dobra, zlata duša! Imel sem ga najrajši za svojo materjo in žal mi je, da se ne moreva večkrat sniti. Kako prijetno je bilo nekdanj, ko sem hodil še po grajskem dvorišču in ko me je Kozma posajal na konja in učil jahati. Toda to so le spomini, lepi spomini!“

„Ne bodite malodušni, gospod Krajski! Vse se še na dobro izteče in pride čas, ko bode spet gledali doli iz grajske line na svoje podložnike. In takrat bode tudi nam srce rajalo, ker bomo vedeli, da je pravica še na svetu in da se vrača spet pod našo streho.“

„Lepe misli, dragi moj Jože, toda zagrnjene so še v temno prihodnost,“ odgovori vitez in vstaja.

Opaše svojo sabljo in pravi:

„Lepa hvala, oče Tomaž, za Vašo gostoljubnost. Hvala tebi, ljubi Jože, za sočutne besede, in hvala tudi tebi, dobra Katrica, za lepo postrežbo. Toda moje srce me vleče dalje. Imam še važna opravila, ki jih moram prej ko prej izvršiti, in zato se moram posloviti.“

„Prenočili bode vendar pri nas, gospod Krištof?“

„Ne morem, oče Tomaž! Čaka me še dolga pot. Konj se je odpočil, jaz sem se pokrepčal, in odriniti moram dalje.“

„Pa kam Vas povede pot tako pozno, ako smem vprašati?“

„Osebne zadeve, oče Tomaž!“

„A meni ne zaupate več?“ ga povpraša začudeno gospodar.

„Nikdar še nisem skrival, kar se je tikalo naše zveze. Toda osebnih reči pa človek ne more vselej razodeti niti prijatelju.“

„Vi torej odpovedujete prijateljstvo meni, ki sem Vam bil odslej vedno Vaš najodkritejši in najzanesljivejši podpornik? Ali menite brez nas priti do svojih pravic? Ah, gospod Krištof, bojim se, da se maje Vaše prepričanje,“ reče Tomaž, vstajaje izza mize.

„Žlahtni gospod, Vi nas vendar ne zapustite?“ reče Katrica, milo upirajoč svoje oči vanj.

„Ostanite pri nas! Pozno je že in lahko se Vam kaj pripeti. Ne smete zameriti, ako so Vas naš oče kaj razžalili; saj veste, da imajo trdo kožo, toda dobro srce.“

V Krištofu se je vnel hud boj. Duševni razpor se je začel v njegovem srcu, toda ljubeznivost in odkrita nedolžnost mladine ga je za trenotek poblažila.

„Le poslušajte le izkušenega možaka! Ne bodem več silil v Vaše srce, toda želja moja je, da uživате tudi nadalje mojo gostoljubnost.“

Krištof se je vdal. Odpaše sabljo in pravi:

„Nikakor nisem hotel zlorablјati Vaše gostoljubnosti. Zato Vam povem, kam me je vleklo srce. Kadar me prijemajo otožne misli, tedaj pohitim najrajši na grob svoje matere, in tja sem bil namenjen nocoj.“

Še so se pogovarjali. Vzlasti Katrica je postala zgovorna, in Jožek ji je pritrjeval. Ali Tomaž in Krištof sta bila redkobesedna, in o polnoči so odšli spat.

Pa Krištof ni mogel zaspati. Premetaval se je v kamrici na turščični slamnici ter težko pričakoval belega dne. Živo mu je stopal pred oči vikar Plahuta, kot težki duh ga je mučil Tomaž Klander, v ozadju se je skrival grajski vikar, na visokih prestolih sta sedela Jurij Krajski in Poliksena, Herman je metal vanj svojo sulico, Cucek in Katrica sta si podajala roke, okrog njegovega vrata pa se je ovijala Svetka, Klandrova Svetka. . . . Otresal se je, kar se je mogel, pehal jo je od sebe, žaljive besede ji je govoril, vpil je na vso moč: Ne, ne, ne! . . .

In to so bile že sanje, iz katerih se je probudil. Zvon z Blejskega otoka ga je vzbudil. Izmučen skoči iz postelje, se obleče in izgine iz hiše.

Groga mu je osedlal belca, in Krištof je jezdil proti jezeru, ob jezeru in nad jezero — na črno rušo sv. Martina.

„Svetka me je vzbudila. Ustrašil sem se samega sebe. Ali res ne vzdržim? Ali mi je res tako zašla v srce, v moje razdejano srce? . . . Pa ali ni njeno srce podobno mojemu? Razdeljeno je, kakor moje. Mogočen

kmet zahteva njeno roko, pregnan vitez ji ponuja svoje srce. Njena sreča je v roki, ne v srcu! In moja? Kmetje se poganjajo za moje plemenitaštvo, dasi črtijo plemenitaše. Ponujajo mi srce, ki za me ne mara, odbijajo roko, ki jih brani. Nenaravna zveza to! . . . Toda kaj mi ta Svetka toliko rine v glavo! Dovolj mi je njena slika, ki jo napravi Grošelj. Samo to zahtevam, sliko njeno hočem, ne nje same. . . . He, belec, beži!“

In belec je dirjal ob modrem jezeru. Lahne meglice so se vzpenjale pod nebesom, v jezeru pa so se zrcalile posamične zvezde, ki so kukale iz meglenih svetov v beli dan. Devetovižnik je drobil v bližnjem bukovju, kos se je oglašal, a sova je še dajala svoje grozne glasove iz bukovega dupla. . . .

„Ta sova mi je zoprna. Ta naj napoveduje pomladno jutro? In vendar je. Ah, Poliksena, da bi tebi mogel vtekniti pod nedrje srce svoje matere! Zakaj me črtiš? Ali zato, ker se potegam za pravico? Kakšni vojski na čelu lahko prikorakam v tvoje kristalnite gradove? In potlej? Svetki, kmetski deklici, bi odstopila svoje prostore in izročila svoje ključe? To bi bila osveta, kajneda! In Svetka bi jahala ob moji strani... Hajdi, belec!“

In belec je sopihal, lakotnice so se mu dvigale liki valovi na jezeru, pene so letele izza brzda in prst je letela izpod kopit. Belec je vedel, da je ta pot ljubezni vselej strastna, kadar njegov gospod hiti proti grobišču.

„Ah, spet mi je Svetka pred očmi. Toda izbiti si jo hočem iz glave, naj velja, kar hoče. Naj jo imatisti, ki jo zasluži, ki je je vreden. Jaz je nisem vreden. . . Kak nesrečnik sem jaz! Pa bodi! Bog me izkuša, a hvaležen sem mu vendar le, ker mi je še za časa dal spoznati Klandrove spletke. Torej jaz naj bi Klandru pomagal splezati na tisti stol, ki ga on tako izpodbija? On naj požene mojo kri iz gradu, da bi požlahtnil svojo kri z zadnjim potomcem moje krvi? Ali je pa res iz krvi Paradaizarjev Klandrov rod? Kdo je še to dokazal? Tisti krofasti krojač naj ga oplemeniči? Ha, to so lepe zveze, to so častni rodovi! V grehu je bil izpočet praded Klandrov, a zdaj naj jaz po-

magam, da se opere madež njegovega rodu? Ne, ne, Svetka! Le pojdi za svojim srcem!“

Belec se je pomiril. Počasi je korakal navkreber. Znoj je puhtel od njega, in glava mu je zdrknila navzdol.

„Odločen sem. Toda vikar Plahuta? Ali bi bil on zadovoljen? Moj značaj bi pač hvalil, toda mojega hlada do kmetske zveze bi ne odobril. Zakaj bi ne vztrajal do konca? Ali imam sploh že kako upanje, da se obrnejo razmere in da se mirnim potem povrnem na svoj dom? Ta Singer pač marsikaj ve, toda zanesti se ni dosti nanj. Ne rečem, da je zoper mene, toda v ogenj ne pojde po me, kakor bi to storil vikar Plahuta. Herman in Poliksena vztrajata do konca. Pač! Komisar pride vsak čas iz Briksna. Ta utegne kaj prevrniti. Počakajmo! . . .“

In jezero se je razgrnilo pred jezdecem v vsej svoji krasoti. Drevesa so se priklanjala na obrežju v vodni površini, in ribice so pomaljale glave iz vode. Krištof se ustavi.

„Ali ta Tomaž! Nisem mislil, da so kmetje tako silno sebični. In kako znajo zakrivati svoje tajne namere! Tem Klandrom ni toliko na „stari pravdi“, kolikor na oblasti, bogastvu in časti. Plemeniti hočejo postati, bogati hočejo veljati, zapovedati hočejo kmetom in graščakom. Ha, ha! Lepa reč! — Toda prevrni take misli v jezero, Krištof! Mlad si še, preostro, prepri-stransko sodiš. Počakaj! Čas je zlato!“

In peš koraka mladi vitez proti grobišču. Otožne misli se mu spet vzbude, žalost ga vodi na materin grob. Še na svetem kraju so mu druge misli predle po glavi, dokler se ni docela zatopil v spomine na mladost. Molil ni — premišljeval je. Glavo je naslonil na križ, na kamen, na grob, na rušo. . .

Kleče se je naslonil ob kamen, glava mu omahne na grob, zaspanec ga je premagal. . . Zaspal je na grobu svoje matere.

Bile so lepe, mlade, vesele sanje. Jutranja zarja je obsula nebeški svod, senca zelenega bršljana se je poigravala na Krištofovih licih, kapljice jutranje rose

so se sušile na njegovih laseh, lahno dihanje je spremljalo dviganje prsi.

Belec pa je odet čakal svojega gospodarja za pokopališkim zidom, mirno stoječ z zadnjo nogo na robu kopita in z navzdol povešeno glavo. . .

Kratke, pa sladke sanje!

Belec dvigne glavo, nastavi ušesa, zarezgeče. . .

Cerkovnik se je bližal cerkvi, da bi zvonil za sv. mašo.

Vitez se vzbudi, sede hitro na konja in odjaše proti Radovljici.

XIII.

Razdor.

. Veseli bili i rastenija, i ptici, i nasèkomija, i dèti. No ljudi — bolšije, vzosnie ljudi, — ne perestavali obmanivat i mučit sebja i drug druga

Tolstoj (Voskresenije).

Za tihim tednom je nastopil veliki teden. Globoke misli, vzvišene besede, potresljiva dejanja se vrste kristijanu pred očmi. Sin božji umira na križu. Nebo in zemlja se zgražata, odrešilna kri kaplja na človeška srca. Ob cerkvene stene odmevajo popevke žalostinke, črno oblečeni svečeniki hodijo okrog oltarja, zvonovi molče, orgle se ne oglašajo, kristijani pa se zbirajo okrog božjega groba.

Slovesni trenotki, skrivnostna premišljevanja, omehčana srca, podkrepljena volja, spoznanje in kesanje. Vse to se dogaja veliki teden!

V gostilni pri Kožuhu pa se gostje niso spominjali veličastnih spominov in ne potresljivih obredov. Vino se je nosilo na mizo, pelo se je in igralo, smejala in zabavljalo.

Najbolj glasan je bil Miha Grošelj v kotu za javorovo mizo. Njemu nasproti je sedel sodar Jurij Bo-

hinjec, trgovec Zavida je slonel ob steni in poleg njega sta stala meščana Žerovec in Prešeren.

Pri drugi mizi pa so igrali graščinski gozdar Wild, Šimen Trska in še nekaj drugih gostov.

„Danes je Jurij zlezel med gospodo, zato ga le dajmo!“ se oglasi Grošelj, dvigajoč zeleni vrč.

„Kaj zlezel! Ali ni poštenjak? Meščan je postal radovljiški, se reče,“ ga zavrne Žerovec.

„O tisto pa, poštenjak pa od vrha do tal. Kdor rad dá za pijačo, takega imam jaz vsakega za poštenjaka,“ odvrne spet slikar.

„Pa lepo je vendar le bilo, prijatelji, ko so me dopoldne slovesno sprejeli mestni očetje med svoje. In slovensko prisego so mi dali brati.“

„Kajpada, ker nemški ne znaš.“

„E, kdo je rekel, da ne znam? Ali nisem dve leti popotoval po Nemškem?“

„No, no, z nemščino se ne bahaj! Tamle ti gozdar Wild o polnoči pove toliko, kolikor ti opoldne, po nemški namreč,“ reče meščan Prešeren.

„He, Wild, kaj si tako zamišljen v igro, da se ti še tvoj rdeči nos ne vidi izza mize,“ kriči sodar. „Pojdi semkaj in pij! Danes vse jaz plačam. He, Kožuh, vina na mizo!“

„Koliko si pa plačal, Jurij, za meščanstvo? Tudi jaz bi nekaj dal, da me sprejmejo med tržane,“ se oglasi Šimen Trska.

„Trinajst goldinarjev sem plačal v blagajno, pa mi ni žal. Pravice trške so vendar le velike. Naš cesar Maks je mestom in trgom zelo naklonjen. Toda ti Šimen ne boš dobil meščanstva. Imajo te mestni očetje na piki.“

Toda Šimen ni slišal sodarjevih besedi. Bil je zamišljen v igro.

Kar vstopi dacar Arnič.

Vsi ga veselo pozdravijo. Dobil je službo v Radovljici in se je preselil s svojo ženo, Wildovo hčerjo, v stanovanje svojega tasta.

„Povej, povej, Arnič, kaj pa dela Singerjeva Uršika? Ali je še v Kranju? Grajskemu vikarju je silno hudo, ker mu je kranjski arhidijakon odpeljal ljubico,“ povprašuje Grošelj.

„Prav je, da takim duhovnikom stopajo na prste. Kaj bi pridigoval našim dekletom o vednem devištvu, ko sam gleda za njimi,“ deje Šimen Trska, ki je vstajal in si mel roke, ker je dobil igro.

„Ali naše gospode duhovnike si pa vendar krivo obsodil, ti Grošelj, ki si jih tako naslikal predpustom na tisti zeleni papir,“ reče Wild, ki ni prizadel nikomur nič žalega, dasi je rad pil.

„Kaj? No — za Plahuto ne rečem, da je nedolžen. Toda črnorizec je in dovolj!“

„Tudi kapelanu se ne more bogvekaj očitati. Vesel je, toda pošten.“

„E, župnika pa vendar ne boš zagovarjal: ako le grajskih gospodov kdo kihne, že se Pavel Muhovec strese v svojem brlogu. Sicer pa si lahko zapišeš ime kateregakoli pod mojo sliko, čeprav Jarneja Singerja.“

„E, pustimo Singerja v gradu! Priložnost so mu izpodnesli in s tem pokazali, da jim je vendar le za pošteno življenje duhovnikovo,“ se oglasi Arnič.

„Pa zakaj ga naredo za župnika, a ne pošljejo v hribe ovce past?“ ugovarja spet Šimen Trska, ki se je približal sodarjevi mizi.

„I no, Singer ni za samoto. S tem bi mu dali še večjo priliko. V gradu ga pa straži gospa Poliksena,“ reče Arnič.

„Aha, Plahuto, ki je pošten, so pa poslali v Bohinj,“ odvrne spet Trska.

„E, pustimo te črnorizce in pijmo!“ izpregovori Grošelj in nagne vrč.

Kar zaškripljejo vrata, in v izbo stopi Krištof Krajski.

Vsi se spogledajo. Kožuh hitro stopi pred viteza in povpraša za njegovo željo.

Toda Krištof se drži resno, dasi ga gostje prijazno pozdravljajo. Sede v kot k prazni mizi, Kožuh pa mu prinese pisano majoliko stare črnine.

„Trska in Grošelj, sedita semkaj!“ zakliče Krištof, in onadva takoj prisedeta k vitezu.

Ostali gostje so kmalu pozabili na Krištofa in nadaljevali svoje igre in pogovore, Krištof pa se s sopivcema živahno, a skrivnostno pogovarja.

„Kako je tedaj z našo „staro pravdo“?“ povpraša Krištof.

„Kaj smo opravili v Briksnu pri škofu in v Avgsburgu pri cesarju, Vam je že gotovo znano,“ reče Trska.

„Pravil mi je Tomaž Klander. In kaj ste sklenili?“

„Da počakamo škofovih in cesarjevih komisarjev.“

„V grad je prišel komisar iz Briksna že včeraj,“ reče slikar.

„Tako? in kako to veš?“ čudi se Krištof.

„Pravil mi je Wild, ki ga je videl pri grofu Turnu. Hvalijo ga. Sorodnik je baje Turjaških grofov.“

Krištof se zamisli. Bil je pri Turnu pred dvema dnevoma, a grof mu ni tega povedal. Komaj je zopet začel Turnu zaupavati, že se ga poloti nezaupnost. Toda ni se mu zdelo umestno, da bi zaveznikoma razkladal svoje skrivnosti. Zato hitro povpraša:

„Ali je že dan določen za obravnavo?“

„Tega ne vem,“ odgovori Šimen Trska. „Vsaj vednosti nismo še dobili nobene. Cesarskih komisarjev tako še ni tu. Sicer pa, gospod Krajski, ne upajte dosti! Mi ne upamo. Ti komisarji so le pretveza, da nas zazibljejo v sladke sanje. Kakor hitro minejo velikonočni prazniki, se začnemo oboroževati in zbirati.“

„Povedano pa je, da pridejo cesarski komisarji pred Veliko nočjo,“ reče slikar.

„Tudi jaz sem tako slišal,“ potrdi Krajski.

„Dejali so nam tako v Avgsburgu, toda ne zanašajmo se na verolomno gospodo,“ odvrne Trska.

„In kaj pravi Matijaž?“

„Je mojih misli. Le nekako čudno zamišljen je zadnje čase in bojim se, da sluti nekaj nepričakovanega. Svet mož je in njegova beseda ni nobena odveč.“

Krištof se pikro zasmije na Šimnove besede. Naposled pa izpregovori:

„Povejta mi, prijatelja, ali zaupata vidva docela Matijažu Klandru!“

Osuplo gledata vprašanca, in ko vitez ponovi resno svoje vprašanje, odgovori krojač:

„Gospod Krištof! Vi naju izkušate. Ali dvomite nad mojo zvestobo?“

„Ali dvomite morda nad menoj?“ ponavlja Grošelj, in oba zreta srpo v viteza. Ta pa je bil skoro v zadregi. Res je izkušal sodruga, toda obenem še hotel izraziti svoje dvome o čistih rokah Klandrovih ljudi.

„Ne dvomim o vaju,“ odgovori s premislekom vitez.

„In zakaj ste naju tako vprašali?“ sili vanj krofasti krojač. „Nama vendar zaupate? Ali ste morda kaj posebnega čuli? Vam ne bodeva zakrivala svojih misli. Saj ste vendar — i no, saj veste, gospod Krištof, kdo Vam odgrne Vašo prihodnost!“

„Kaj, Klandrov zet reci, pa je!“ pristavi hitro slikar.

Krištofu se je oko zaiskrilo, skoči po koncu, toda premaga se. Pokliče krčmarja, plača in reče natihem: „Pridita za menoj! Pri tebi se snidemo, Trska!“

Krištof odhaja.

„Kaj se Vam tako mudi, Vaše blagorodje!“ so se čuli za njim glasovi.

„Veliki teden je, meščani!“ odgovori vitez in zapre vrata za seboj.

„Ta drži z duhovniki!“ se čujejo glasovi. Toda tiste veselosti ni bilo več. Pač je še zabavljaj sodar Bohinjec čez pobožnjake, toda nikogar ni bilo, ki mu bi vodo kalil. Trgovec Zamida je dremal, Wild in Arnič sta bila vtopljeni v svoje domače pogovore, Trska in Grošelj pa sta se izmuzala iz izbe. Šla sta za Krištofom Krajskim.

Ta pa je že stopal po hodišču Turnskega gradu.

Grof se je začudil njegovemu obisku. Saj se je šele pred dvema dnevoma poslovil pri njem.

„Kaj novega, gospod Krištof?“

„Slutnja, težka slutnja me je povrnila do Vas. Govorimo naravnost, Vaše blagorodje! Ali ne veste, da je briksenski komisar v gradu?“

„Kako bi ne vedel? Saj se je včeraj pri meni ustavil, ko je šel skozi naš trg.“

„In Vi ste vedeli za to, da Vas obišče?“

„Iznenadil me je njegov obisk, dasi sem vedel, kakor tudi Vi, da ima priti pred Veliko nočjo. In zakaj to vprašate?“

Krištof se je skoro sramoval svoje naglice. Spoznal je, da ga je nezaupnost zvodila na led. Zato pohlevneje pristavi:

„Oprostite, Vaše blagorodje! Slutnja se me je polastila, da mi ne zaupate. Toda zdaj sem uverjen, da se smem zanesti na Vašo besedo, in zato imam le prošnjo do Vas, da me podpirate v pravični stvari in da ste moj stari prijatelj, v katerem sem vedno našel zanesljivo pomoč. In bodite prepričani, da še danes pretrgam poslednjo vez, ki me veže s kmeti. Spoznal sem te sebične ljudi, ki le izkoriščajo moje dostojanstvo, in ne maram več klečeplaziti pred temi ošabnimi Klandri.“

„To je moška beseda, to je viteška čast. Tako govoré mladi vitezi. Bog Vas živi gospod Krištof, in bodite prepričani, da se mora dobro izteči za Vas!“ odgovori radostno grof Turn ter podaja vitezu roko.

„In kaj naj napravimo s Hermanom?“ povpraša Krištof zamišljen.

„Mlad je še in poprej mora kaj poskusiti. Sicer pa ima v cesarski vojski najlepše nade za prihodnost.“

„Težko se bode vdal.“

„In se bode moral. Kaj hoče? Toda ne skrbite! Poliksena že poskrbi zanj.“

„Poliksena odide najbrže na Koroško.“

„In Herman odide z njo. Saj ima ona svoj gradič in ga Hermanu lahko obljubi.“

„Pa pustimo to! Ali menite, da se kmetje podajo, ako jaz prevzamem gospodarstvo?“

„Mogoče, ako jim vse obljubite. Toda slabo za Vas, če s prijenljivostjo nastopite. Rustica gens optima flens, pessima ridens.“ (Kmetско ljudstvo je najboljšé, če jóče, najslabše, če se smeje.)

„Tako govori župnik Muhovec. Drugače sodi Janez Plahuta.“

„E, Plahuta je pa revolucionarec. Nalezél se je v Padovi Pomponacijevih naukov, ki so krivoverski.“

„A Plahuta ni krivoverec.“

„Krivoverec ni, a cika po krivoverstvu. Ko bi ne bil tak, pa bi ga kranjski arhidijakon ne bil poslal v Bohinj. Varujte se, da Vas ne zводи na napačna pota! S kmeti že tako drži.“

„O ne,“ poseže vmes Krištof. „On ne mara za Klandre in Klandri ne zanj. Ali moje pravice je zagovarjal vselej z vnemo in záme gre v ogenj, ako treba.“

„Ne tajim, da je učen gospod, toda bojim se, da zapravi svoje talente.“

„In krivi bodo tisti, ki ga preganjajo.“

„A zakaj se spušča na ta opolzla pota, kakor je to storil v Radovljici? Razburil je vse ljudi s svojimi pridigami in se je o gospodi tako nečastno izražal, da ga v tem vendar ne morete zagovarjati.“

„Plahuta je duhovnik po poklicu, ne najemnik. In ako on govori resnico, ako šiba napake in razvade kmeta in plemenitaša, tedaj je le hvale vreden.“

„Pustiva to, gospod Krištof! Uživali ste njegovo gostoljubnost, in ne zamerim Vam, da ste vneti zanj. Toda zdaj se bližajo drugi časi, in treba je, da daste slovo vihravi mladosti ter nastopite kot moder mož in hraber vitez.“

„In se ne zavidam, da bi to tudi že doslej ne bil. Toda hvala lepa, Vaše blagorodje, za Vašo prijaznost in blagohotnost! Kar je bilo, pozabimo in zdaj zidajmo na novo podlago! Na svidenje v Blejskem gradu!“

„Bog daj srečo!“ odgovori grof, spremljajoč viteza do vrat. Krepko si sežeta v roke, in malo hipov pozneje je že jahal vitez Krajski iz trga.

Večer se je delal. Senčnate podobe je risal mesec na bele hiše, in mrzel veter je zapihal od severa.

Še pred kratkim časom si je Krištof slikal v zrak vojskne trume kmetov, ki se zbirajo, oboroženi s koli, srpi, kosami, cepci in sekirami. Videl je v ozadju Matijaža Klandra, krojača Trsko in Notranjca Cucka, kako se pomenkujejo in kujejo vojne načrte. On pa jaše na čelu oborožene čete najboljših hlapcev iz cele doline ter se ziblje na belem konju in preletava hrib in plan. Bojne lavorike mu spletajo nežna dekléta, in tam pod Klandrovo hišo mu Svetka pripenja zeleni zimzelen na bliščeči šlem.

„Prinesi mi ga nazaj! Srečno!“

Bojni rog zatrobi, čete se zbirajo, bojni klici se čujejo, prašni dim se vzpenja do oblakov, tam iz gruče

pa se začuje glas Bohinjskega vikarja: Meč Gospodov in Krištofov!

In danes? Na vikarja, svojega prijatelja, se ne sme niti domisliti. Predaleč je, da bi mogel pohiteti do njega in mu odpreti svoje srce. I no, pa saj dela po njegovih nasvetih. Kako bode debelo gledal vikar Plahuta, ko mu pove, kako je prišel do svojih pravic. Ves grad je po koncu, služinčad se ga veseli, gospoda se mu molče priklanja, kmetje odlagajo svoje orožje in pozdravljajo svojega zaželjenega gospodarja. Sklep je narejen, načrti so izvrstni, zanesljivi zavezniki mu stoje ob strani, škofov komisar mu prinaša „staro pravdo“ . . .

Iz gozda sem pa se začuje tuljenje volkov.

In Krištof se otrese bajnih misli ter požene belca.

Že se pokaže krojačeva hiša v mesečni svetlobi.

Sova je zaskovikala v duplu bližnje bukve.

„In spet se oglašava sova! Slabo znamenje!“

Krištof se ustavi pred hišo.

Grošelj in Trska sta sedela na klopi pod staro hruško.

„Le bliže, gospod Krajski! Prisedite! Grošelj se ne zapusti nikoli. Kožuhova črnina stoji pred nama.“

Krištof obrne konja proti hruški. Toda ne razjaše.

„Ali bi bilo Klandru po godu, da pridemo mirnim potem do naše „stare pravde“?“

Grošelj in Trska začudeno zreta v jezdeca.

„Ali ste tako kratkih besedi, gospod Krajski?“ povpraša Trska vstajaje.

„In kdo nam je porok, gospod graščak?“ povpraša slikar Grošelj, polagaje desnico na svoj meč. Oči so se mu divje zasvetile v mesečini.

„Slika Klandrove Svetke,“ odgovori Krištof, pripravljaje konja na drzen skok.

„Tu jo imate!“ reče slikar in pomoli dolg zavoj iz koženice vitezu na konju.

Krištof poseže za sedlo in vrže mošnjiček pred slikarja:

„In tu so Vaši zasluženi cekini!“

Trska je opazoval vitezovo obnašo. Iz gozda sem so tulili lačni volkovi. Grošljev meč se zabliska v jasni noči.

„Izdajavec!“ zakriči Šimen Trska, Grošelj pa zav ihti goli meč nad vitezom.

Ali Krištof je bil pripravljen. Belec se vzpne po koncu, vitez prestreže slikarjev udarec, da je Grošljev meč odletel v travo. Belec je zadel s prednjim kopitom slikarjevo ramo, da je ta omahnil na tla, krojač poseže urno za mečem v travi, toda Krištof Krajski zakliče:

„Zdaj smo bot!“ in skokoma odjaše po dolini...

Sova se je še glasila iz dupla, Trska je zrl nemo za ubeglim jezdecem in mrmral: „Izdani smo!“

„Kaj tarnaš? Ali si še kdaj videl, da bi se pes in jazbec sprijaznila?“ pravi Grošelj in se pobira iz trave.

„Videl ne, slišal pa. Toda povej rajši, ali te je kaj oplazil, ta pes.“

„Konj me je zadel s kopitom ob ramo, a ne bode hudega. Pojva v hišo, če ima tvoja stara kako mazilo za mojo rano.“

„Le hitiva! Klander mora še nocoj vedeti, pri čem da smo.“

XIV.

Srčnost velja!

Le plemenitemu človeku se sme dati prostost duha.

Nitsche.

V tem ko je Krištof Krajski bežal proti Bohinju, sta se krojač Trska in slikar Grošelj odpravljala na pot do Matijaža Klandra. Hitro sta stopala v jasni noči proti Begunjam, dasi je slikar večkrat potresel z ramo, ker ga je bolela.

„No, saj se mi je zdelo, da s tem Krištofom ne bo dosti. Vsi so enaki. Kadar potrebujejo kmeta, se mu laskajo, a kadar je treba udariti po kmetu, se brž pobratijo kakor Pilat in Herod,“ izpregovori Grošelj.

„Pustimo mrtve jahati, pravi neka pesen. Rajši preudariva, kako se zavije vrat temu izdajavcu,“ odvrne Trska.

„Kam neki je bežal? Najbrže v Bohinj k tistemu črnorizcu. Ali pa jo je mahnil naravnost v grad. Gotovo so se že zbotali, drugače ne bi tako mogočno povpraševal, ali hočemo priti mirnim potem do stare pravde.“

Pokaže se jima visoki grad grofov Lambergov.

„Tudi tu gori so naši zakleti sovražniki. Le poglej! Polnoč je in še zdaj gori luč. Imajo že spet kako pojedino,“ reče Grošelj in skomizgne z ramo.

„No, naj le počakajo! Kmalu pride dan maščevanja. In tedaj se bodo zvijali pod našimi nogami ter obračali svoje hinavske oči proti nebu. Ali mi se jim bomo smejali ter jih dražili z dobrotami upornega kmeta.“

Pot se je zasukala navzgor. Skozi gosto smrečje stopata navkreber. Gozdno tišino je motil tu pa tam kak zajec, ki je preskočil pot, in iz dupel so se čuli godrnjajoči glasovi starih čukov.

Že sta na vrhu hriba. Mesečna svetloba je odpirala pogled po dolini, in zvonik sv. Lucije se je lesketal v rosi in žarni luči.

Popotnika pospešita svoje korake navzdol. Že sta pri Lukovi hruški, že prestopita most, in pred njima se pokaže Klandrovo posestvo.

Vse tiho. Vse spi. Ni že luči nobene.

Popotnika stopita na dvorišče.

Pes se jima zakadi pod noge. Potolažita ga takoj, poklicavši ga z imenom. Spremljal ju je do koč Matijaža Klandra.

Trska poropoče po oknu.

Takoj se začuje stopicanje po izbi, in čez nekaj trenutkov se odpro vežna vrata.

„Vidva tu in tako pozno?“ ju pozdravi Klander.

„Tvoja slutnja je vselej sveta,“ odgovori Trska.

„Ali sta prinesla posebne novice?“ povpraša Klander, spremljajoč jih v izbo.

„Vsekako, Matijaž! Grajska žaba se je že razpočila,“ odgovori slikarček.

In Trska začne pripovedavati dogodke v krčmi in pod hruško.

Klander ostane na videz miren, toda krojačeva povest ga je vznemirila.

„Hm! Morda pa ni še vse izgubljeno. Kam pa se hoče Krištof obrniti? Saj nima nobene zaslombe drugod. Vsekako ga bode treba potolažiti. Prenezaupen je. Moj polbrat Tomaž ga bode umel pomiriti,“ je govoril Matijaž.

Toda krojač in slikar sta majala z glavo.

„Plahuto preveč posluša. Dvomimo, da bi se dal pogovoriti. Saj prebiva že več tednov v Bohinju pri Plahuti.“

„O ti božji namestniki!“ vzklikne Matijaž pikro. „Saj sem vedno pravil, da Plahuta ni zanesljiv.“

Molk nastane. Naposled nadaljuje Matijaž:

„Prepričati se moramo, kako daleč sega Krištofova srčnost. Tebi, Grošelj, poverim to nalogo, da prideš stvari do dna ter mi prej ko prej izporočiš o uspehih.“

„Pa kako? Briksenski komisar je že v gradu in ta nam utegne prekrižati zadnji račun. Čul sem, da nas hoče vsekako pomiriti. In ravno Krištof naj bi bil tisti osel, na katerem naj bi mi jahali v grajsko sužnost,“ govori Grošelj.

„Krištof nama je stavil le to vprašanje: Ali bi bilo Klandru po godu, da pridemo mirnim potem do naše stare pravde?“

„In kaj sta mu odgovorila?“

„Povprašala sva ga za poroštvo. On pa je odgovoril,“ govori Trska se obotavlja, „on pa je odgovoril: Slika Klandrove Svetke.“

In spet so molčali.

„Bojim se, da ne bode nič kruha iz te moke. Krištof je že tako nespameten, da ne pojde za Svetko. Ne diši mu kmetska roka. Kar povzpел se je izza mize pri Kožuhu, ko ga je Grošelj nazival Klandrovega zeta,“ reče krojač.

„No, o tem nam pove več Tomaž, ki sem mu izročil ta posel, da pogleda v Krištofovo srce. Zdaj ukrenimo, kako poskusimo še enkrat Krištofa prikleniti náse! Komisar je v gradu, in jutri bodo razpravljali Krištofove pravice. Zato je neobhodno potrebno, da izvemo, kaj bodo ukrenili. Ti, Grošelj, se moraš kako

splaziti v grad ter izvedeti, kako stališče bode zastopal škofijski komisar.“

„Se zgodi, oče Matijaž!“

„Ali hiteti moramo, Matijaž! Drugače nas gospoda prehitijo. Drugi teden moramo vsekako začeti. In še ta teden pošlji sle na vse strani, da se kmetje pripravijo na odhod!“ priganja Šimen Trska.

„Vsak dan pričakujem od Cucka povelja. Zdi se mi, da so po Dolenjskem in Notranjskem že vsi na nogah in čakajo le velikonočne nedelje. Po praznikih pa se takoj pokažemo. Pri Radovljici bode zbirališče za našo plat. Tudi s Korošci se snidemo tu. Najprej udarimo na Blejski grad, in ko smo doma gotovi, tedaj gremo dalje proti Kranju in Ljubljani. Toda nikakor ne smemo prezreti, kaj ukrene briksenski komisar, zakaj meni se le zdi, da nam Krištof ostane zvest.“

Po teh besedah Klandrovih vstane Grošelj in reče:

„Za zdaj smo zgovorjeni. Meni se mudi, da ne zamudim. Ako ne drevi, jutri vam izporočim gotovo, kako se mi je posrečilo, izvohati grajske volkove. Na srečno svidenje!“

Klander in Trska sta ostala sama. Grošelj pa je hitel čez dvorišče na pot proti Radovljici.

Meseca ni bilo več, da bi svetil. Gost mrak se je raztezal po okolici, z neba so le posamične zvezde gledale na zemljo. Slikar je pospešil svoje korake, dasi je večkrat otresal z ramo, ki ga je še bolela. Najrazličnejše predstave so mu prepregale dušo, toda on je le osredotakal vse svoje misli na način, kako bi se priplazil v grajske prostore. Že mnogo načinov mu je prišlo na misel, toda noben se mu ni zdel povsem pravi. Kar se ga poprime težka slutnja: Kaj pa, ko bi ti, slikarček, zadnjikrat hodil po tej poti? Kaj, ko bi te zalotili grajski hlapci ter te potisnili čez rjave čeri v globoko jezero? In kaj takega imaš pričakovati, ako te izpazijo. . . . Toda ne! Grošelj, česa se bojiš? Imaš hitre noge in oster meč! Ako pa te utegnejo zapreti v grajsko ječo, tedaj spet ti pomore bistra glavica in namazani jezik! Nič strahu!“

Svetle oči lisjaka, ki je rinil čez pot, se mu zabliškajo v temni noči. Nehote je Grošelj prijel za meč.

Ali gozdna pot se bliža svojemu koncu. Že zre visoki grad Lambergov, že se svita pred njim, in divji petelin na visokem mecesnu naznanja s svojim cin-cin basom spomladno jutro. Sova se čuje le še redkokrat, kosi in devetovižniki drobe drobne in dolge pesni, v nižini pa je po sadnem drevju natrošeno belo in rdeče cvetje. Ščinkovci in penice, senice in taščice skakljajo po vejah in žvrgole jutranje pesni. Mrak se tanjša, zvezde ginjevajo, dan se dela v hribih, in izza Kamniških planin se usipa veličastna jutranja zarja. . .

Slikar Grošelj pa je že zavil iz Begunj proti mestu. A ni se zglasil v mestu. Pot ga vede dalje. Zmerom počasneje stopa, in z jutranjo roso napojena glava mu je polna zvitih naklepov.

Skomizgne z ramo, potrese glavo, pogleda kvišku in vidi pred sabo stari grad nad Blejskim jezerom. . .

Dosti misli mu je preplulo glavo, ali najizvrstnejšo si je prihranil za nazadnje. Pogled na sivo skalnato steno mu je navdahn timer ugodno misel.

„Ta pa ta!“ godrnja sam pri sebi in stopa brezskrbno čez zelene travnike. —

A tudi iz Bohinjske doline je tisto jutro jezdaril popotnik proti Blejskemu gradu. Tudi on je prečul noč v pogovoru z Bohinjskim vikarjem in zdaj se vrača. Savica mu šumi pod nogami, visoki hribi ga spremljajo, hladno jutro ga priganja k brzemu begu, ptiči mu pevajo odhodnico, drevje mu s cvetjem pošuja pot, zverina pa ga iz šume zijalasto ogledava.

Vikar je pohvalil njegov nastop, odobraval njegove načrte, ni pa potrdil črnogledega naziranja o kmetih.

„Le pojdite, prenežna moja ovčica, hitite in porabite trenotek, ki Vam je na razpolago, morda zadnjikrat! Brzo ukrenite, junaško nastopite za staro pravdo pred grajsko gospodo! Morda gre vse po sreči. In ako ne? Tedaj tem hitreje podajte roko staremu Klandru in pojte iskat pravico z mečem!“

„Meč Gospodov in Krištofov!“ je zvenelo Krištofu po ušesih.

In vsa narava je sodelovala, vsa priroda, vsako drevo, vsaka bilka, vsaka žival, vsak črv je kazal, da želi, da hoče pravico Krištofovo.

„Torej to je moja usodepolna pot! Danes zmagamo ali propademo. In če zmagamo, če jutranja zarja pri naša v svojih zlatih košarah meni pravico, dedno pravico, o tedaj si niti zmisliti ne morem, kake sanje bi sanjal Krištof Krajski velikonočne praznike! . . . Ako pa propademo? Uh, obupna prihodnost! Kakor potepe nega psa me odpode iz hiše, in v družbi najbolj zaničevanih ljudi bodem iskal svojega zavetja. Nosil bodem sliko Klandrove Svetke križem sveta ter popeval togo in bolest prokletega viteza. . . . Pa ne! Glavo kvišku, srce molči, skrij čute nedopovedljive skrivnosti!“

Tomaževa hiša se je pokazala izza zelenega drevja. In danes, prvikrat danes je Krištof Krajski šel mimo.

Pognal je svojega belca, stisnil noge, se nagnil naprej, in kakor blisk je bežal urni belec čez drn in strn, čez kamen in prst proti jezeru Matere božje.

V nekaj trenutkih je obletel modro jezero in spet je molil na grobu svoje matere. Kratka molitev je bila, a krepka in prisrčna. Belec se ni še dobro oddehnil, ko ga gospodar spet zajaše, in počasnih korakov stopata okrog hriba po stezi, ki vede na grad.

Tenko uho Krištofovo in še tanjše belčevo nekaj začuti. Jezdec se ozre in zdi se mu, da je nekaj zašumelo za bližnjim grmovjem.

Spet požene konja, a kmalu začuti vnovič šumenje po listju, ki je ležalo pod debelimi bukvami. Že prime za svoj meč in obrne konja proti tisti strani.

Slikarček pa se je tresel na vsem životu, skrivajoč se za votlo bukev. Sapo je vlekel k sebi, kažoč svoje dolge zobe, nozdrvi so se mu dvigale, stiskal je rami skupaj in pritiskal koleno ob koleno.

Že je mislil, da ga vitez izpazi; in če ga, tedaj je po njem. Ali vitezu se ni zdelo vredno, da bi zavil v gozd, in ker ni bilo več čuti šumenja, se obrne in gre dalje. Mislil si je, da je najbrže kaka zver stopicala po listju. Ali danes je imel čez vse važen posel, in ni

mu bilo na tem, da bi se podil po gozdu za divjimi zvermi.

Krištof ni toliko mislil na svoje pravice v tem hipu, kolikor na sprejem v gradu. Ali jih je morda komisar nagovoril, naj ga sprejmejo dostojno? Ali se morda postavi na stran Poliksene? Ali je Herman še tako besen? In zadnje njegovo slovo! Kako se ujema z njegovim današnjim prihodom? Ali je to tisti Krištof, ki hoče z oboroženimi kmeti planiti na grad?

Že se je belec zasukal na zadnjem ovinku. Grajska vrata so bila odprta, in leseni most čez jarek je dajal prost vhod.

Vitez je na dvorišču. Več psov se oglasi. Dva hlapca sta srpo gledala na došlega viteza. Ta pa poskoči raz konja in povpraša za Kozmo.

Z dobrovoljnim nasmehom se pokaže stari hlapec iz hleva ter pozdravi viteza:

„Bog Vas sprejmi, gospod Krištof! Hvala Bogu, da ste prišli! Vse se bode prav izteklo. Gospa so dobre volje, odkar je gospod komisar iz Briksna v gradu. Kar srčno vstopite! Tudi grof Turn pride in še več drugih plemenitašev iz okolice.“

In Krištof koraka naravnost k vežnim durim, kjer ga prijazno pozdravi oskrbnik Damijan.

„Zglasite me pri gospodu vikarju!“ reče vitez oskrbniku.

„Ni ga še iz cerkve, Vaše blagorodje!“

„Torej pa me naznanite pri očetu!“

„Zgodaj je še in v postelji so. Nič dobro se ne počutijo. Nekaj bolni so gospod graščak. Vendar upam, da Vam ne odpovedo obiska. Takoj povprašam Marušo, kako je.“

Stara hišna je veselo poljubila roko mlademu vitezu ter odhitela po stopnicah.

„So rekli, da le pridite!“ reče Maruša, stoječ vrhu stopnic.

Krištof stopa počasi po stopnicah navzgor v prvo nadstropje. Maruša mu pokaže graščakovo spalnico, in vitez vstopi.

XV.

Pravica gre na dan.

Mi vstajamo —
in vas je strah?

A. Aškerc.

Ves dopoldan so v gradu sprejemali visoke goste. Prišel je grof Turn s svojim spremstvom, prisopihal je mestni upravnik radovljiški, Lavrencij Paradajzar, prijahal je radovljiški zakupnik, Volk pl. Ditrihštajn, in prinesli so v nosilnici njegovo gospo Magdaleno. Priletela sta na turških konjičih mlada dva Lamberga in še več drugih plemičev in vitezov. Lesketali so se zlati in srebrni šlemi, svetle sablje so se kopale v solnčnih žarkih, ostroge so rožljale po hodnikih, nemška, latinska in celo slovenska govorica se je čula.

Hartman je sprejemal mlade viteze, gospa Poliksena plemenite gospe, in Krištof — ki je zastopal svojega očeta — je pa sprejemal bližnje graščake in plemiče.

Ves grad je bil po koncu, in skoro bi mislili, da se pripravlja plemenita gospoda za poroko, ne pa za — boj.

Polno dvorišče je bilo hlapcev raznih plemičev, spremljajočih svoje gospode. Moško je hodil stari Kozma po hlevu in naročal domačim hlapcem, da pač dobro postrežejo konjem, ker ne bode zastonj. A še mogočnejše se je sukal oskrbnik Damijan okrog vežnih vrat ter skrbel za red. Venomer je godrnjal, zdaj nad deklami, zdaj nad hlapci, ter letal čisto brez potrebe po stopnicah gor in dol. Maruša se je zelo jezila proti mladim deklam, da se oskrbnik brez potrebe suče po stopnicah in po veži, le da bi obrnil nase večjo pozornost. Ali Damijan se ni vdal zasmehljivim besedam stare hišne, ki se je stavila v taisto vrsto z oskrbnikom, ter je stano-
vitno meril svoje korake po veži in po stopnicah.

„Le čakaj, ti potuha stara, saj bode kmalu drugače! Mladi gospod ti že pokaže, kdo je gospodar v gradu!“ gode stara hišna po kuhinji.

„Ali res mislite, teta, da bode gospod Krištof naš?“ jo povprašujejo dekle. Klicale so jo le za teto, in nobena ji drugače ni smela reči, ako se ni hotela zameriti.

„O dekleta, le spomnite se mojih besedi! Še danes se bode kolo zasukalo, in naš dobri, prenežni vitez bode prišel do svojih pravic. Saj drugače biti ne more. Jaz bi šla precej strani, ko bi se tako ne zgodilo. Sem gospodu graščaku tudi povedala.“

„Ali gospa je vsa za gospoda Hartmana.“

„E, kaj ti veš, Špelica! Tebi najbrže gospoda Hartmana brčice ugajajo; toda le vleci za nje, me pa se rajši držimo za brado gospoda Krištofa; kaj ne, dekleta?“

Starejše dekletke so ji smejaje se pritrdile. Mlajše pa so le pritrjevale Špelici, ki se je poganjala za prvo hišno ter bi bila rada izpodrinila staro Marušo.

„Le nikar ne pravite, Maruša, kar ne more biti! Saj vendar veste, dekleta, kaj je bilo pred pustom, ko so se sprli in je gospod Krištof moral bežati iz grada.“

Tedaj pa se je stara hišna razburila nad Špelico.

„Molči, deklina! Bolj sem skrbela zate kakor vsaka teta, in zdaj mi tako oporekaš! Ali ne veš, kakšno besedo imam jaz pri gospodi? Ali ne veš, da te lahko pošljem iz grada? In če mi hipoma ne molčiš, pokličem gospoda Krištofa, da ti pokaže pot iz grada.“

Špelica je obmolknila. Dasi so rade dražile in oporekale stari Maruši, so jo imele vendar le stare in mlade rade, in tudi pri starem gospodu njena beseda ni bila majhna.

„Le pomislite, dekleta, saj ste s kmetov doma, kakor sem jaz! Ali ne veste, kako so kmetje nevoljni na gospo Polikseno? Gorje ji, ako bi jim prišla pred oči! Gospoda Krištofa pa kmetje ljubijo, in če on nastopi, tedaj bode takoj nezadovoljnosti konec. Ali ne veste, zakaj je prišel komisar iz Briksna od samega škofa?“

Dekleta so se prekrižale pri teh besedah.

„Kakšen morajo biti šele škof, ako so že njihov služabnik tak; kajneda, dekleta?“ nadaljuje Maruša. Škofov komisar, ki je dospel na cvetno nedeljo, je bil Janez Tomaž Spaverski, sorodnik Turjaških grofov in pomožni škof briksenski. Bil je mlad, star šele dva-
indvajset let, in opravljen tako bogato in tako lepo, da so se ženske kar prekrižavale pred njim.

„Niti angel na sv. Miklavža večer ni bil tako lep,“ so dejale deklice.

Velika dvorana je bila polna bliščečih gostov, ko je grajski zvon pozvanjal k obedu. Našteli smo jih že po imenu.

Toda nas ne zanimajo toliko okusna in draga jedila, ki bi dandanes zvečine že ne ugajala. Zato poglejmo rajši za slikarjem Grošljem, kako je prišel iz leskovega gozda, kjer bi ga bil kmalu Krištof Krajski zalotil.

Na svoji poti od Klandra je došel pod grad. Poznal je dobro Krištofa Krajskega, ki je prijezdil okrog hriba, in sreča njegova je bila, da se je ravno v bukovju preoblačil. Sleknil je svojo navadno obleko ter se napravil v beraške cape. Po obrazu se je namazal nekoliko z mastjo in svoj meč vteknil v debelo gorjačo, na katero se je opiral. Levo koleno zveže močno s srobrotom, da je noga od kolena do stopal visela v zraku, in gorjačo, ki je imela podobo bergle, pritakne pod pazduho.

„Dobro je!“ zagodrnja, pobere ostalo oblačilo v zveženj ter odide proti gradu.

Bilo je že poldne, in dasi so hlapci na dvorišču že davno odmolili, je vendar Grošelj še vedno stal ob vratih, ki drže na dvorišče, ter molil angelovo češčenje na glas v velikih presledkih.

Z velikim križem konča svojo molitev. Lehko je med molitvijo ves položaj premislil in zdaj je odločen. Hladno začne govoriti pastirju, ki je napajal goved ob koritu.

„Kaj meniš, fante, ali bi se dalo kaj dobrega použiti danes v grajski kuhinji?“

„Danes bode težko kaj, ker je veliko gospode v gradu,“ odgovori pastir.

„Ali nekaj pa mi vendar le pristoji, ker sem tako daleč in tako visoko gori prilezel. Le pomisli, fante, cele tri ure sem hodil od jezera do gradu. Nič še nisem okusil danes, in kakor štrene debele pajčevine se mi trgajo po trebuhu. Kaj pa, ko bi tjale sedel pred hlevom na klopico. Tako me že bole noge, da nič ne morem.“

„Le sedite le! Bom pa jaz šel kaj iskat. Sam imam še kos kruha tamle na svoji postelji v hlevu,“ mu odgovarja usmiljeni pastir.

Berač sede na klopico pred hlevom.

„No, kaj pa ti kolovratiš danes tukaj okrog gradu? Odkod si pa?“ ga povpraša hlapec, ki je stopil iz hleva.

„Tam od Sv. Lucije sem doma. ‚Žganček‘ mi pravijo, ker rad žgance jem.“

„Zakaj pa nosiš berglo?“

„Eh, huda bolezen to. Uдно bolezen imam, in ta mi je že vso nogo izkrivila. Vsa božja pota sem že prehodil, a božja volja je, da trpim. Služil sem cesarja pet let in dva meseca. Laška mi je tako znana kakor Kranjska. Dosti Benečanov sem spravil na oni svet. Toda usmilite se me, ljudje božji, in dajte mi kaj jesti! Tako sem lačen!“

„Tonček, pojdi. pojdi v kuhinjo in prinesi temu možu kaj gorkega! Reci, da sem jaz rekel!“ se oglasi Kozma, ki je oddaleč poslušal beračevo pripovedavanje.

„Torej od Sv. Lucije si doma? Ali poznaš Matijaža Klandra?“ ga povpraša Kozma.

„E, kaj bi ga ne, saj je mojim starišem bajto snedel, da moram jaz zdaj revež hoditi od hiše do hiše.“

„Torej tako trdosrčen je ta kralj Matijaž? Pa hoče kmete odrešiti,“ reče hlapec Vuka Ditrihštajna.

„E, pojte, pojte! Samo záse skrbi, za kmete mu je malo mar,“ odvrne berač.

„Pa se mu je menda sv. Duh prikazal,“ pravi Kozma.

„Ha! To je sleparstvo! Ljudje so norci, ki mu to verjamejo. Pač pa bi bil celo vašega dobrega gospoda Krištofa kmalu premotil, da ga ni sam Bog varoval in Mati božja jezerska.“

Hlapci so bili vedno bolj radovedni. Pastir je prinesel iz kuhinje dišečo juho, ki je šla beraču v slast.

„Ah, Bog vam povrni in sv. Krištof, ki je patron vašega dobrega mladega gospoda!“

Pastir je povedal ob enem, da naj hlapci gredo južinat. In odšli so v obednico poleg kuhinje, pastir in berač ostaneta sama.

„Ali ti ne greš južinat?“ povpraša berač pastirja.

„Jaz moram paziti na živino in danes še celo, ker je toliko tujih konj v hlevu. Južinal bodem pozneje,“ odgovori pastir.

„Tale vaš Kozma je dober mož; kajneda, Tonček?“

„Tisto pa. Tudi gospoda ga zelo čisla. Posebno mladi gospod Krištof ga ceni.“

„Saj ima tudi ključe od kašč; kajneda?“

„Tisto pa. Še tamle od skrivnih vrat, ki drže pod zidom na plano, ima on ključ, ki ga še oskrbnik nima.“

„Kam pa se pride skozi tista vrata?“

„Pravijo, da se skozi tista vratca lahko pride v vse sobe v gradu.“

„Kaj pa imajo danes gospoda, da se jih je toliko zbralo?“

„I, pravijo, da bodo danes mladega gospoda napravili za gospodarja. Pa gospa menda brani, ker bi rada vtiščala svojega Hermana.“

„Kdaj pa imajo tisto reč?“

„Zdaj so pri južini. Tisto reč pa bodo imeli menda šele zvečer, ker so hlapci pravili, da najbrže ostanejo nocoj še tu.“

„Truden sem in rad bi se odpočil. Ali bi me ti peljal gori na seno?“

„Kar z mano pojdite!“

In odideta po stopnicah na hlev.

„Pa se dobro odpočijte!“ reče pastir in hiti v hlev.

Grošelj pa se je zvalil na seno in premišljeval svoje nadaljnje načrte. Skozi line golobnjaka je gledal na dvorišče in opazoval, kaj se bode vse godilo.

Vzlasti so ga zanimala tista skrivna vratca, in premišljal je, kako bi prišel do Kozmovih ključev.

Tam gori v grajski dvorani pa je postajalo vedno živahneje. Gostje so bili dobre volje, le domači so se zamišljeno držali.

Ko pa so hišne nehale nositi na mizo, vstane komisar Janez Tomaž Spaverski, in gospa Poliksena povabi vso družbo na grajski vrt.

Spomladno solnce je sijalo, in zelenje je kipelo po grajskih gredicah. Tudi črešnja in hruška sta že cveteli, in v cvetličnjaku so cvetele zgodnje spomladne rože.

Berač na hlevu je ves čas opazoval grajsko gospodo, in marsikaka beseda mu je priletela iz vrta na tanko uho.

Jurija Krajskega ni bilo na vrtu. Počival je na mehki blazini v sobi ter razmišljal, kako se izide današnji dan. Odločil se je, da prepusti gospodarstvo Krištofu z gotovimi pogoji. Tudi grof Turn in Krištof sta šele pol ure pozneje prišla na vrt. Dogovarjala sta se o dednem pravu, in grof mu je dajal upanje. Ravno tako je dopoldan škofijski komisar obetal Krištofu svojo zaslombo. Ta se je torej z najboljšimi nadami pripravljaj na bližajočo se razpravo.

Ko pa se je bližala šesta ura, so zapustili zadnji gostje grajski vrt.

Zbirali so se v veliki dvorani, ki je imela okna s pogledom na jezero.

Krištof je slonel pri odprtem oknu in gledal na grobišče sv. Martina.

Kar se odpro vrata, in v dvorano stopi škofijski komisar. Lepega obraza in vitkega stasa je korakal grandiozno po dolgi dvorani. Višnjev talar z zlatimi obrobki mu je zakrival telo, in po hrbtu je plapolal ozek plašč iz škrlata, zapet okrog vrata z rumeno verižico. Zlat križ na zlati verižici mu je visel na prsih, in žametast biret je zakrival črne lase, ki so se spuščali po tilniku.

Komisar zasede prvo mesto. Poleg njega sede na levo njegov tajnik, mlad duhovnik bele polti in zamišljenih oči, z zavojem pergamenta v roki. Na desno sede stari Jurij Krajski, poleg njega gospa Poliksena in sin Herman, poleg tajnika pa Krištof Krajski. Ostali vitezi in plemiči so zaseli druge prostore ob dolgi mizi.

„Prečastita in blagorodna gospoda! Sklical sem vas, da izvem zanesljivo resnico o dednem pravu Krištofa Krajskega in o pritožbah kmetov podložnikov. Gospod Sava, moj tajnik in svetovavec briksenskega škofa, naj vam prebere pritožbo Krištofa in kmetov.“

In tajnik prebere dolgo pritožbo kmetov na poziv svojega gospoda.

Plemiči so majali z glavami, in Poliksena se je prezirljivo posmehovala.

„In zdaj preberite še odgovor gospoda Jurija Krajskega, gospod Sava!“

In ko tajnik prebere več pisem Jurija Krajskega do briksenskega škofa, vstane spet komisar ter izpregovori:

„Blagorodna gospoda! Danes govorite vi, jutri bodo govorili kmetje. Vi pa, gospod tajnik, pišite!“

In vstane gospa Poliksena ter si izprosi besede.

„Menim, presvetli, preblagorodni gospod komisar naše Prezvišenosti, visokorodnega, prejasnega škofa briksenskega, da pristoji meni prva beseda. Kakor vidite, moj soprog je bolehen in ne more zagovarjati svojega stališča, kakor je potreba. Zato si usojam jaz govoriti v njegovem imenu.“

Presvetli gospod komisar! Krištof Krajski ima pač dedno pravico po hišnih in državnih postavah. Ali mogoče je, da dedič utegne zapraviti svoje pravo. In to se je zgodilo pri Krištofu. Kdor se namreč peča s sovražniki rodbine, pravi pravilo in postava, ali kdor odpove pokorščino svojim predstojnikom, ta izgubi dedno pravo. In Krištof se je zvezal s kmeti, našimi podložniki, se je uprl svojim staršem ter je tako izgubil svoje dedne pravice. Zato pristoji le našemu Hermanu pravica do nasledstva.“

Poliksena sede.

Za besedo se zglesi grof Turn:

„Vaše blagorodje! Presvetli gospod komisar! Res je, da hišna pravila in državne postave delajo izjemo. Toda naj oprostí milostiva gospa Krajska, da ji oporekam. Krištof je pač hodil okrog kmetov, ker ni našel po gradovih nobene zaslombe. In kam naj se obrne mlad človek v sredi viharjev življenja, ako ne do tistih, ki imajo z njim sočutje? Res je, da je Krištof umazal svoje dostojanstvo, ker je hodil po svete k podložnikom. Toda če ga je umazal, pa ga je sproti izpiral, in če ga je omadeževal, ga ni zapravil, viteško čast pa si je ohranil. Ni ga speljala vabljava ženska prikazen, niso ga utopili zmotljivi vinski duhovi, ostal je neomadeževanega značaja, in viteško čast je reševal bolje kakor marsikateri, ki pod krinko vdanosti uganja najgrše pregrehe ter jemlje dober ugled našemu stanu. Ni moja naloga, da bi dokazoval, koliko se je Krištof pregrešil zoper svojega očeta, to naj pove gospod vikar. Pač pa oporekam slovesno, da bi bil Krištof s svojo prijaz-

nostjo do kmetov izdajal naše plemstvo, in zagotovim vas, da Krištof nima nobene zveze več s kmeti. Torej, če bi ga tudi obsodili kot nepokorneža, ne smemo ga obsoditi kot poboljšanca.

Blagorodna gospoda! Nevarni časi se nam bližajo, in vsak čas moramo biti pripravljeni, da se kmetje vzdignejo ter planejo nad nas. Ali naj v takih časih take moči, kakor je Krištof, zametamo, ali naj sami pomagamo množiti uporno četo? Saj izkušate, koliko morete še strahovati kmete, in ako pride do odločilnega trenutka in ta je blizu — tedaj nam more biti Krištof večja podpora, kakor deset drugih graščakov, za katere kmetje ne marajo. Sami pravijo, da hočejo Krištofa radi imeti, kakor ste slišali iz pritožbe, čemu bi se torej ustavljali in si brez potrebe neslogo delali v rod-
bini, ko je ravno najbolj potreba sloge med plemiči in graščaki?

Blagorodni gospod komisar naj tedaj blagovoli razmere vpoštevati in Krištofu ne kratiti starih pravic.“

Grof Turn preneha. V tem ko so med Polikseninim govorom navzoči molčali, so med Turnovim govorom z glavo prikimavali. Le Herman in oba Lamberga sta pritrjevala Polikseni.

„Še kdo želi izraziti svoje mnenje?“

Toda le Poliksena se oglasi.

„Blagorodni grof je dajal vedno potuho našemu Krištofu. In to je tudi danes pokazal v obilni meri. Naj se varuje, da ne bode obžaloval svojega postopanja.“

In zarožljajal je srebrni sklepanec ob njenem pasu, razburjenost se je brala na njenih licih in skoro z jokajočim glasom nadaljuje :

„Upam, da Vaše blagorodje, prečastiti gospod koadjutor našega visokega gospoda, vpoštevava materino skrb in graščakovo zvestobo. Ne odrivamo Krištofa, toda vdanost cesarski hiši in našemu gospodu, briksen-skemu škofu, mora biti vendar prva reč.“

Molk nastane. Komisar pa vstane, in naslonivši roke na mizo, povpraša :

„Gospod Jurij Krajski, zakupnik Blejskega gradu, kaka je Vaša želja?“

Stari graščak sede odgovori:

„Vaša Prečastitost naj odloči.“

In komisar nadaljuje:

„Res je, nevarni časi se nam bližajo. Kmetje se zbirajo, da udarijo po gospodi. Zvestoba do cesarja in naših višjih gospodov je prva točka. Gospod Krištof, ali prisegate zvestobo in vdanost do smrti našemu presvetlemu cesarju Maksimilijanu I.?“

In komisar pokaže s prstom na sv. razpelo na steni.

„Prisegam!“ odgovori Krištof stoje.

„Ali prisegate vdanost našemu škofu, vladarju briksenske škofije in lastniku Blejskega gradu?“

„Prisegam!“ odgovarja Krištof.

„Ali prisegate na stare pravice briksenskega škofa in na pravice gospodov Krajskih?“

„Prisegam!“ izgovori tretjič Krištof Krajski.

„Ali nam obljubite, da se ne vežete več s kmeti zoper graščake in plemiče in da pobijate njihovo namišljeno „staro pravdo“?“

Tedaj je Krištofu zastala beseda. Bil je v zadregi.

„Stara pravda naj velja, moja in kmetska!“ odgovori Krištof. „Vsakemu svoje: kmetom, kar je njihovega, gospodi, kar je njenega.“

Obrazi navzočih so se izpremenili. Polikseni se je obraz razjasnil, Juriju Krajskemu se je potemnil.

Komisar je bil tudi v zadregi. A hitro nadaljuje:

„Torej v stari pravdi niste še na jasnem, gospod Krištof. Povprašam Vas pa, ali se podvržete sklepom komisarjev, cesarskih in škofovih, ki so ta teden razposlani po vseh deželah, da poslušajo pritožbe kmetov ter končno sklenejo, kar je pravica in resnica?“

„Se podvržem,“ odgovori Krištof.

Grofu Turnu se je odvalil kamen od srca, Poliksena omahne na naslonjač, Herman pa skoči po koncu in vpraša komisarja:

„In kaj ostane meni, Vaše blagorodje?“

„To pa ni moja zadeva, gospod Herman. V družinske razmere se jaz le toliko vtikam, v kolikor se tičejo oblasti briksenskega škofa. In pooblaščen potrjujem ter ob enem proglašam Krištofa za dednega gospoda Blejske graščine in njenih podložnikov.“

„Razprava je končana,“ sklene komisar in vstane.

V tistem hipu prileti skozi okno na mizo mošnja, ki se vsled padca razveže, in rumeni cekini se usujejo po marmornati mizi.

Vse obide strah, in celo Herman, ki je hotel vzkipeti, drži za glavo gospo Polikseno, ki je omedlela. Tudi stari Jurij Krajski se je močno prestrašil, da so ga morali nesti v spalnico. Splošna razburjenost je vladala, le Krištof je stopil k oknu. Poznal je dobro svojo mošnjo cekinov, ki jih je vrgel pod krojačevo hruško slikarju Grošlju za Svetkino podobo, in pretresle so ga besede, ki jih je slišal iz ust Grošljevih:

„Prokleti krofači!“

To namreč so bile zadnje besede slikarčka Grošlja, ki se je kot berač splazil zvečer na grajski zid, odprl s ključem, ki ga je ukradel Kozmu, skrivna vratca ter zlezal na visoki javor, ki je rasel vrhu skalnate stene nad jezerom. Z javora je gledal skozi odprta okna v zborovalno dvorano ter poslušal govore zborovavcev. Že se je veselil, da še tisto noč izporoči Matijažu Klandru zanimive novosti iz grajske dvorane. Hotel pa je v svoji predrznosti postaviti tudi dostojen spomenik svojemu junaštvu s tem, da je vrgel skozi okno ob sklepu razprave mošnjo Krištofovih cekinov na kamenito mizo.

In res jih je vrgel ter še mislil zaklicati besedico: „Izdajica!“ skozi okno. Toda ko je z močjo zagnal mošnjo, se mu izpodrsne. Ulovi se za drobno vejico, ki se je odtrgala, in slikar Grošelj je preklinjaje zletel čez visoke skalnate čeri. Z razdrobljeno glavo pade njegovo truplo v mirno jezero.

Še je slišal Krištof plosk na jezeru, čul razburkane valove in šumenje vode. Toda jezero se je hitro pomirilo, in ribe so plesale mrtvaški ples okrog trupla slikarčka Grošlja. . . .

XVI.

Vstajenje.

Le vstani, vborni narod moj,
Do danes v prah teptan!

S. Gregorčič.

Za Veliko sredo je komisar briksenskega škofa naročil županom vsake vasi, da pridejo v grad na zaslišanje. Željno je pričakovala grajska gospoda izida današnjega dne. Toda povabljenih kmetov — ni bilo.

Grajski hlapci so pač vestno izpolnili naročilo, toda Matijaž Klander je po krojaču Šimnu ukazal kmetom, da se ne odzovejo povabilu. Stroga disciplina in brezpogojno zaupanje je odločilo.

Zamišljeno je hodil komisar po dvorani in se čudil, da se je kmetški upor že tako izzoril. Pokliče Krištofa Krajskega in ga povpraša za svet.

„Kmetje so obupani, Vaše blagorodje! Ne verjamemo več, da gospoda resno misli na dobrohotno posredovanje,“ reče Krištof.

„In kaj naj ukrenemo, gospod Krištof?“

„Ako ukažete, pošljem jaz po Tomaža Klandra. Ta utegne priti, ako je doma. Kaj nadalje — pokaže prihodnost.“

„In kdo je Tomaž Klander?“

„Precej doli ob Bohinjski Beli ima svojo hišo ter je polbrat znanega Matijaža Klandra od Sv. Lucije, do katerega imajo kmetje vse zaupanje.“

„Dobro! Prosim, da ga pokličete prej ko mogoče.“

„Ali mi dovolite, da grem sam do njega? Bil mi je vedno naklonjen in ker sem ga rešil nekoč iz ječe, mi je tudi hvaležen.“

„Ali si upate? Ali ne izgubite na svoji viteški časti, ako greste sami v hišo kmetovo? Pa bi poslali takega zanesljivega hlapca.“

„Ne verjamem, da bi prišel na besedo drugega. Saj je bil včeraj že grajski hlapec pri njem.“

„In kaj je rekel?“

„Nič ni rekel.“

In komisar je spet hodil po dvorani gor in dol. Naposled se ustavi in reče:

„Varujte svojo čast in pojdite!“

Krištof se takoj poslovi, in s starim hlapcem Kozmo odideta v dolino. Pospešita svoje korake in v pičli pol uri sta že pred hišo Tomaža Klander.

Kozma je ostal na dvorišču, Krištof pa vstopi v hišo.

„A, dobro došli, gospod Krištof! Kaj si ne bodete umazali svojih rok, ako primete za kljuko mojih vrat?“ ga pozdravi pikro Tomaž Klander.

„Mi smo še zmerom stari pravdarji, oče Tomaž; ali Vi niste?“ odgovori premagovaje se vitez.

„Jaz sem pač, toda Vi niste. Vse vem, kaj ste uganjali pod krojačevo hruško, in tudi to vem, da ste slikarčka poslali rakom žvižgat in ribam gost.“

„Jaz? Oče Tomaž, govorite počasi! Ako je Grošljeva duša na moji vesti, tedaj naj ne vidim več Blejskega gradu in jezerska Mati božja naj me pahne v dno jezera.“

„Vaša prisega je pač piškava. Kdo ga je torej pahnil čez skalovje v dno jezera?“

„Sam, oče Tomaž, čisto sam. Pritepel se je v grad kot berač, ukradel Kozmu ključ od skrivnih vratic ter splezal na visoki javor, odkoder je poslušal pri odprtem oknu naše pogovore. Zagnal je mošnjo mojih cekinov skozi okno na mizo in v tistem hipu se je prevagal in padel čez skalovje v jezero.“

„Pa so pravili, da ste ga Vi oropali poprej cekinov in potem pehnili v jezero.“

„Vsa grajska gospoda in vsi grajski hlapci so priča, da ste napačno poučeni. Pač pa ni bilo častno, da je Matijaž Klander takega tihotapca poslal v grad. Toda pustimo Grošlja, saj časti vam ravno ni delal, in povejte mi rajši, oče Tomaž, zakaj Vas ni bilo danes v grad.“

„Kadar me bode pravi gospodar Blejskega gradu poklical, tedaj že pridem. Toda Poliksena ne bode vihtela biča nad našimi glavami.“

„Ako pa bi Vas jaz povabil, ali bi prišli?“

„Kot prijatelj pač, a kot podložnik ne, ker niste Vi doslej naš gospod, dasi je bila to naša želja, ko smo poslali svojo prošnjo do briksenskega škofa.“

„Oče Tomaž! Včeraj se je moja „stara pravda“ odločila, in ko bi bil Grošelj ostal živ, bi Vam bil povedal, da sem od včerašnjega dne jaz, Krištof Krajski, zakupnik Blejskega gradu. Evo Vam pisma!“

In Krištof potegne izza pasú pisan pergament, podpisan od komisarja Janeza Tomaža Spaverskega.

Tomaž izbuli svoje oči, pogleda Krištofu ostro v oči in reče:

„Ali je res?“

„Prepričajte se! Ali torej greste na moj poklic v grad?“

„Grem. Toda šli bi tudi župani drugih vasi, da bi vedeli za to. Svetujem Vam, gospod Krištof — in Tomaž se globoko prikloni — da počakate toliko časa, dokler jaz ne izporočim vsem kmetom, kaj se je zgodilo. Vsa dolina mora izvedeti še danes, da se nam vrača mirnim potem naša stara pravda, in pri vseh cerkvah mora zvoniti in vse se mora veseliti, da sme pozdraviti svojega pravega gospoda Krištofa Krajskega. Preveč sem iz sebe, da bi mogel dati duška svojim srčnim udarcem, milostivi gospod! Toda zagotovim Vas, da potolažite visokega gospoda komisarja dobrotljivega briksenskega škofa, in Bog mu naj potegne mlado življenje do sive starosti. Vsekako pa, milostivi gospod Krištof, da se lahko zanesem popolnoma na Vašo besedo?“

„Ali sem še kdaj prelomil besedo?“

„Ali bi mi ne mogli dati tega pergamenta?“

„Tu ga imate. Zanašam se pa, oče Tomaž, da mi ga pošteno vrnete. Saj veste, da je ta oslovska koža dragocena, ker hrani v sebi mojo — in vašo „staro pravdo.“

In Tomaž se je zadovoljil. Vpraša le še viteza:

„In kdaj želi Vaša milost, da se snidemo v gradu?“

Krištof premišlja. In reče:

„Zadnje tri dni velikega tedna moramo posvetiti našemu Odrešeniku. Ali veste še, oče Tomaž, kaj ta križ v kotu pomeni?“

In Krištof pokaže na razpelo. Tomaž molči. . . . Solza je zalesketala v njegovem očesu. . . . solza kesanja.

„Veliki četrtek je jutri, in upam, oče Tomaž, da se vidimo pred oltarjem sv. Martina.“

Tomaž molči. . . . Druga solza je zablestela v njegovem očesu. . . . solza veselja.

„Upam, da obhajamo letos veselo alelujo. Pridite, oče Tomaž, na velikonočni torek v grad in tako povejte tudi drugim povablencem! Do tedaj pa srečne praznike!“

Krištof Krajski poda roko Tomažu, ki so mu goste solze polile gubava lica. Nato se povrne s Kozmom domov.

Zvonovi so zvonili delopust pri cerkvi sv. Martina. . .

Gori v gradu je mirno. Gostje so se vrnili domov, le škofijski komisar s svojim tajnikom je v gradu prebil velikonočne praznike.

Ko pa so drugi dan zvonove zavezali in je grajski vikar Jarnej Singer ob ropotanju lesenega klepetca opravljaj najsvetejšo daritev, tedaj je vsa grajska gospoda pristopila k angelski mizi. Za njo pa so se vrstili verniki, in tudi Tomaž Klander je okusil zadnjo večerjo. . . .

Večina podložnikov je čutila ta dan v svojem srcu rajsko radost. S ponosom so zrl na mladega Krištofa, ki je raz gosposki kor gledal, vtopljen v molitev, in pričakovali so vesele Velike noči. . . .

In vstal je Gospod, kakor je rekel.

Sušec je posušil blatnata pota, in žarki spomladnega solnca so se kopali v prahu. Lep mali traven se je začel, dasi je sneg pozno skopnel. Zelenelo je po travnikih in njivah, drevje je brstelo in nekaj ga je že cvetelo. Smreke so zelenele, bukovje se je odevalo v listje, tiči so žvrgoleli, jutranja rosa je žarela v solnčnih trakovih. . . .

Vstajenja dan je bil.

Zvonovi so se glasili po dolini, ljudje so hiteli praznično oblečeni proti cerkvam, vesela aleluja je odmevala proti nebu, godba je bučala, pevci so peli, mašniki pa so v dragocenih ornatih in pod pozlačenim baldahinom spremljali Najsvetejše čez polje. Vsake vrste bandera so vihrala v zraku, in nepregledna množica

se je zvrstoma premikala za banderi, vtopljena v skrivnosti Gospodovega vstajenja. . . .

Gospod je res vstal, aleluja!

Vstajaš pa tudi ti, slovenski trpin! Stoletne stiske minjevajo, stara pravda se vrača, gospoda izpregledava, mir se prikazuje, svoboda raste, radost prekipeva. . . . Led je predrt, srca se tajajo, pogum raste. . . . Jutranja zarja napoveduje krasen dan, kmet spet zre jasno v prihodnost. . . .

Vstajenja dan — vesel dan! Strasti so se polegale, pregrehe so zakopane, srca kipe v vzvišenih mislih. . . .

Ali pa naj se nebo, stekleno nebo zagrne s pogubnimi oblaki? Ali naj nestalni mesec malega travna zaobrne svoje lice? Ali se ne skrivajo za gorami neukrotljivi viharji? Ali se ne skrivajo še srca, ki kličejo na maščevanje?

Tam od Sv. Lucije se je pokazal temen oblak, ki hrani v sebi blisk in strele. . . .

Toda prazniki so minili — veseli prazniki neizkaljenega veselja. . . . Že na vse zgodaj so stopali častitljivi možaki v dolgih plaščih in s širokokrajnatimi klobuki proti staremu gradu. Dvorišče Blejskega gradu se je napolnilo samih kmetov, in Krištof Krajski je dobre volje pohajal med njimi ter z vsakim vedel govoriti prijazno besedo.

Prišli so vsi znamenitejši kmetje, podložniki Blejskega gradu, prišel je tudi Tomaž Klander. Dasi mu je Matijaž odsvetoval, dasi ga je Šimen Trska pregovarjal, ostal je Krištofu mož-beseda in mu pripeljal vse kmete, ki so spadali pod njegovo oblast. Veselje se je bralo na vseh licih, in Krištof je nekaterikrat potapljal Tomaža po rami.

Naposled se prikaže na dvorišču škofijski komisar Janez Tomaž Spaverski.

Kmetje ga pozdravijo, globoko se priklanjaje. Komisar jim odzdravi:

„Veseli me, da ste poslušali pameten glas ter se odzvali mojemu pozivu. Zdaj le povejte svoje želje in bodite prepričani, da se bomo nanje ozirali!“

In vsi kmetje zakličejo:

„Tomaž naj govori v našem imenu!“

Tomaž Klander stopi iz gruče, pogleda na Krištofa, se prikloni komisarju in izpregovori:

„Visoki in žlahtni gospod namestnik našega gospodarja, briksenskega škofa! Ta gospod, ki stoji ob Vaši strani, gospod Krištof Krajski, je, ki nas je nagnil, da smo zatajili svojo kri ter prišli danes polnoštevilo semkaj. Pokazali smo, da radi poslušamo, da se radi pokorimo tistemu, ki ima srce za ubogega kmeta. On nas je ljubil in nas ljubi, in vedno smo pravili, da prisegamo vdanost svojemu pravemu dednemu gospodu, mlademu Krištofu Krajskemu. In to smo naglašali tudi v prošnji do knežje Milosti briksenskega škofa. To smo ponavljali osebno pri milostnem škofu in presvetlem cesarju. Ker pa smo se pretekle dneve do dobra prepričali, da gospoda resno misli z nami, zato smo prišli na poziv svojega gospoda Krištofa Krajskega.“

„Bog živi gospoda Krištofa!“ se je razlegalo po dvorišču.

Tomaž pa nadaljuje:

„In naše želje, visoki gospod komisar, naše želje so želje gospoda Krištofa, tako upamo. Mi ne maramo drugega, kakor da se nam ne kratijo od graščine naše stare pravice. Našo staro pravdo hočemo imeti, in ta pravda je razložena v prošnji, ki smo jo poslali do knežje Milosti v Briksen; zakaj neznosne so že razmere celo za svobodnega kmeta, kakor sem jaz, kaj pa šele za tiste, ki so predani na milost in nemilost svojih graščakov. In vsak dan je hujše. Tožba za tožbo se čuje, in še nekaj let — pa smo na slabem kakor živina. Vrhu tega so slabe letine, vedne vojske, bolezni in druge nezgode, ki jih tlačijo le na kmeta. Kar vsejemo, pobere slana, kar slana ne pomori, odnese Sava, kar Sava ne odnese, poje gosposki davek, kar davek ne pogoltne, pograbi birič, in če si kaj skril pred oskrbnikom, pa moraš poslati duhovnikom. Kadar je žito zrelo, pojdi žet najprvo gosposki klas; kadar je treba orati, pa moraš iti na grad tlako delat; ko je treba pobrati sirovino, pa pojdi na vojsko; in če prineseš domov zdravo kožo, pa najdeš prazen dom. — Toda dovolj! Danes gledamo z veselim srcem v pri-

hodnost, visoki gospod, in upamo, da nas gospod Krištof Krajski zadovolji in osreči. Zato mu prisegamo zvestobo ter kličemo : Bog nam ohrani, Bog nam potrdi našega pravega dednega gospodarja Krištofa Krajskega! Bog pa živi tudi Vas, ki ste nam naklonili veselo željo in izročite premilostnemu knezu in škofu našo najsrčnejšo zahvalo in najglobočjo vdanost!“

Tajnik Sava je zapisal vse želje kmetov na koženico, Krištof jih je potrdil in poslušal v slovenskem jeziku, ko jih je tajnik raztolmačil kmetom. In naposled prebere tajnik Sava še pismo, s katerim briksenski škof potrjuje Krištofa Krajskega za pravega dednega gospoda Blejske graščine in njenih podložnikov.

Gromovit „živio naš gospod Krištof!“ se razlega po dvorišču.

Škofijski komisar se umakne v grad, Krištof pa ukaže kmete pogostiti.

Zadovoljni in navdušeni so se vračali domov. Po vseh vaseh in hišah je bil ta dan veselja dan. Mladina je rajala, starina je hvalila modrost mladega graščaka, godba in petje, ples in vrisk se je čul po vaseh, in celo zvonovi so naznanjali dan veselja in zadovoljnosti.

XVII.

Veselje in žalost.

Drevi pojdemo k poroki,
Ko bo polno zvezd nebó!
Tam na zvezdnatem oboki
Čaka me srce zvesto.

S. Gregorčič.

Celo stari Matijaž Klander se je umeknil za nekaj dni v svojo hišo. Vzgleđ blejskih kmetov je dobro vplival na okoličane, in kmetje so odlagali orožje. Upali so, da se po cesarskih komisarjih vrne vendar le stara pravda. . . .

In spomlad je bila tu v polnem cvetju. Vse zeleni po bregovih in dolinah, a iz zelenja se prikazujejo beli

domovi kmetskih gospodarjev. Bistrica se leskeče v solnčnih žarkih pod nizkim, žoltim vrbovjem, po smaragdnebu plešejo tenki oblački. Na severu sedi planina Dobrča pod sinjim, zelenkastim nebom, tam v ozadju pomaljšajo svoje gole, z rumenkastim grmičevjem okrašene vrhove visoke Lomske gore, cerkvi sv. Neže in sv. Jurija stražita ob robih gorskega podolja in stari grad Paradajzarjev pod goro sanjari o minilih dneh in bodočih tednih. . . .

Cerkev sv. Lucije je bila praznično odičena. Deklice so nastavile cvetice po oltarjih, venci so prepregali slopove, in mlaji so se vrstili pred cerkvico. Na zeleni livadi se prekucujejo samosrajčniki, trgajo cvetice, ploskajo z rokami, letajo za metulji in se smejejo in kriče. Ob cerkvenem zidu se naslanjajo mladeniči in se ozirajo po stezi navzdol. Zdaj pa zdaj ustreli kdo iz puške. Tam pri cerkvenih vratih pa se gnetejo dekleta, pomežikujejo, se smejejo in gledajo, kdaj se prikažejo svatje.

Doli pri Klandrovih pa je bilo polno veselja, burk in dovtipov. Svatje na konjih se gibajo po dvorišču in kličejo nevesto. . .

V sredi je ženin Primož Cucek. Ponosno se maje na belem konju, široke platnene hlače mu mahljajo po gležnjih, kratek rokavnik se oprijema polnega života, in na glavi mu čepi jančja čepica z zimzelenom. Trdo drži za dolgo sabljo ob boku, in zagoreli obraz zre venomer tja proti hišnim vratom.

Okrog njega so trije drugovi, oblečeni slično, sedeč na turških konjih. Že dalje časa povprašujejo za nevesto, in pokazala se je že druga na pragu, a nobena ni bila prava. Prva je bila po nevestino opravljena, toda stara in grda. Druga je bila stara i raztrgana.

In zdajci se prikaže na pragu oče starejšina, odprši vrata na stežaj. Bil je mladi Matija Klander. Širokokrajnat klobuk, s puščičastim oglavjem, mu je tičal na glavi, izza svilnatega traku je molel zimzelen, obdan z oluščnimi ajdovimi zrni in zlatimi penicami. Oblečen je bil v dolgo, črno haljo iz domačega sukna,

iz črnih opank so gledale bele nogavice, in izza usnjatega pasu se je svitala dolga sablja.

„Dve nevesti smo vam že pokazali, ljudje božji, a nobena ni za vašega ženina.“

„Pokažite nam še tretjo, oče starejšina!“ odgovori drug Jarnej.

In na pragu se pokaže nevesta Svetka. Zažarela je v spomladni rosi, in vsi svatje se obrnejo vanjo. Milootožne poteze so se brale na belih licih, in ustnice so se nasmehnile liki razcvetel popek. Okusen venec, spleten iz rožmarina in limbarja, je ležal na črnih, kodranih laseh, ki so se spuščali doli čez pas v dveh debelih kitah. Prozorne niti bele rute so se vbadale v zeleni nedrec s širokim suknenim pasom. Nad tem pasom je rožljaj drug pas iz medenine, bliščeč se v solnčnih žarkih. Pod kratkim, črnim krilom so se belile bele nogavice, in stopala so bila obuta v rdeče usnjate črevljičke.

Svetka je stala na pragu s šopkom v roki. Bujne ustne, dolge trepalnice in črne oči so soglašale, polne prsi so se dvigale, in da je srce drhtelo skrbečega veselja, so pričali beli zobovi.

„Ta pa ta, oče starejšina!“ pritrjuje drug Jarnej, in kmalu se pomeša doslej ločena družba. Ženin podaja nevesti roko, starejšina vleče „teto“ za sabo, družica stoji poleg neveste, vsi svatje se zbero pred hišo. Veselje se bere na obrazih, drugovi se gnetejo okrog družic, hlapci prepeljavajo rezgetajoče konje, tudi ženske sedejo na konje, otroci kriče, godci zagodejo, prvi drug zatrobi na dolg volovski rog — nevesta odhaja...

Počasi se je pomikal veličastni izprevod proti cerkvici sv. Lucije. Mladina se je vrtela okrog cerkve, puške so pokale, zvonovi so pritrkavali, klarinet je piskal in rog je odmeval po dolini. . . .

Konji so zadovoljno prikimavali svojim jezdecem. Lehak veter je vel v svatovska lica. Drugovi in družice so se blesketale v rožah in svili, starejšinov zimzelen se je svetil liki bisernat trak, in tetin baržun se je svital v sedmerih barvah. Klandrovka kot teta je nosila v naročju velikansko pogačo, v katero so bili zasajeni rožni grmi, okrašeni z zlatimi penicami in raz-

nobojnimi trakovi. Železni sklepanec se je oprijemal njenega pasu, na glavi ji je čepela bela svilena peča v stoterih gubah in tisočernih nitih in s svetloizlikanim prtenim ploščkom vrhu temena. Polt ji je bela kakor peča, ustnice polne kakor nabrani kamenčki ob sklepancu, ni je gube na licih in ne sivega lasu v črnih laseh.

Stari Klander pa je molče jezdil zadaj za ženinom in nevesto ter nje sestrama iz Naklega in Kamnika.

Z velikim hruščem pozdravijo vaščani pred cerkvijo svatovsko družbo. Pred oltarjem pa je že čakal radovljiški vikar z belo štolo. . . .

Pa je nastala tišina. Le pastirskega rogu odmev se je še čul v daljavi. . . Mašnik je blagoslovil novi par, ga poškropil, ga zvezal s svileno štolo in nateknil zlata prstana — Primožu in Svetki. Mašnik je končal.

Tam na porobku hriba pa je še žvižgal črnoglavi kos, dokler ga ni prepodila pisana šoja. . . .

Žvižgal je o bodoči sreči, o svatovskem veselju, o miru in ljubezni. . . Pa šoja se je spačila in rume-nokljunega kosa raztogotila.

Toda svatje se vračajo na dom.

Tri dni so gostili pri Klandrovih. Vse je bilo židane volje, le Svetka in stari Klander sta se večkrat resno pogovarjala. Svetka se je težko ločila od doma, Matijaž pa je v svojem duhu razgrinjal bodoče načrte.

Tudi krojač Trska je prišel na svatbo. Tomaž Klander pa je prinesel nevesti dar od Krištofa Krajskega — Svetkino sliko.

* * *

Ko so pri Klandrovih rajali, slaveč poroko domače hčere, pa je letal okrog Blejskega gradu črn ptič. Stari Jurij Krajski je ležal na smrtni postelji. Žalostni obrazi so hodili po grajskih sobanah, in Krištofu je povedal grajski vikar, da so očetu seštete ure življenja.

Težko je umiral stari Krajski. Pred oči so mu stopale ure preteklosti, in spoznaval je vedno bolj, da ni bil dobrohoten oče svojim podložnikom. Vse solze sirot so mu zli duhovi točili v kupo življenja, in vse neuslišane prošnje podložnikov so težile njegov spomin

z debelimi verigami. Njegovo kamenito srce se je mehčalo, njegovi trdi živci so se tajali in trepalnice njegovih oči so se močile v solzah, ki so mu pretresale mozeg in kosti. . . .

Stari Jurij je jokal kakor otrok in ustnice, izžgane ustnice so mrmrale besede Vzveličarjeve: „Ako ne bodete kakor otroci, ne pojdete v nebeško kraljestvo.“

Vikar Jarnej Singer ga je tolažil in osrčeval za na pot v večnost. Poleg postelje je sedela gospa Poliksena, sloneč z glavo na blazino, in trije otroci zraven nje. Na strani je stal Herman, žalostno zroč v blede lice očetovo, na končnici pa je slonel Krištof in ni trenil z očesom. Gledala sta si z očetom iz oči v oči. Nemi pogledi — toda pogledi ljubezni in koprnjenja.

„Bodi torej mečji, kakor sem bil jaz, Krištof! Žal mi je, da sem bil preveč trdosrčen. To ljudstvo je vendar le dobro.“

Obetam svečano pri solzah Vaših oči,“ odgovarja sin.

„Kakor me skrbi sodba, tako me tolaži zavest, da sem popravil, kar sem mogel. Čuvaj pravice stare, ljubi mi Krištof, toda bodi pravičen! Jaz nisem bil.“

In Poliksena mu je obrisala solze na licih.

„Človek je le človek in božjo podobo nosi na sebi tudi podložnik. Pred Bogom smo vsi enaki. Povej ljudem, da jim odpuščam, in prosim, da odpuste tudi meni. Velik grešnik sem pred Bogom. O Oče nebeški, odpusti!“

In vikar naredi velik križ nad glavo umirajočega.

„Ah, moj križani Vzveličar! Odpusti mi, saj si odpustil tudi desnemu razbojniku!“

In pobožno je poljubil križ v roki.

„In ti, ljuba moja Poliksena! Hvala ti! Ne pozabi me! Odpusti Krištofu!“

Goreče je Poliksena poljubila vela lica soprogoва.

„Herman, pozabi! Bodi zvest sin svojega rodu! Odpusti Krištofu!“

In Herman je segel Krištofu v roko.

Vesel nasmeh je zdrsnil po izsušenih ustnicah starega graščaka. . . Usta ostanejo odprta, oči zasta-

nejo, nos se stanjša, obličje je orumenelo, koža je mrzla, žila zastaja. . . Jurij Krajski umira.

„Molite, odpustite . . . odprite okno!“

Vikar potisne bolniku mrtvaško svečo v roko, pričujoči se zganejo, zajočejo otroci, zajočejo odrastli. . . . Umirajoči se stegne, glava mu omahne, roke zastanejo, mrtvaški pot ga zalije, sapa poide. . .

„Proficiscere, anima christiana, de hoc mundo“ . . . je molil grajski vikar, in pri odprtem oknu je žvižgal rumenokljuni kos na črnem gabru pesem žalosti in trpljenja, pesem smrti in odpočitka. . .

Jurij Krajski je zatisnil oči — za vselej.

Ko pa so minili dnevi žalosti, ko je ob osmem dnevu grajski vikar odpel libero na grobu starega graščaka, tedaj se je gospa Poliksena poslovila od Blejskega gradu. Na malem vrancu je odjezdila s svojim spremstvom in svojo prtljago na zeleno Koroško.

Sin Herman jo je spremljal. Na meji se poslovi in odjezdi proti beli Ljubljani. Odtod pa odrine na Beneško, da si v cesarski vojski nabere vojnih lavorik in pozabi dneve preteklosti. . . .

XVIII.

Na vojsko.

»Kadar bo kralj Matijaž kraljeval,
Onda bo kmetič dobro kmetoval.«

Národna.

Le za nekaj tednov so se polegli burni duhovi. Mladi Krištof Krajski je pokazal resno voljo, da hoče biti podložnikom ne samo gospod, ampak tudi oče. Dan na dan je hodil po vaseh, izpraševal in pomirjeval, sodil in tolažil. Tu je zatrdil izruvane mejnike ob njivah, tam je dovolil kmetom pašo po planini; tu je prepovedal lov na divjačino, tam je zapovedal grajsko tlako. Pravico je delil, a vsem vendar ni mogel ustreči. Dosti jih je hvalilo in blagrovalo mladega gospoda, ni pa jih bilo malo, ki so bili nezadovoljni s Krištofovo razsodbo.

Vendar je bil mladi graščak zadovoljen s svojim ravnanjem, zakaj dosegel je vsaj to, da je kmete razdvojil. In velika večina jih je bila, ki so bili odslej vdani svojemu graščaku, v tem ko je manjšina klela novega gospoda in stiskala natihem pesti. Tomaž Klander je bil na Krištofovi strani, v tem ko je kmet Peter Pretnar ob jezeru spadal med nezadovoljneže. Njegova sestra Katrica je bila žena krofastega krojača, in tako je vedel Šimen Trska takoj splesti trdno mrežo med uporniki. Pretnar je zahajal pogostoma h krojaču, in kmalu so bili njegovi pristaši spet vdani Matijažu Klandru.

Cesarski komisarji so obletali na konjih vse vasi in izpraševali kmete za njihove želje. Prijazni so bili in so pokazali odkrito voljo, da hočejo nepristanski popisati vzroke razpora med kmeti in gospodo. Toda kaj, ko so kmetje skoro v vsaki vasi drugače razodevali svoje želje! Ni bilo enotne govorice, in ko so komisarji primerjali kmetske izjave, so majali z glavo in niso vedeli kaj storiti. Pač so čuli iz kmetskih ust veliko zabavljic čez gospodo, pač so napisali mnogo pol papirja o zatiranju in kratenju pravic, toda vse želje so bile celotno neizvršljive in naziranja kmetov tako omejena, da niso vedeli komisarji kaj ukreniti. Verjetno je, da so kmetom sami nastavili past, v katero naj bi se ujeli. Saj so tudi sami pomagali kmetom zabavljati čez gospodo. Kratkovidni so bili veseli pohodov cesarskih ljudi, modri pa so majali z glavami in sodili, da ne bo kruha iz te moke.

In tako je bilo. Komisarji se obvestili o svojih preiskavah cesarsko vlado, graščaki so dobili nekak ukaz, kako naj odslej postopajo proti podložnikom, ali uspehov ni bilo. Graščaki in plemiči so prezirali cesarske ukaze, si utrdili svoje gradove, in bič je švigal po hrbtih podložnikov kakor doslej. Še hujše so jih pritiskali, jih zmerjali kot upornike ter pretili z novimi davki in novo tlako.

Tudi Krištof Krajski je čutil, da v takih viharnih časih ne kaže vladati s samo ljubeznijo in pravico. Nategnil je tudi on svoje vajeti, in ko je dal kmeta Petra Pretnarja zapreti, ker je hujskal kmete k upor, je završalo ob jezeru in po dolini.

Tam od Sv. Lucije pa so tekali poslanci noč in dan na vse kraje in strani. Matijaž Klander je dal parolo, da se vstaja začne.

„V boj za staro pravdo!“ Ta glas je odmeval po hribih in dolinah. V gručah so se zbirali kmetje in se pomenkovali. Vsaka vas je imela Matijaževe pristaše, in kmetje so ponosno hodili z orožjem okrog in klicali ljudi na boj za staro pravdo. Ženske so se poslavliale od mož, dekleta so pripenjale zimzelen na klobuke mladeničem, otroci so se igrali „staro pravdo“ . . .

Rog je pel po vaseh. Pok pušek je odmeval po dolu. Vsak bojevnik je imel bel križ vшит na prsih in dolgo pero za pokrivalom. Sabljice se bliskajo, kose rožljajo, sekire se brusijo, gorjače se sekajo . . .

Gospoda pa se skriva po gradovih. Oplašeni gledajo graščaki iz grajskih lin, in oskrbniki priganjajo hlapce, da hite utrjevat nasipe. Mitnice so razdejane, dacarji se skrivajo po kletih; grajski mejniki se rujejo iz tal, in ni ga, ki bi se jih upal ustaviti. Otroci lové ribe in jih peko na produ, mladeniči pobijajo zveri in jih devljejo iz kože, možaki gonijo goved po prepovedanih potih. Ženske kuhajo in pečejo, dekleta se smejejo, ko plevel prerašča grajske njive, otroci smukajo klasje na grajskih njivah in nosijo domov . . .

Gospoda gleda iz grada — pa se boji — tudi otrók.

Stari Matijaž Klander pa hodi mogočno na okrog in zaukazuje. Kar pomladil se je od zadnje svatbe. Visoko po koncu nosi glavo, sablja se mu opleta nog, puška mu visi ob rami, in urnega belca jaše čez hrib in dol. Suhi krojač Trska visi na vitkem konju in liki tica plava ob podolju in ob pogorju.

Tomaž Klander je imel velike izkušnjave in težave. Očitali so mu izdajstvo, očitali strahopetnost, očitali podkupnost, in da ni bil Tomaž, težko bi se bil ubranil sili. Ozirali so se na njegovo sorodstvo in na vpliv, ki ga je imel pri graščaku. Vzlasti je Krištof pokazal svojo naklonjenost Tomažu, ko je ta prišel prosit za Petra Pretnarja, da ga izpusti iz ječe. In graščak je upornika res izpustil. Ni pa storil tega toliko iz ljubezni do Tomaža, kolikor iz strahu pred uporniki. Mislil

si je, da osredotoči upor preveč okrog svojega gradu, ako obdrži Pretnarja v zaporu.

In res je ta dogodek dobrodejno vplival na upornike. Nekako spoštovanje do mladega Krištofa jih je nagnilo, da so šli sicer svojo pot, toda pridružili so se bolj upornim kmetom onstran Radovljice.

Koncem meseca maja je bilo.

Mogočna vojska je že taborila ob Radovljici. Prišla je dolga vrsta kmetov iz Koroške, dohajali so kmetje iz Bohinja, iz Doline ter se zbirali okrog mesta. Boben je pel, puške so se oglašale, prah se je valil po cestah. A uporniki so le še dohajali, eni peš, drugi na konjih. Eni so imeli puške, drugi sablje, eni kose, drugi sekire, eni bete, drugi krampe. Ta je nosil opanke, drugi črevlje, ta je oblekel plašč, drugi kožuh, ta pisano suknjo, drugi kratek rokavnik. Nekaj jih je imelo za pokrivala klobuke, nekaj kučme. Tovorni konji so nosili brešno, nekaj voz je nosilo topove. Čudnih vojakov ni bilo ne konca ne kraja. Vsak je nosil na prsih vшит bel križ kakor križarji in za klobukom dolga peresa. Visoko v zraku pa so plapolale bele zastave s črnim križem.

Zagoreli obrazi, utrjene poteze na licih, in vsem se svita veselje. Radostno stopajo, pojó in ukajo, se smejejo in plešejo. Veseli obrazi, polni upanja in samozavesti! Na čelu te nepregledne vrste se suče na žlahtnem belcu „kmetski kralj“ Matijaž Klander. Mogočno zveni njegov glas, in ko on izpregovori, se zamajó vse glave. Poleg Matijaža se vrti na šibkem vrancu glavni pomočnik, krofasti krojač Šimen Trska. Kakor blisk šviga njegov vranec od vrste do vrste, od oddelka do oddelka ter izporoča važna povelja Matijaža Klandra.

Danes je nedelja, binkoštna nedelja. Sv. Duh se je prikazal nad glavami apostolov.

„A ne samo apostolov,“ je govoril z visokim glasom Šimen Trska, „ampak tudi drugih, ki so bili zbrani v hiši. Sv. Duh se je prikazal tudi našemu vodniku Matijažu Klandru.“

In pretresljivi „živio Matijaž!“ se je razlegal po poljanah in melinah.

Matijaž pa je dvigal svojo desnico in prekrižaval ogromno množico.

Tam pod krojačevo hruško je taboril veliki zbor. Poleg Klandra in krojača so stali studorski župan Kristijan Muzel, blejski poveljnik Peter Pretnar, radovljiški sodar Jurij Bohinjec, in še več drugih znamenitejših kmetov iz okolice in s Koroške. Tudi Tomažev sin Jože je podil majhnega konjiča po zeleni grivi. Ušel je skrivaj očetu in se pridružil upornikom.

Ravnokar je priletel od velike ceste, ki je držala iz Kranja na Radovljico, in naznanil očetu Matijažu, da se bliža kopa jezdecev, zavita v cestni prah.

„Naši so, ker imajo bele križe,“ konča Jože.

„Zdaj pa le novic pričakujmo,“ reče Klander zborovavcem. „Ali so od Kranja ali pa še od dlje. Nekaj posebnega mora že biti, ker nam pošiljajo poslance danes. Saj vendar moramo jutri večer taboriti na Ljubljanskem polju. Tam je naš glavni pomenek. Pride tudi, ako ni že doli, naš vrhovni poveljnik Primož Cucek.“

Ni še končal Matijaž, ko zavije petero jezdecev s ceste vstran. Oni, ki je jezdil v sredi, je bil Balant, Cuckov hlapec. Že od daleč se je poznal na širokih hlačah in jančji kapi, iz katere je plapolalo v zraku dolgo petelinje pero.

Solnce je močno grelo, in jezdec si brisal znoj raz čelo.

„Bog te sprejmi, Balant!“ pozdravi došleca Matijaž. „Novic nam prinašaš celo kopo; kajneda?“

„In še kakšnih, častivredni oče Matijaž! Že se je boj začel in došel sem, da se podvizate. Naš poveljnik Primož Cucek je že na Vižmarjih pri Ljubljani.“

„Čujte, čujte!“ kličejo možaki in se gnetejo okrog novodošlih poslancev.

„Počakajte, ljudje božji, da se popotniki oddahnejo! Saj vidite, da so spehani.“

Prišleci poskačejo raz konje ter zasedejo mizo pod hruško. Krojačeva Katrica jim je postregla z gorko jagnjetino, in Trska je prinesel bučo pristnega dolenjca. Potnikom se je jezik razvozljal, in Balant je, sloneč na hruški in držeč vrč v roki, pripovedoval čudne novice.

„Tako vam povem, predragi zavezniki, da se kar nič ne obotavljajte. Že tako smo začeli prepozno. Naši ljudje ne morejo več čakati in Dolenjska je že vsa na

nogah. Kočevci so najprvo udarili na dan. Ubili so tistega trinoga, viteza Turna, in njegovega oskrbnika Strsena.“

„Prav so imeli!“ se oglašajo kmetški glasovi.

„In ne samo to,“ nadaljuje hladno Balant. „Kočevsko mesto so zapalili, potem pa šli dalje. Vdala se jim je Raka, Mokronog in Mehovo. Mehovskim graščakom se je posebno dobro godilo. Treščili so vso gospodo čez grajsko zidovje, gosposke ženske pa so oblekli v kmetško obleko in jih gnali na polje delat.“

„Tako je treba ravnati, in zmaga bode naša!“ se oglašajo glasovi iz množice.

„Tudi iz Koroške so nam bratje prinesli vesele novice,“ se oglasi Šimen Trska. „Gospoda si ne upa na dan, in Stari dvor je bil v eni uri v naših rokah. Toda zdaj se nam mudi, da zberemo vse moči in da hitro odrinemo proti Ljubljani.“

„Le iz Štajerske še ne vemo, kaj počno tamkaj. Toda Cucek nam bode povedal,“ se oglasi Matijaž Klander, ki je doslej zamišljen poslušal Balantove besede.

„Tudi o Štajercih vam morem povedati vesele vesti. Cesarskega stotnika Kisa Marka so kmetje potolkli pri Brežicah. Zažgali so most, in vsa cesarska vojska, ki je bežala čez most, se je pogreznila v grapo.“

Hipoma so se raznesle Balantove novice med vse upornike, in veselje se je pomnožilo. Kar nič več niso mogli čakati, in še tisti dan odrine četa „kralja Matijaža“ proti beli Ljubljani.

Zmerom večja je prihajala bojna truma. Pri Kranju so prenočili. In ko se je binkoštni ponedeljek Matijaževa četa približala Vižmarjem, se je razgrnila neprégljedna vrsta belih zastav s črnimi križi pred njegovimi očmi.

Bobni so peli, rogovi so doneli, puške so se oglašale in velik krik in vik se je razlegal po planjavi . . .

Primož Cucek in Matijaž Klander sta se objela. Veselje se je bralo na obrazih upornikov in srca so jim kipela v maščevanju . . .

„Cesarska vojska se zbira pri Brežicah,“ pove hitro Primož Cucek. „Jurij Herberštajn ji zapoveduje, in štajerski deželni glavar Žiga pl. Ditrihštajn je nabral močno trumo deželnih brambovcev, pešcev in konjikov. Zato

ne tratimo časa in hitimo dalje! Pri Brežicah se udarimo — na življenje in smrt.“

„Naprej za staro pravdo!“ se je razlegalo čez dol in plan.

XIX.

Bitka.

Krvavo polje, brezmejno gorje
Rodilo si ti!
Ker lilo si ti, ker pilo si ti
Potoke krvi. *S. Gregorčič.*

Ob štajersko-kranjski meji pri Brežicah se vleče Sava po ravnem polju. Megla se je zibala nad mogočno reko, in na nebu so trepetale zvezde kakor bliščeči biseri. Mesec je že davno izginil, jutranja zora pa je počasi sipala svoje žarnice tam izza Uskoških gorâ...

In vendar je bilo živahno življenje po ravnici. Nebroj ljudi se je zbralo na tem širnem polju. In vsi so bili oboroženi.

Dvajsettisoč mož so kmetски voditelji postavili v boj za staro pravdo.

Cesarska vojska ni bila majhna. Jurij Herberštajn je poklical v naglici skoro vso armado iz Beneške. Štajerski deželni glavar Žiga pl. Ditrihštajn je preletel vso Štajersko ter namnožil s tisoči in tisoči radovoljnih brambovcev cesarsko vojsko.

Prišel je odločilni dan meseca rožnika. Gospoda je hotela zatreti in zadušiti za vselej kmetске uporneže. Odtod silno navdušenje in odločilna volja na življenje in smrt.

In kmetje so vedeli dobro, da je ta dan za nje dan častne zmage ali sramotne smrti. Za vselej — ali svobodni ali sužnji. Kri je kipela v njihovih žilah, maščevanje se je bralo na njihovih obrazih, liki besni bivoli so se pripravljali na boj.

Solnce se še ni pokazalo izza gora. Slamnati otepi na visokih kolih pa so že zažareli. Prednje straže so pognale prvi strel v zrak.

Bele zastave zažare v ognjeni svetlobi, orožje se bliska, boben poje, rog odmeva, gromovit „alo!“ se razlega po planjavi . . .

Tam na zelenem griču ob beli cerkvici stoji Matijaž Klander. Tomažev Jožek stoji za njim, držeč za uzdo svojega in Matijaževega konja. Na cerkvenem zidu sedi krofasti krojač in zre po širni poljani. Vrhovni poveljnik Primož Cucek je ravnokar stopil iz cerkve, napravil še velik križ in zasedel svojega konja . . .

Okrog griča pa je tičala glava pri glavi; kakor listja in trave je bilo oboroženih kmetov, ki so čakali na povelje svojih poveljnikov.

Drugi strel se je zaslišal. Kmetje strme, hrepene, se prestopajo, stiskajoč vsak svoje orožje . . .

„Bratje moji! Gorenjci moji! Danes je za nas dan odrešenja!“ je zaklical Matijaž Klander z visokim glasom. „Pravice ni več na svetu. Poiščimo jo, našo staro pravdo! Pogum velja! Gospoda gre na nas, da nam pogazi poštenje in zakoplje svobodo. Toda ne bojte se! Pri onih je hudič, z nami je Bog! Stojte trdno, bijte se, saj se bijete zase, za svojo ženo, za svoje otroke! Bratje moji! Solnce vzhaja izza gora, pa nas povprašuje: Kaj hočete? Zakaj ste zapustili plug in ga zamenjali za meč? In mi odgovarjamo: Popustili smo rumeno žetev, popustili sočno sadje, da ga prihranimo za dan svobode. Lemež smo prekovali v sabljo, motiko smo izpremenili v puško, da si izvojujemo svoje stare pravice. Vrgli smo vstran koso in srp, da si priborimo svobodo, da bomo mogli dihati kot božji ljudje, da nam srce bije veselo in da glavo nosimo po koncu. Gorje nam, bratje dragi, ako propademo! Sedmeri bič se spleta nad našimi glavami in boljša bi bila smrt kakor tako življenje, ki nas čaka, ako podležemo. Zato pogum, bratje! Ali zmaga ali smrt! Borite se do zadnje kaplje krvi, borite se záse, borite se za svojo družino, za svoje pravice, za svojo svobodo! Zato na delo, na boj za staro pravdo!“

Topovi zagrmje. Boj se začne na vsej črti. Grmi in bliska se, vpitje in vzdihovanje, veseli in žalostni vzkliki pretresajo dol in plan . . .

Zdaj omahuje levica, zdaj prodira desnica. Zdaj zmagujejo cesarski, zdaj odnehujejo kmetje. Zdaj po-

gazijo Ditrihštajnovi konjiki kmetske pešce, zdaj zopet kmetje zamotajo gosposke viteze med trnje in grmovje ter jih pobijejo. Zdaj se streljajo, zdaj se bijejo s sabljami, zdaj se zopet koljejo s sekirami in pobijajo s koli. Toda bojna sreča se ne obrne . . .

Že je solnce visoko na nebu. Vročina pritiska, vojaki omagujejo. A takoj nastopi spet nova četa, in boj se nadaljuje.

Poveljnik Primož Cucek je dobro premotril položaj svoje vojske. Kakor hitro so se spustili v boj, je čutil, da ga kmetje iz Štajerske in Koroške premalo poznajo. Držali so se pač svojih poveljnikov, toda ti niso umeli vrhovnega poveljništva. Vojskovala so se krdela na svojo roko — in to je bila njihova poguba. Cesarska vojska se je vojevala natančno po načrtu izkušanih vojskovodij.

Bojna sreča se je obrnila.

Obupno so se kmetje vojskovali. Z nepopisno hrabrostjo so vztrajali. . . .

Matijaž Klander je bil z Gorenjci na levem krilu. Toda cesarska vojska z urnimi konjiki jih je zajela. Obupno je zaklical:

„Možje! Izgubljeni smo! Rešite se!“

In Gorenjci so začeli bežati. Ali večino so jih Ditrihštajnovci zajeli. Brez usmiljenja so jim sekali glave, jih obešali na kole in mendrali s konjskimi kopiti. . . .

Matijaž Klander in Šimeň Trska sta ubežala z malim spremstvom. . . .

Cucek se je hrabro boril v prvi vrsti na desnem krilu. Ko je spoznal, da ne more prevladati cele kmetske armade, se je držal svojega krila. Daleč že je potisnil v ozadje konjike Herberštajnove, in pod njegovim mečem je padel tudi Herman Krajski, ki je s cesarsko vojsko prihitel iz Beneške.

Toda cesarska vojska je zmagovala. Cucek se je jel umikati. Levo krilo Ditrihštajnovo se je že zarilo v sredo kmetske vojske. Jezdecii so pogazili pešce, in Peter Pretnar je izdihnil svojo dušo na bojišču, udarjen od konjskega kopita. Tudi Tomaževega sina Jožka so

zajeli štajerski brambovci. Odletela je glava mlademu junaku po zeleni travi. . .

Že je bil Cucek zajet na obeh straneh od konjиков cesarske vojske. Obupno se je boril, dasi sta mu padla že oba njegova zvesta hlapca, Jarnej in Balant. Že dvigne svoj meč nad glavo Herberštajnovo — kar mu sovražna roka preseka perišče in hipoma ga zgrabita dve močni roki ter prevrneta na tla. . . . Belo pero je ležalo v krvi. . .

Bitka je bila končana — ne pa mesarsko klanje. . . Kakor tice so letale kmetske glave po zraku, nož in sekira sta se prekašala v grozovitosti, kri se je valila po tleh in namakala suho zemljo. . . .

Noč je pokrila s svojim mrakom razbite glave, razsekane ude, preklana telesa in krvave steze po zeleni travi in rumenem strnišču. Mesec je svetil na grob — „stare pravde“. In ta se je raztegala po širni planjavi, kopajoča se v svoji lastni krvi. Truplo nad truplom se je dvigalo po poteptani zemlji, mir je kraljeval nad ravnino, le zapozneli črni gavrani so še preletavali širno plan. . . .

* * *

Tam za Savo sta hitela dva človeka. Nista šla po cesti, ampak skozi gozde sta se rila dalje. Plašno sta zrla okrog sebe, znoj jima je lil raz čelo, in krvave pege so pokrivale njuno obleko. Dolga peresa so vihrála na klobukih, in puški sta nosila v rokah.

„Ne morem več!“ vzdihne starejši in počene na skalo, štrlečo iz hriba.

„Ne omagaj, Matijaž! Mesec se skriva in noč nama gre na roko. Še dobro uro in že sva na vrhu Sv. Gore. Tam se varno odpočijeva. Pri starem Žlanu dobiva konje, in potem naju ne zavoha gosposki nos.“

„Skrbi me, kaj je z mojim zetom.“

„Pusti take misli! Na Gorenjskem izveva vse.“

„In predragi Jožek je moral skleniti mlado življenje. Smili se mi Tomaž, ko izve, da mu je edinec padel na bojišču.“

„Ne bodi otožen, Matijaž! Pustiva mrtve, naj počivajo v miru!“

„Prokleta bodi, zemlja, ki piješ kri pobitega kmeta! Naj ne raste trava, koder gosposki psi ližejo kmetsko kri, naj se odpre žrelo in pogoltne vražje graščake! Plemenita kri teče po vaših žilah, ha! Bes vzemi tako kri, ki se redi ob žuljih stiskanega brata. Vsi smo bratje, vsi smo enaki pred Bogom, naj bo graščak ali kmet. In vendar taka krivica! O Bog, pozabil si nas, zapustil si nas! In zakaj? Ali ti nismo zvesto služili? Ali ti morda bolje služi gospoda po gradovih kakor kmet pod slamnato streho? Povej, dragi moj pobratime Šimen, kje je krivda, kje je greh, ki ga Bog tepe!“

„Pusti take misli, Matijaž! Saj veš, da duhovnikov midva nisva poslušala. In vendar bi bilo prav, da je bil vikar Plahuta najin prijatelj. Krištof Krajski ga je slušal, in dobro se mu je izteklo. Pokorščino sva odpovedala in upornika sva.“

„Upornik, ha! Suženj, aha! Torej naj robujemo dalje, in grajski oskrbniki naj režejo dalje žile iz naših hrbtov? Naj robujemo še stoletja? Ali ni naša stvar pravična? Ali nismo tolikrat povzdignili mirnim potem svojega glasu? In kdo se je zmenil za nas? Posmehovali so se nam in za nos so nas vodili. . .“

„Pusti, pobratime! Kar je, pa je. Naše „stare pravde“ je konec, naša vojska je pobita, in čaka nas le še hujše suženstvo. Nimava več obstanka v domovini in hiteti morava na vse pretege, da še za časa odri-neva čez mejo,“ hiti Šimen Trska.

„Žalosten poraz! Stara pravda se valja v krvi. Toda kri ni voda, in ta poteptana kri zaredi nov rod, ki nas bode blagroval ter nas opeval v nesmrtnih pesmih. Ko bode naš prah veter že davno odnesel na vse štiri dele sveta, bodo naši potomci izgovarjali naše ime spoštljivo in bodo rekli: Aha, Matijaž Klander, to je bil mož po božji volji, ta je bil naš — do zadnje kaplje krvi. . . Pa vstaniva, pobratime!“ konča in veli Klander.

In ubežnika sta hitela čez drn in strn, po jarkih in robovih; zvezde so jima svetile in sova se je oglašala iz dupla ter vznemirjala razgreto kri kmetskega ubežnega kralja. . . .

XX.

Narazen.

Zaprta poveljnik Cucek naj se usmrti. . . Kolovodje gorenjske vstaje, kmet Klander, krofasti krojač iz Radovljice in drugi so zbežali na Beneško.

Dimitz (Geschichte Krains).

Pred ljubljanskim črevljarskim mostom je slonelo čez ulice na mogočnem oboku dve nadstropji visoko, neokretno in odurno zidovje. To je bila ječa „Tranča“, kamor so zapirali hudodelce. Tu je bil zaprt Primož Cucek, vrhovni poveljnik kmetske uporne vojske. Po sodovniku, ki ga je prejšnje leto izdal cesar Maks za Ljubljančane, se je smatral za zločinca, kdor se je predrznil napraviti upor zoper svojo gosposko. In tak zločinec je bil Primož Cucek, ki so ga ujeli pri Brežicah. Grof Jurij Herberštajn je pripeljal vse ujete kmetske upornike v Ljubljano, da jih sodijo svetovavci stolnega mesta. Pri zaprtih durih so mestni očetje izrekli smrtno obsodbo nad uporniki.

Mogočno je hodil sodni pisar pred rotovžem in pravil ljudem, da bodo drugi dan obešali kmetske upornike. Rabelj pa je na svojem domu pod Golovcem pripravljaval lestve za vislice, navezaval uteži za mučenje, spletal biče, natezal kolesa, brusil klešče in drugo orodje za svoj posel. Tako masten zaslužek se mu že davno ni obetal. V duhu je prešteval goldinarčke, ki zajdejo drugi dan v njegov žep.

Gori na Tranči pa je ob mrežastem oknu temne ječe zamišljen slonel poveljnik Cucek. Desnico je imel povezano v cunje. Večkrat jo je prekladal, ker ga je bolela. Sovražnikov meč mu je presekala tri prste, ki so le za kožo viseli od roke.

Skopa svetloba je dohajala skozi okna in čudno razsvetljevala ženski obraz, ki je verno in otožno zrl v Primoževe oči.

„Čas je drag, ljubi moj!“ se zgane naposled ženska. „Ječar mi je dovolil le četrto ure za pogovor. Tu imaš vrv in dleto. O polnoči te pričakujem.“

Objela sta se. Klandrova Svetka je mašila svojemu možu vrv za platneno srajco.

„Dobro spravi in pazi, da te ne zasačijo. Zanesi se náme. S teboj živim ali umrem,“ poudarja odhajajoča.

„Bog ti povrni, dobra Svetka! In kje so tvoj oče, ljuba moja?“

„Ubežali so srečno. Tudi Trska je prišel z njimi. Ali zalezujejo ju povsodi. A mojemu bratu Matiju ne store nič hudega, ker ni šel z očetom. Očeta Matijaža in krojača pa hočejo dobiti vsekako živa v pest. Naročila sta, da se snidemo pri Tomažu.“

„Torej o polnoči, ljuba moja golobičica!“

„Tvoja do smrti!“ odgovori mlada žena. Gorko se poljubita, sežeta v roko — ključi zaropočejo.

Ječar je odprl ječo. Svetka je odšla.

* * *

Cucek je vrtal z dletom v zid. Srečno mu je šlo izpod rok. Komaj se je pomračilo, že se je železna mreža v oknu zamajala.

Težko je čakal polnočne ure. Rad bi bil pogledal skozi okno, a ni si upal izdreti mreže. Ko pa nočni čuvaj zapoje enajsto uro, tedaj se Cucek pripravi k begu. Spretno izdere močno mrežo z debelimi palicami iz zidu, priveže konec vrvi za kljuko pri durih, drugi konec pa opaše in se obveže.

Previdno pomoli glavo skozi okno.

Vse tiho. . . Le srce je močno utripalo.

Pod ogromnim obokom so stale kramarske lope. In med lopami se je skrivala Svetka. Primož je ni opazil. Ko pa drugič pomoli glavo skozi okno, se pokaže Svetka izza lope. . . Oči se ujamejo.

Hipoma je Cucek stegnil svoj život skozi okno. Ključavnica zaškriplje, vrv se nategne, ujetnik pa zdrsne z drugega nadstropja po vrvi navzdol. Močno ga zaboli desnica, a ne čuti. . . .

Cucek in Svetka se objameta. Hitro izgineta za lopami in se kot nočna čuvaja preoblečena pokažeta na ulicah ter brzo korakata do vicedomskih vrat. . . .

Vrata so se odprla nočnima čuvajema. . . Zunaj mestnih vrat sta čakala dva konja. Cucek in njegova žena se preoblečeta, zasedeta čila konjiča in odjašeta proti Kranju. . . .

Drugo jutro pa je bilo po Ljubljani veliko govorice, kako je ušel iz zapora največji puntar Primož Cucek, in rabelj je z veliko nevoljo metal svoje vrvi okrog sebe ter proklinjal ječarjevo nepazljivost.

* * *

Že so peli petelini, ko sta ubežnika prijahala utrujena do Blejskega jezera. Počasi sta jezdila mimo Blejskega gradu in zamišljeno zrla proti Bohinju.

Tam pri Tomažu Klandru pa še niso spali. Matijaž Klander in Šimen Trska sta sedela pri javorovi mizi. Tomaž je potrtno slonel ob steni in zrl v ogenj, ki je plapolal na ognjišču. . . Katrica je sedela na klopi in slonela na njegovih prsih. . . .

„Skrbi me za Svetko. Zdaj bi že morala tukaj biti, ako se jima je beg posrečil,“ izpregovori Matijaž Klander s klavrnim glasom. V nekaj dnevih se je postaral za deset let.

„Ne skrbi zanjo, Matijaž! Svetka je prebrisana in ni se bati zanjo. V stiski je človek iznajdljiv,“ odvrne krofasti krojač s hripavim glasom.

In spet je bil molk. Le Katrica si je brisala solze ter vzdihovala za mrtvim bratom.

Kar pomoli hlapec Gropa glavo skozi okno:

„Že gresta.“

Cucek in Svetka se pokažeta izza drevja. Gropa razsedla konja, ubežnika pa stopita v hišo.

Prišleca sta za trenotek razvedrila žalostne obraze. Toda pogovori so bili odmerjeni. Kmeti kralj še ukazuje:

„Čas hiti. Kar nič ne smemo odlašati. Tam gori za Savico prebijemo dan in zvečer odrinemo čez toliminske hribe. Beneška je še daleč.“

In so se poslavljali.

„Oglasite se pri vikarju Plahuti! Vesel vas bode in da vam lahko marsikak dober svet,“ reče Tomaž.

„Ako je le še doma, oče!“ se vtakne vmes Katrica. „Groga je pravil, da mora bohinjski gospod v samostan, ker je podpiral kmete ob upor.“

„Hm, tako? Jaz bi moral vendar le vedeti o tem. Mogoče je vse, toda potrkaite le na njegova vrata!“

„Bog te obvaruj, brate moj! Srečen si, da si poslušal gospoda Krištofa. Ne zamerim ti. Odpusti!“

In brata sta se objela. Solze so zalesketale na potrlih obrazih starih možakov. . .

„Ne obupaj, Matijaž! Ni še vse izgubljeno. Duhovali se pomirijo, in spet se povrneš na svoj dom,“ tolaži Tomaž.

„Mogoče,“ zasmee se Matijaž. „Toda zdaj odri nimo! Mudi se. Gorje nam, ako pademo gospodi v roke. Cucek je že izkušal. . .“

„Pogum velja! Z Bogom za staro pravdo!“ zakliče Primož, segaje Tomažu v roko.

„Z Bogom za izgubljeno pravdo!“ ponavlja Matijaž Klander.

„Na srečno svidenje!“ si kličeta Katrica in Svetka. In ubežniki odjahajo. . . .

* * *

V Blejskem gradu pa se je tistega dne poslavljaj vikar Plahuta. Odhajal je v zatiški samostan — za dve leti. Tako mu je bilo zaukazano, ker je bil sokriv kmetskega upora.

„Bog naj Vas tolaži, gospod vikar, in jezerska Mati božja naj Vas spremlja! Obžalujem, da nisem mogel več storiti za Vas,“ reče Krištof Krajski.

„Vedno Vam bodem hvaležen, gospod Krištof! Mojo sestro Barbiko Vam izročam v varstvo za dve leti in ako mi jih da Bog dočakati, tedaj se spet srečno snidemo,“ odgovori Plahuta.

„Časi se menjajo. Sprejmite to kazen za božjo naredbo, in vse se Vam prav izteče. Škoda za Vas, gospod vikar, da ste se zapletli v to kmetsko mrežo,“ izpregovori pričujoči blejski vikar Jarnej Singer.

„Pravica nad vse, ljuba moja prijatelja! Tudi za pravico pride dan. Ako se ne osveti ta rod, osveti se drugi, in svoboda zasiže nekoč tudi našim kmetom. Res

je, da se je upor končal žalostno. Res je, da čaka kmeta še hujši bič, a vse to le začasno. . . Glava je upornikom odsekana, toda glava pravice raste, in novi rod bode osvetil pravico starega rodu. Stara pravda naj velja!“ konča vikar Plahuta samozavestno.

„Res je, da so naši očetje delali podložnikom krivico, toda njihovi otroci naj jo popravijo. Pri meni je volja,“ reče spet Krištof.

„In tako pride in tako mora priti. Gospoda mora biti in kmet mora biti. Gosposke ni brez podložnikov in podložnikov ni brez gosposke. Vendar kdor si pravico dela sam, podleže,“ poudarja blejski vikar.

„Vsi stanovi so potrebni in vredni, da žive,“ nadaljuje Krištof. „Zato vsakemu svoje, in mir se povrne na zemljo. Oblast mora biti in oblast mora pravico deliti. Kdor pa se oblasti ustavlja, je upornik. . .“

„Kdor pa se nepostavni gosposki ustavlja, ni upornik, ampak mučenik,“ odvrne vikar Plahuta.

„Krščanska vera temelji na ljubezni, in bratovska ljubezen mora svet pomiriti,“ dé Singer.

„Zato pa se ljubimo, ljubimo tudi kmete podložnike! . . Božja podoba je vtisnjena nam vsem brez izjeme. . . Toda meni se mudi, prijatelja! . . Meč Gospodov in Gedeonov!“ zakliče odhajajoči vikar in stiska Krištofu Krajskemu roko.

Še se ovije Barbika bratovega vratu, in vikar Plahuta hiti iz gradu. . .

Stari Kozma mu s solznimi očmi izroči čilega vranca, in dobra Maruša je brisala svoje mokre oči ob vikarjevo roko. . .

Vikar Plahuta je odjezdil iz gradu proti Radovljici.

Zunaj mesta se je valil gost dim nakvišku, in ognjeni zublji so se vzpenjali v zrak. Gorela je hiša krojača Šimna Trske. Osveta, prevarjena osveta jo je zažgala. . .

Vikar Plahuta je jezdil ob jezeru.

Tomaž Klander je hitel v grad.

„Torej vendar le res, gospod Plahuta! Vrnite se srečno!“

„Ostanite zdravi, Tomaž! Ostanite zvesti „stari pravdi“!“

„Vojska je minila, kmet je pogažen, gospoda vstaja,“ govori otožno Tomaž Klander.

„Ostanite zvesti svojim duhovnim pastirjem, Tomaž! Kaj je čreda brez pastirja? Udaril bodem pastirja in razkropile se bodo ovce. . . .“

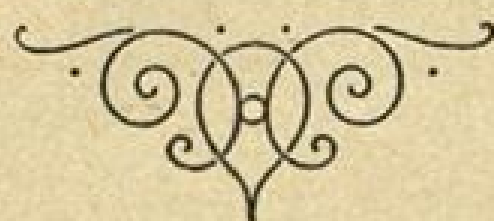
Jezero se je penilo, grad je zrl nemo raz skalo, zvonček na otoku je odmeval otožno, a odmeval je vendar le. . . .

Kazalo.

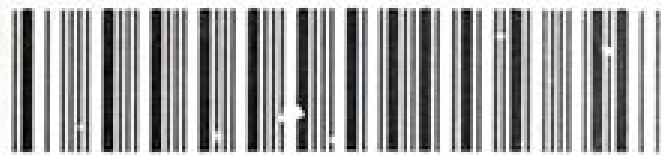
	Stran
Štiri bajke Sáltikova - Ščédrina.	
Sáltikov - Ščédrin. (Životopis.)	3
I. Premodri piškur	21
II. Kljuse	28
III. Močnik	35
IV. Izgubljena vest	37
Za staro pravdo. (Povest iz leta 1515.)	51

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

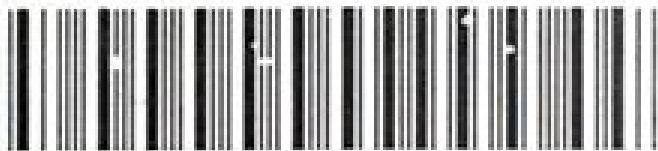
COBISS #

00000074992

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

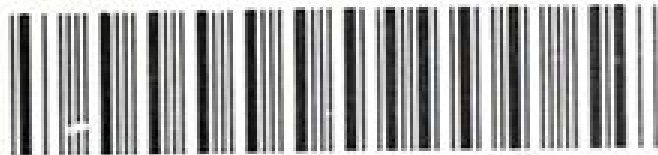
COBISS #

00000074991

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS #

00000074990